

SAVEZ ANTIFAŠISTA SRBIJE

Ne rehabilitaciji

j a v n a r e a g o v a n j a

SAVEZ ANTIFAŠISTA SRBIJE

Zbornik radova
NE REHABILITACIJI
javna reagovanja

Beograd, 2013.

NE REHABILITACIJI
javna reagovanja

IZDAVAČ
Savez antifašista Srbije
Beograd, Radoslava Grujića 11a
Tel/faks (381-11) 2456-952

ZA IZDAVAČA
Aleksandar Kraus

RECENZENTI

Prof. dr Radoslav Ratković
Prof. dr Miljan Radović

OPERATIVNI UREDNIK, KOMPJUTERSKA PRIPREMA I KORICE
Matija Medenica

ŠTAMPA
Udruženje Nauka i društvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.653: 329.13(497.11)"19/20"(082)
343.322(497.1)"1941/1945"(082)
355:929 Михаиловић Д.

NE rehabilitaciji: javna reagovanja : zbornik radova. - Beograd : Savez antifašista Srbije, 2013 (Beograd : Udruženje Nauka i društvo). - 199 str. ; 24 cm

"Knjiga 'Ne rehabilitaciji' predstavlja zbirku reagovanja . . . povodom postupka za rehabilitaciju Dragoljuba Draže Mihailovića koji je pokrenut pred Višim sudom u Beogradu." --> Reč izdavača. - Tiraž 300. - Reč izdavača str. 5-6. - Napomene i bibliografske reference uz pojedine radove.

ISBN 978-86-83981-16-8

а) Михаиловић, Дража (1893-1946) - Рехабилитација (политика) - Србија - Зборници б) Јавно мњење - Антифашизам - Србија - Зборници с) Четнички покрет - Злочини - Југославија - 1941-1945 - Зборници
COBISS.SR-ID 201294860

Objavlјivanje ove knjige omogućili su:

Zoran Čičak, privrednik iz Beograda
Vlatko Sekulović, advokat iz Beograda
Đuka Čepić, advokat iz Beograda

R E Č I Z D A V A Ć A

*Drma mi se, drma mi se šubara i cveće
Ubićemo, zaklaćemo ko sa nama neće.*
-četnička pesma

Knjiga *Ne rehabilitaciji* predstavlja zbirku reagovanja organizacija i uglednih pojedinaca, iz zemlje i inostranstva, povodom postupka za rehabilitaciju Dragoljuba Draže Mihailovića koji je pokrenut pred Višim sudom u Beogradu.

Od svog osnivanja 1992. godine Savez antifašista Srbije postavio je sebi zadatak da se bori protiv falsifikovanja istorije Drugog svetskog rata na tlu Jugoslavije, protiv neofašizma i njegovog istorijskog revizionizma. Autori tog falsifikovanja i istorijskog revizionizma bili su sledbenici četničkog pokreta, danas prisutni u skoro svim društvenim i političkim strukturama Srbije, koji su tim putem želeli da, pred domaćom i inostranom javnošću, revidiraju sramnu ulogu kvislinškog četničkog pokreta, a samim tim i svoju sopstvenu ulogu u genocidnim ratovima za stvaranje Velike Srbije 1991-95. Krunu ovog istorijskog revizionizma predstavlja sudski proces za rehabilitaciju vodje četničkog pokreta Draže Mihailovića koga je Vrhovni sud FNRJ 1946. godine osudio na smrt kao izdajnika i ratnog zločinca.

Postupak za rehabilitaciju Draže Mihailovića izazvao je čitavu lavinu protesta i negativnih reagovanja svih onih kojima su dobro poznata zlodela četničkog pokreta širom Jugoslavije. Savez antifašista Srbije odlučio je da ta reagovanja prikupi u ovom zborniku jer ona, tako sabrana, prikazuju svu apsurdnost procesa rehabilitacije.

U prikupljenim reagovanjima izneto je mnoštvo različitih argumenata protiv rehabilitacije Draže Mihailovića, od onih istoriografskog karaktera, pa preko pravnih, etičkih i političkih, do spoljnopolitičkih. Prikupljena na jednom mestu ova argumentacija ubedljivo pokazuje koliko je postupak za rehabilitaciju izdajnika i ratnog zločinca Draže Mihailovića suprotan materijalnoj istini, zdravom razumu, elementarnom moralu i interesima države Srbije. Očigledno je da taj postupak odgovara samo interesima vladajuće klike i ličnim interesima nekih njenih pripadnika emotivno vezanih za sramnu ravnogorsku ideju o stvaranju Velike Srbije i za četništvo

iz doba Drugog svetskog rata, a naročito za neočetništvo iz ratova 1991-95 i za sopstveno učešće u njemu.

Većina ovih reagovanja objavljena je u dnevnoj štampi i time deli sudbinu svega onoga što se u štampi objavljuje a što, po pravilu, živi samo jedan dan i zatim se zaboravi. A ova reagovanja su zasnovana na tako čvrstoj i ubedljivoj argumentaciji da predstavljaju trajnu kulturnu vrednost koju treba sačuvati od zaborava.

Čitalac će lako uočiti da organizacije i pojedinci, autori ovih reagovanja, pripadaju različitim ideološkim i političkim opredeljenjima. Oni imaju samo jedno zajedničko: privrženost materijalnoj istini i antifašizmu kao civilizacijskoj vrednosti. Zato se njihova reagovanja, medjusobno vrlo različita u političkom i idejnom pogledu, potpuno podudaraju u otporu falsifikovanju istorije i njenoj vulgarnoj reviziji što je postalo dominantno obeležje naslednika poraženih kvislinških snaga, dominantno obeležje savremene desnice i neofašizma.

Konačno, treba napomenuti da ovaj zbornik ne sadrži sva, već samo deo javnih reagovanja. Tih reagovanja i protesta bilo je daleko više, ali jednostavno nije bilo tehničkih, a pre svega finansijskih mogućnosti, da se sva ona prikupe i objave. Ali, izdavač se nada da će i ovaj ograničen izbor reagovanja biti dovoljan da prikaže svu apsurdnost rehabilitacije ne samo Draže Mihailovića već i njegovih sledbenika i čitavog četničkog pokreta. Jer, treba imati u vidu da je u dosadašnjim sudskim postupcima rehabilitovano, pored ostalog, i 14 ratnih zločinaca, pripadnika četničkog pokreta, čime su sudovi u Srbiji na najgrublji način povredili Ustav Republike Srbije koji propisuje da ratni zločini ne zastarevaju i ne mogu se oprostiti.

Predajući ovaj zbornik čitalačkoj publici, Savez antifašista Srbije izražava uverenje da će on predstavljati podstrek i drugim organizacijama i pojedincima da se pridruže otporu namerama vladajuće klike Srbije da falsifikuje istorijske činjenice i da time trajno deformiše kolektivnu svest srpskog društva čineći ga tako nesposobnim da razlikuje istinu od laži, dobro od zla, moralno od nemoralnog.

U Beogradu, jula 2013.

M O L B A D R A Ž E
M I H A I L O V I Ć A Z A
P O M I L O V A N J E

*Prezidijumu Narodne Skupštine Federativne
Narodne Republike Jugoslavije*

*Presudom Vrhovnog suda Federativne Narodne Republike
Jugoslavije, Vojnog veća, od 15. jula 1946. godine osuđen sam na
kaznu smrti streljanjem.*

*Skrhan fizički i duševno, nedaćama koje su me pratile kroz
ceo moj život, molim Prezidijum Narodne Skupštine Federativne
Narodne Republike Jugoslavije da mi kaznu smrti streljanjem
zameni, putem svoje milosti, kaznom lišenja slobode.*

*Molim da se ova moja molba uzme kao moje iskreno pokajanje
i da mi Prezidijum olakša tešku kaznu na koju sam osuđen.*

*Uveravam Prezidijum da ću za vreme izdržavanja kazne
lišenja slobode, svojim predanim i požrtvovanim radom uložiti sve da
doprinesem koristi našoj novoj državi, kao što sam već pokazao pre i
u toku procesa u više mahova.*

*S molbom da mi se putem najviše milosti Prezidijuma
Narodne Skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije dade
pomilovanje*

15. jula 1946.g.

U Beogradu

Učtiv

Dragoljub Draža M. Mihailović

9. MAJ – DAN ANTIFAŠIZMA

Radovan Pantović, predsednik Saveza antifašista Srbije

Kada je svojevremeno 9. maj proglašen Danom pobeđe nad fašizmom, mnogi među nama poverovali su, i poželeti, da će to svake godine biti dan slavlja zbog pobeđe nad najvećim zlom, koje je, u liku fašizma i nacizma, zapretilo uništenjem svih do tada stvorenih civilizacijskih vrednosti. Ta pobeđa ostvarena je i plaćena životima višemilionskog broja boraca i civilnog stanovništva. Zbog toga bi to bio i dan opšteg sećanja i odavanja pošte svim borcima i žrtvama palim u toj borbi i dan podsećanja mladih generacija na teško, ali herojsko vreme borbe za oslobođenje i stvaranje nove Jugoslavije. Mislili smo i tako želeti, ali to se nije ostvarilo. Zapravo, tako je bilo samo dok je postojala SFRJ, a u novostvorenim državama, nakon njenog razbijanja, Dan pobeđe – 9. maj, skoro da je zaboravljen. Zašto?

Nestankom socijalističke Jugoslavije i stvaranjem novih država, na političku scenu, posebno u Srbiji, stupile su snage pretežno desničarske političke orijentacije, sa izrazito nacionalističkim nabojem. To je vreme ratova, nerazumnog populizma i agresivnog nacionalizma. Usmenom i pisanom propagandom htelo se da se period antifašističke borbe, po kratkom postupku, izbriše iz istorijskog pamćenja naroda. Nastao je period vrlo grubog prekranja i falsifikovanja novije istorije i lažnog prikazivanja istorijskih događaja. Bilo je to vreme masovnog preimenovanja ulica u gradovima i naseljima, sa namerom da se i na taj način prekine sećanje na ličnosti i događaje iz Narodnooslobodilačke antifašističke borbe. Tada je, da se samo podsetimo, na sraman i divljački način uklonjen i spomenik čelniku i vrhovnom komandantu NOV i POJ Josipu Brozu Titu, sa trga u Užicu. U to vreme na vlasti je bila Miloševićeva partija i neki njeni članovi su učestvovali u tom nečasnom činu. Doživeli smo apsurdnu situaciju da se odlukama i zakonima Skupštine Srbije utvrđuje i propisuje šta se dogodilo pre 60-70 godina. Konačno, ukida se i Dan ustanka Srbije – 7. jul u zvaničnim državnim godišnjicama.

Počinje praksa rehabilitacije onih koji su bili u službi okupatora. Tako je, među prvima, Sudsko veće u Šapcu rehabilitovalo dvo-

IZLAGANJA NA TRIBINI

**U SUSRET DANU POBEDE
– NE REHABILITACIJI
DRAŽE MIHAILOVIĆA**

ODRŽANOJ 3. MAJA 2012.
GODINE U CENTRU ZA
KULTURNU
DEKONTAMINACIJU U
BEOGRADU

jicu Nedićevih žandara, koji su poginuli 7. jula 1941. godine u Beloj Crkvi – sa obrazloženjem da su ubijeni iz ideoloških razloga. A istina je sasvim drugačija:

U Beloj Crkvi, 7. jula 1941. godine, sudarila su se dva sveta, dva potpuno različita i međusobno nepomirljiva opredeljenja. Rađevska antifašistička partizanska četa sukobila se sa naoružanim predstavnicima okupatorske vlasti, koji su, preteći oružjem, zahtevali predaju. Na jednoj strani bili su borci protiv fašističkog okupatora, na drugoj oni koji fašizam i okupaciju brane. Nikakve političke i ideološke rasprave tu nije bilo.

Za žaljenje je što se u ovu revizionističku i falsifikatorsku, politički motivisanu priču, uključio i manji broj istoričara. Oni, uprkos tome što kažu da se bave naučnim istraživanjem, ne uspevaju da sakriju svoju antipartizansku ostrašćenost i naklonost četničkom kolaboracionističkom pokretu. O naučnom kriterijumu i objektivnosti u njihovim „otkrićima“ ne može biti ni govora.

To su, dakle, okolnosti zbog kojih je i 9. maj – međunarodni dan pobe nad fašizmom tretiran kao ideološko i političko pitanje. Zato nije slučajno da, na međunarodnoj proslavi 9. maja 2008. godine u Moskvi, Srbija nije imala svoga predstavnika. Kolumnista *Danasa* u broju od 28. i 29. aprila ove godine, pretpostavlja da „mi tada u Srbiji nismo znali koga da pošaljemo na Crveni trg, četnike ili partizane“. Teško je verovati da je u Beogradu postojala takva dilema. Pre će biti da je u pitanju svesno potcenjivanje značaja antifašističke borbe i antifašizma u celini. Ako bi se poštovale istorijske činjenice bilo bi jasno koja je i kakva delegacija trebalo da prisustvuje pomenutom skupu u Moskvi.

Srbija se, dakle, u tom slučaju dobrovoljno isključila iz kruga pobednika nad fašizmom. A bojkotom komemorativne svečanosti povodom jubilarne godišnjice oslobođenja Aušvica, ogrešila se i o žrtve najcrnijih nacifašističkih zločina, kojima su se tada, na tom poprištu najmasovnijeg uništenja nedužnih, klanjali čitava Evropa i čitav svet.

Neoborive istorijske činjenice ukazuju da je čast i obraz srpskog naroda i građana Srbije u ratnim godinama 1941-1945 odbranio jugoslovenski i antifašistički partizanski pokret. To je posebno značajno zato što je i u Srbiji bilo onih koji su od prvog dana oku-

pacije, neko javno, neko tajno, a neko i javno i tajno, pomagali okupatoru da uspostavi i učvrsti okupacioni sistem.

Ovu ocenu ne mogu dovesti u pitanje činjenice da su četničke jedinice u prvim mesecima Ustanka 1941. učestvovala zajedno sa partizanima u borbi za oslobođenje nekih gradova Užičke republike. To, pre svega, zato što su već u oktobru iste godine, po naređenju četničkog vođe Draže Mihailovića, napustile borbene položaje i po istom naređenju okrenule oružje protiv partizanskih jedinica. Ove, kao i činjenice da su mnogi četnici 1944. godine poslušali nalog kralja Petra Karađorđevića i prešli u partizanske jedinice, ne mogu da opravdaju višegodišnju saradnju četničkog pokreta sa okupatorom, uz znanje i po nalogu Draže Mihailovića. Činjeno je to terorom po čitavoj Srbiji, a posebno u velikim bitkama na Neretvi, Sutjesci, južnoj i zapadnoj Srbiji, na Kopaoniku i u odbrani nemačke odstupnice na kraju rata, kada je konačni ishod svima bio jasan.

Nedavno je jedan dnevni list, komentarišući zahtev za rehabilitaciju Draže Mihailovića, najavio da su na redu Milan Nedić, Dimitrije Ljotić i njima slični. Oni koji daju ovakav predlog rezonuju: ako se rehabilituje Draža, zašto ne i Nedić, koji je i „kapom i šakom“ pomagao Dražu Mihailovića i njegov četnički pokret, čineći to sa znanjem i tolerisanjem nemačkog okupatora. Čak i kada bi hteo, Nedić to ne bi mogao sakriti od nemačke obaveštajne službe, koja se bila dobro ugnjezdila u Nedićevu, tj. Bećarevićevu policiju.

Nedić je redovno slao Mihailoviću veće količine oružja, municije, veće sume novca, pružao logističku pomoć, primio veći broj četnika i legalizovao ih u svojim oružanim formacijama. Uostalom, dobro je poznato da je većina Nedićevih vojnika sebe smatrala i pripadnicima četničkog pokreta Draže Mihailovića i na taj način često saradivala sa nemačkim, bugarskim, italijanskim i Mihailovićevim vojnicima u operacijama protiv antifašističkog partizanskog pokreta.

Branioci Nedića tvrde da je on spasavao i štitio srpski narod. To je govorio i Ljotić, pa i Draža Mihailović. Ali, Nedić je osnovao kvislinšku državu, formirao oružane snage, osnovao po zlu čuveni logor na Banjici, organizovao progon i uništavanje Jevreja i Roma u takođe zloglasnom logoru na Sajmištu, u koji od 1942. godine bivaju smešteni i zarobljeni partizani iz drugih krajeva zemlje.

Draža Mihailović je posle početne saradnje sa partizanima,

u vreme pregovora sa nemačkim okupatorom, povukao sve jedinice sa zajedničkih položaja i naredio napad na partizanske odrede. On je tako sve svoje oružane jedinice, a time i ceo pokret, pridružio Nedićevim, Ljotićevim i okupatorskim snagama, u cilju onemogućavanja Ustanka i uništenja partizanskih odreda. Mnogobrojni primeri te saradnje zabeleženi su u hiljadama pisanih dokumenata, filmskih i foto-snimaka.

Najmonstruozniji zločini, počinjeni u selima na tromeđi Srbije, Bosne i Crne Gore, u Užičkom i Čačanskom kraju, u Šumadiji (pomenuću samo Vranić), na jugo-istočnom području Srbije – predstavljaju samo kraj priče o spasavanju srpstva i Srbije, u režiji Nedića, Ljotića i Mihailovića.

Neka mi ne bude zamereno što ću izraziti strepnju da će se jednog dana pojaviti predlozi za rehabilitaciju zločinaca iz 90-ih godina prošlog veka. Poznati zločinac Milan Lukić, po kapi i kokardi i po onome što je govorio, bio je najnovija verzija četnika Draže Mihailovića. Ali, i on je tvrdio da se bori za srpstvo i Srbiju. Govorili su to i mnogi njemu slični saborci u ratovima od kojih i danas trpimo teške posledice.

Na kraju, izrazio bih uverenje da nijedan revizionizam, zasnovan na netačnim činjenicama, ne može na duže staze da se održi, jer je suprotan istorijskoj nauci i elementarnoj logici i moralu. Predlagači rehabilitacije Draže Mihailovića i njemu sličnih, očigledno o ovome ne vode računa.

ZLOUPOTREBA POJMA ANTIFAŠIZAM U SRBIJI

Srđan Milošević, istoričar iz Beograda

Više od dve decenije unazad u Srbiji su zanemarene i, u suštini, odbačene sve vrednosti antifašizma koje su proglašene za anacionalne komunističke podvale zavedenom srpskom narodu, iako je sam *pojam* antifašizam, ispražnjen od sadržaja i neretko sasvim pervertovan, ipak zadržan, kao neupitni izvor legitimiteta. Ukratko, antifašizmom je proglašeno ono što antifašizam nije, uz odbacivanje svega ili gotovo svega što antifašizam jeste. Te vrednosti izvornog antifašizma su internacionalizam, tolerancija prema raznim oblicima različitosti (iako ni u samom antifašizmu nisu sve razlike koje se danas smatraju legitimnim takvim oduvek smatrane), emancipacija od esencijalizovanja tih različitosti, i naročito, marginalizovanje nacionalnih, verskih, rodnih, seksualnih, političkih i drugih različitosti kao politički bitnih karakteristika i faktora moralnog ili ma kojeg drugog vrednovanja čoveka. Antifašizam je danas, dakle, u tradiciji onoga što on istorijski jeste, progresivna ideja i jedan moralni stav, mnogo pre nego ideologija, i podrazumeva konstantno širenje baze slobode i tolerancije. Sasvim zakonomerno, kao što je diskriminacija ključna reč fašizma, tako je antidiskriminacija ključna reč antifašizma.

Odbacivanje antifašističkih vrednosti u Srbiji danas ima nekoliko pojavnih formi: od potpunog ideološkog svrstavanja na stranu fašizma i percepcija sopstvene ideologije kao fašističke (što je retka iskrenost), preko raznih prelaznih formi koje uključuju pogrešnu i pogubnu ideju da je rasprava o fašizmu i antifašizmu prevaziđena i anahrona, do u ponečemu najopasnijeg vida suštinskog *odbacivanja* antifašizma, a to je njegova nacionalizacija i upotreba pojma antifašizam u nacionalističke svrhe, što je očigledna i istorijska i logička nemogućnost.

Pojam antifašizam, kojim se rado kite oni koji uviđaju njegov legitimacijski potencijal, sveden je uglavnom na puku ideju da je dovoljno misliti da su Hitler, Musolini i njihovi sledbenici loši momci,

pa je antifašizam već sam po sebi tu. Uostalom, nisu li Hitler i Mussolini bili protiv Srba i nisu li, otuda, svi Srbi, osim možda nekolicine, i sami antifašisti? U kontekstu u kojem je nacija mera svih stvari, a nacionalizam ideološka forma koja to iskazuje, *takav „antifašizam“* lako prerasta u identifikaciju drugih naroda sa fašizmom, pa će se zavisno od potrebe za fašističke proglasiti oni nacionalni „drugi“: Hrvati, Albanci, Nemci, Mađari, već prema potrebi: kao što su svi Srbi antifašisti, bili i ostali, tako su i svi *ONI* bili i ostali fašisti. Na isti način će kolaboracionistima biti proglašeni savremeni internacionalisti, u jeziku savremenog neofašizma – evrounijate, a za sledbenike nacizma proglašeni su i aktivisti LGBT pokreta.

Osnova za razgovor o savremenom fašizmu i antifašizmu svakako je istorijski kontekst. Namerno proizvedenu konfuziju, ideološki neophodnu, po pravilu unosi i cinično „pametovanje“ oko toga da je jedno nemački nacizam, a nešto sasvim drugo italijanski „fašizam“, iako ni najuporniji zagovornici te nominalne i u *biti stvari* mehaničke podele, podjednako i analitički i ideološki neupotrebljive, ne mogu objasniti koja je to *suštinska* razlika između nemačkog nacizma i italijanskog fašizma i, naročito, zbog čega je insistiranje na toj distinkciji toliko važno. A odgovor je jednostavan: suštinske razlike nema, a insistiranje na razlikama je potrebno radi unošenja konfuzije koja je neophodna kako bi se domaća kolaboracija iz perioda Drugog svetskog rata (u svim njenim formama) i sama odvojila od de facto delegitimizujućeg i kompromitujućeg pojma *fašizam*, kako bi se ideološko nasleđe kolaboracionista fašizma proglasilo za legitimno: nisu oni fašisti. A šta su?

Kolaboracija u toku Drugog svetskog rata, u veoma rasprostranjenoj interpretaciji, prosto je bila nužda, moralo se, spašavala se biološka supstanca srpskog naroda. Čak se sve više izbegava i pojam kolaboracija, a ako se i koristi, neretko se koristi „oštroumna“ doskočica da su i partizani kolaborirali sa okupatorima, tj. da su i pregovori partizana sa jedne i okupatorskih snaga sa druge strane oko predaje zarobljenika, oko primirja ili oko priznanja partizana za ratujuću stranu zapravo bili *kolaboracija*, čime se ovaj pojam takođe obesmišljava. Sve to je u funkciji da se unese dodatna konfuzija, da se relativizuje smisao i zamagli suština: eto, ni antifašisti nisu baš bili toliko antifašisti, a ni fašisti nisu baš bili toliko fašisti. Sve je rel-

ativno, sve je podložno proizvoljnoj promeni.

Osim ovog nacionalnog konteksta, posebno je problematičan i jedan širi okvir koji karakteriše sasvim neistorično i na svaki način štetno izjednačavanje fašizma i komunizma, odnosno fašističkih i socijalističkih režima. Koncept totalitarizma, analitički ne sasvim beskoristan, politički je zloupotrebljen, postajući jedan od najproblematičnijih pojmova u savremenoj teoriji. Naime, u istorijskoj perspektivi, podela na svet totalitarizma i svet liberalne demokratije, i sama je zamaglila suštinu, proglašavajući za *jedino* moralno ispravnu i *jedino* legitimnu liberalno-demokratsku polovinu, u čemu, zapravo, ima ne malo od totalitarnog načina razmišljanja. Jer danas je jasno da je efekat te uprošćene i redukovane predstave istorije, u konačnom ishodu, samo izostanak razumevanja unikatnosti zla fašizma, što otvara prostor za njegovo širenje.

Upravo u takvom međunarodnom kontekstu sprovodila se i sprovodi se takozvana „demokratska tranzicija“ u Srbiji, koja je zasnovana na kriminalizaciji socijalizma i odbacivanju *en bloc* vrednosti koje su sa njim identifikovane. Antifašizam je jedna i svakako najvažnija među njima, budući da je antifašizam neophodan sadržaj demokratske svesti koja se navodno želi dosegnuti. Lišena antifašizma kao vrednosti, demokratska svest (ne samo kao politički, već kao najširi, filozofski koncept) obesmišljena je. Neuspeh demokratske tranzicije u Srbiji, realna opasnost koju za demokratiju predstavljaju sve radikalniji desničarski pokreti i partije u pojedinim evropskim zemljama mera je važnosti isticanja antifašizma kao vrednosti ali i mera pogubnosti ideološkog antikomunizma u kojem savremeni fašizam nalazi svoje ideološko opravdanje. Ukratko, problem je u tome što su mnogi savremeni protivnici totalitarizma u mnogo većoj meri antikomunisti nego antifašisti. U histeričnom antikomunističkom transu kao da je ostvarena antiutopijska maksima iz Hakslijevog Vrlog novog sveta: „istorija, to je smuti pa prospi“. Međutim, uspon evropskog fašizma pred Drugi svetski rat, ideološki odnos komunizma i fašizma, politika popuštanja fašizmu od strane zapadne demokratije tridesetih godina i konačno Drugi svetski rat suviše su značajno istorijsko iskustvo da bi se moglo i smelo redukovati i uprošćavati.

Savremeni stav da stvarna istorija ne obavezuje previše, ali uz

istovremenu svest da je istorijski legitimitet ipak važan, zakonomerno je otvorio vrata istorijskom revizionizmu, pomoću kojeg se kreira poželjna prošlost i ispravljaju navodne istorijske nepravde i tobožnje zablude. Ukratko, revizionizam je bio politički potreban u meri u kojoj je za istorijsku legitimizaciju bila potrebna drugačija istorija. Kada je reč o srpskom slučaju, počelo je u emigrantskoj publicistici i historiografiji, prenelo se u Srbiju, gde upravo traje završna faza čiji su trenutno najmarkantniji aspekt aktuelne rehabilitacije. Njihova je težina sadržana u činjenici da se, bez obzira na nizak nivo pravne kulture u Srbiji, ipak rehabilitacijama obezbeđuje ne samo pravno utemeljenje revizionizma, njegovo stvarno i simboličko *ozvaničenje*, već se obezbeđuje i dodatni utisak o pravednosti tog čina, barem u onoj meri u kojoj se pretpostavlja da je pravo izraz istinske pravde.

Sve ovo, i mnogo više, žalosne su posledice odbacivanja vrednosti koje otelotvorava antifašizam, dok je glavna karakteristika savremene revizije prošlosti bezočni relativizam. Uz neophodnu napomenu da sam i sam daleko od pomisli da postoji samo jedan način i samo jedan mogući pogled na svet, ipak se mora priznati da je stvarna istorija često postavljala pojedince i zajednice pred izbor dva puta, od kojih je samo jedan bio ispravan. Opasnost od fašizma je upravo takva istorijska situacija. U užem istorijskom kontekstu, iskustvo Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije je da nije bilo delotvornog antifašizma izvan NOV i POJ i Komunističke partije. Građanski antifašizam je bio marginalna pojava, bez efektivnog učinka. Međutim, kada se na stranu stave oni koji odbacuju borbeni antifašizam iz Drugog svetskog rata kao grešku, zabludu i nepotrebnu avanturu, savremeni moralni i saznanji relativizam sposoban je da retoričkim hokuspokusima sve to preokrene i nacionalističko proglasi za građansko, antifašističko, progresivno, evropsko, ukoliko je to poželjna ideološka paradigma.

Antički sofisti bili su poznati po saznanjnom i etičkom relativizmu. Načelo sofista bilo je: „čovjek je mera svih stvari, onih koje jesu da jesu i onih koje nisu da nisu“. Ova faza razvoja antičke misli imala je dve struje: jedna je bila intelektualno plodna i produbila je princip kritike autoriteta, a druga je bila jalova i danas je poznata po mehaničkom logičkom cepidlačenju koje stvarnost nije previše obavezivala. Savremeni nacionalistički antifašisti na tragu su ove

pogubne struje saznanjog i etičkog relativizma. Ali, u svom svom voluntarizmu oni su otišli još dalje od antičkih sofista i njihovih nastavljača kroz vekove: za njih je *nacija* mera svih stvari i to ne samo onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu, već i onih koje jesu da nisu i onih koje nisu da jesu.

KOLABORACIJA JE FAŠIZAM

Milivoj Bešlin, historičar iz Novog Sada

Jedan od najuticajnijih historičara današnjice Erik Hobsbaum je napisao da je najveći progres koji je čovečanstvo doživelo u XX veku bio praćen i nezapamćenom varvarizacijom i željom ljudi da uništavaju druge ljude. Tragično i traumatično iskustvo XX veka podučava da je to bio period dominantno obeležen nasiljem i smrću, a ključni pokretač tragike minulog veka bila je ideologija fašizma. Zato je najbolje početi od dve jednostavne činjenice, koje su neoborive. Prva je da je fašizam apsolutno i potpuno zlo, jer je u njemu nemoguće pronaći bilo šta drugo sem smrti, nasilja i mržnje i drugo, da fašizam kao takav nažalost nikada nije do kraja poražen, da je permanentna borba protiv njega istorijska nužnost, te da je u tom kontekstu i antifašizam uvek poželjna, ali i neophodna društvena vrednost.

Fašizam je kao ideologija i poredak, u prvoj polovini prošlog veka, bio rezultat krize kapitalističkog sistema, ali istovremeno i pokušaj njegovog spasavanja u vremenima akutnih kriza. Nije zbog toga slučajan porast desnice i ekstremne desnice danas, kada kapitalistički sistem, takođe, prolazi kroz jednu od cikličnih kriza. Pored razvijenog fašističkog pokreta u društvu i prijemčivosti tih ideja nezanemarljivom broju ljudi, dakle, snažnije legitimacijske osnove, mora postojati i želja vladajuće klase, pre svega predstavnika krupnog kapitala za savezom sa fašizmom. U međuratnom periodu kada se fašizam konstituiše kao ideologija, a u nekim zemljama i vladajući poredak, unutrašnje protivrečnosti u evropskim društvima, zbog tek završenog rata i nestabilne ekonomske situacije, narastaju. Kapitalizam u 20-im i 30-im godinama XX veka nije pronašao rešenje za siromašenje srednje klase, zbog čega se povećavaju unutarklasni antagonizmi u mnogim evropskim društvima, jačajući revolucionarne i komunističke snage, što je prirodno plašilo vlasnike krupnog kapitala. Zato oni preko svojih medija, političkih partija, intelektualnih krugova... markiraju tzv. neprijatelje, one koji su navodno krivi za opštu socijalnu devastaciju: Jevreje, masone, komuniste, homoseksualce itd. U dogovoru sa vlasnicima krupnog kapitala su i Musolini

i Hitler došli na vlast. Zato je veliki filozof Maks Horkhajmer i rekao „Ko neće da priča o kapitalizmu, trebalo bi da čuti i o fašizmu“. U tom savezu krupni kapital je dobijao apsolutnu potčinjenost radništva, njegovo udaljavanje od revolucionarnih levičarskih ideja i pokreta; a takođe je obezbeđivao i mogućnosti nove akumulacije kapitala putem planske privrede, ulaganjem u industriju naoružanja, kontroli nadnica, ograničavanje konkurencije...

Temeljni okvir svakog fašizma čini totalitarna nacionalna država u kojoj se pod kontrolu stavljaju sve sfere društvenog života. Dakle, konstituisanje države bez društva! Fundamentalni sadržaj fašizma čini autoritarni nacionalizam, jer je nacionalizam rodno mesto svakog fašizma, pri čemu ne bi trebalo izjednačavati te dve ideologije, ali svaki nacionalizam zakonomerno u svom krajnjem stadijumu završava u fašizmu. Važni elementi svakog fašizma su i mitski iracionalizam, militantni i borbeni antikomunizam i antisemitizam. I najvažniji element fašističke ideologije je rasizam – učenje da postoje više „superiorne“ vladajuće rase i niže „inferiorne“ rase koje se moraju potčiniti ili istrebiti, u čemu je i suština diskriminacije i nejednakosti. Nasuprot fašizmu, stajao je i stoji *antifašizam* kao pokret, nastao dvadesetih godina 20. veka, koji uključuje sve pojedince i organizacije u svetu koji su se pre, tokom i posle Drugog svetskog rata borili protiv fašističkih i rasističkih ideja. Pre početka rata 1939. antifašizam je bio izrazito antiratni i pacifistički pokret, jer je fašizam podrazumevao rat, pa je prirodno antifašizam zastupao ideju mira. Međutim, kada je rat počeo, antifašizam zastupa izrazito borbenu poziciju, tj. da se fašizmu mora suprotstaviti silom i da se on samo u ratu može konačno poraziti. Iz tog vremena je ostala čuvena rečenica antifašista: „Mir će biti totalan ili ga neće biti“, ali je i utvrđena maksima da je samo aktivni i borbeni antifašizam smislen i istorijski utemeljen. Antifašizam nije nestao nakon poraza nacističke Nemačke i njenih saveznika. Intenziviranjem nacionalističkih ideologija, relativizacijom i normalizacijom fašizma, pojavom pogubnog desničarskog istorijskog revizionizma, antifašizam ostaje aktuelan kao pokret koji teži podizanju političke svesti i posvećen borbi protiv fašizma *svim* dozvoljenim sredstvima.

U današnjoj Srbiji pod uticajem vladajuće ideologije autoritarnog nacionalizma, a svi živimo pod terorom dogme o „nacionalnom

jedinstvu“ već više od dve decenije, pojmovi i istorijski fenomeni se ne poznaju, ne izučavaju, ali se samopodrazumevaju. Tako su i fenomeni fašizma i antifašizma banalizovani i ispražnjeni od svakog realnog smisla i sadržaja. U takvim okolnostima je moguće manipulirati njima u težnji za konstruisanjem novog identiteta i „nove“ istorije u kojoj se *nasuprot* stvarnoj, istraženoj i naučno verifikovanoj slici prošlosti, pojavljuje: „nacionalni antifašizam“ četnika, „patriotska vlada“ Milana Nedića, skrupulozni hišćanin Ljotić, otkrivaju se navodne grobnice komunističkog terora iz 1944. da bi se tom zemljom zatrpavale one još zjapeće jame načinjene u ratovima 90-ih godina prošlog veka. Uostalom ni te grobnice, kao ni skupo plaćene specijalne državne komisije za njihovo „pronalaženje“, sa ciljem ugrađivanja u same temelje današnjeg društva i dominantne ideologije, ne služe prevashodno kompromitaciji socijalizma, te „mračne komunističke prošlosti“, kako vole da kažu, nego služe normalizaciji fašizma, prirodnoj težnji svakog nacionalizma. I nije to samo srpski slučaj. Ne treba imati iluziju, ne rehabilituje vladajući nacionalizam četnike zbog istorijske pravde ili istine, kako tvrde, ne čak ni zbog samih četnika i njihovog komandanta, već prevashodno zbog toga da bi njihova ideologija nastavila da živi. Jer kada Draža Mihailović u *Instrukciji* svojim komandantima (majoru) Đorđu Lašiću i (kapetanu) Pavlu Đurišiću (20. decembar 1941), piše: „stvoriti Veliku Srbiju“ ... „čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“ ... „čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa“, itd. teško da ima nekoga ko ne prepoznaje neprekinuti idejni kontinuitet izražen kroz nepromenjene ciljeve te ideologije, do danas.

Ipak, kao istoričar, odan prevashodno težnji za razumevanjem i objašnjavanjem prošlosti, moram da podvučem jasnu tačku razlaza između nacionalističkih revizionista i ljudi odanih metodološkim principima struke. *Differentia specifica* u odnosu na revizionistički talas nije i ne bi smela da bude ideološka, nego pre svega metodološka. Savremeni revizionizam nije utemeljen u istorijskim izvorima, on ne otkriva nepoznanice u prošlosti, već svojom isključivošću i simplifikacijama samo svedoči o aistoričnoj orijentaciji dela srpske historiografije. Istoričara, naime, obavezuju njegovi izvori i elementarni principi struke. Zbog toga je uvek najbolje vratiti se izvorima. A šta nam oni svedoče?

Uprkos tome što su nastali kao antiokupatorski pokret, dakle, ne antifašistički, četnička kolaboracija počinje još krajem 1941. uspostavom direktne komunikacije njihovog komandanta sa potpukovnikom Vermahta, Rudolfom Kogardom, u selu Divci 11.11.1941, kada je Mihailović izrazio želju da se u savezu sa Nemcima i Nedićem bori protiv „komunista“, a sukob sa okupatorima je *a priori* odbijao, čak i ako bi mu ta borba bila nametnuta, kako je rekao. I to je *de facto* početak četničke kolaboracije. Pedantni Nemci su čitav taj razgovor uredno stenografisali, pa kome je stalo do izvora, nije teško proveriti istorijske fakte. Ali širinu opsega kolaboracije u Srbiji nikako ne bi trebalo svoditi samo na četnike. Reč je tu o mnogo širem pojmu. Najaktivniji članovi *Srpskog kulturnog kluba*, vodeće ideološko-nacionalističke organizacije, su kolaborirali ili gorljivo podržavali kvislinge; potom, čitava uticajna *Narodna odbrana*, vrh najveće stranke, Radikalne, koji je ostao u zemlji; desetine novinara u Beogradu su pristali da uređuju kvislinške listove uz saznanje da je nemački vojni zapovednik u Srbiji već 24. maja 1941. javno obnarodovao *Uredbu o štampi* kojom „dozvoljava za obavljanje uredničkog poziva sme da se izda samo ako dotični: nije Jevrej ili Ciganin ili ako nije oženjen Jevrejkom ili Cigankom“. Ipak, ovi novinari su prihvatili svoje „arijevstvo“, a neki od njih su u zaglavlju svojih dnevnih listova mesecima isticali parolu: *Victoria! Nemačka pobeda – pobeda Evrope!* Prema istraživanjima Olivere Milosavljević, 170 poimence navedenih saradnika rasističke i antisemitske *Naše borbe* (profesora, advokata, novinara, studenata, sveštenika...) dali su svoj doprinos listu u samo godinu dana izlaženja; dok je 533 ljudi potpisalo *Apel srpskom narodu* 1941. kojim su pozivali na kolaboraciju i uništenje antifašizma (oko 100 profesora Univerziteta, oko 40 bivših ministara i poslanika, oko 35 lekara...). Kada se ima u vidu ovako široki krug kolaboracije, bez hiperbolisanja možemo reći da je gotovo čitav srpski nacionalizam idejno i personalno završio u kolaboraciji, te su jasni motivi zbog kojih se njihovi ideološki epigoni i nastavljači danas tako nevešto, ali agresivno trude da relativizuju, obesmisle i preinače čitavu istoriju Drugog svetskog rata u Jugoslaviji.

Često se danas među istoričarima čuje teza da se u kolaboraciju ušlo da bi se „sačuvala biološka supstanca naroda“ – terminologija koju je Nedić koristio u javnim nastupima. Međutim, taj isti čovek je o partizanima govorio: „To su odrodi, komunisti. Satrite ih. To

izdajničko seme satrite da bi naš narod živeo“; „satirite ih i ubijajte. Trebite taj kukolj iz srpske narodne njive. Vaša će se ruka posvetiti, a ime ovekovečiti“ ... „utamanjujte ih, prijavljujte ih vlastima i tražite pomoć. Crvenu neman trebićemo bez predaha, bez milosti do potpunog istrebljenja“. Istovremeno je tvrdio u mnogobrojnim govorima da „dugujemo blagodarnost Velikom Nemačkom Rajhu što nam je omogućio život, što nam je [...] pružio časno mesto saradnika u izgradnji novoga sveta“. Važno je istaći da su Nemci od kvislinga zahtevali *samo poslušnost i pacifikaciju* – sve ostalo, antisemitizam, rasizam je bilo izvorno i autentično uverenje i delatnost Nedića i njegovih saradnika. Njihov odnos prema Jevrejima i Romima, spada u najnečasnije stranice istorije ovih prostora. Čitava delatnost bila je javna, poznata i dostupna svakom pismenom čoveku u okupiranoj Srbiji, a danas i svakom istoričaru. Desetine Nedićevih uredaba o zabrani rada Jevrejima i Romima, o zabrani pohađanja Univerziteta za navedene grupe; konkursa za rad u državnim ustanovama koji su svi u sebi sadržavale obaveznu klauzulu: „da je srpske narodnosti i da je čisto arijevskog porekla, tj. dokaz o rasnoj pripadnosti (da nije imao koga u porodici, svojoj ili ženinoj) jevrejskog ili ciganskog porekla“. Ovi izvori, koje današnja historiografija, uglavnom, prećutkuje, svedočanstvo su o delovanju organicističkog srpskog fašizma. Najzad, Nedićeva propaganda je napisala stotine tekstova o „velikom“ Adolfu Hitleru, ali ni jedan o streljanjima civila u Kraljevu i Kragujevcu, oktobra 1941. Smrt đaka nije bio razlog ni da bar ministar prosvete ili njegov zamenik prekinu svoju kolaboraciju. Ne zaboravite ovo kada na dnevni red nakon rehabilitacije Draže Mihailovića, koji će protivno „volji“ istorijskih izvora biti upisan u red antifašista i patriota; a čovek sebe nipošto nije nazvao antifašistom, dok je čak i njegova odbrana, a integralne stenograme sa suđenja, očito, niko ne čita, govorila da on nije bio patriota, već „upolovačeni izdajnik“... Dakle, setite se Nedićeve delatnosti kad se bude operacionalizovala javno izrečena ideja, predlog jednog od istoričara, državnih serviser, višegodišnjeg ministarskog savetnika, da bi i Milana Nedića što pre trebalo rehabilitovati, a ideološki historiografski „servis“ će mu već odrediti „novo“ mesto u istoriji; ako je Mihailović mogao da postane antifašista, a da je živ sam bi se iznenadio tom determinantom, naći će se već neka odrednica iz državno-patriotskog vokabulara i za Nedića.

Naposletku, valja se još jednom podsetiti, pobede nad fašizmom na ovim prostorima, koju su izvojevali jugoslovenski partizani, NOVJ pod komandom maršala Tita, koji su se beskompromisnom i u svetu proslavljenom antifašističkom borbom, jedinim autohtonim i samostalnim pokretom otpora u kontinentalnoj Evropi, ali i autentičnom socijalnom revolucijom, nametnuli kao stvaraoci nove Jugoslavije – tog neponovljivog emancipatorskog projekta, koji je odgovorima na istorijske izazove fašizma 1941-1945, ali i celokupnim posleratnim razvojem, narode ovih prostora udaljio od istorijske periferije, načinivši ih po prvi put subjektima, a ne samo objektima vlastite istorije.

PRAVNI I SRODNI ASPEKTI REHABILITACIJE DRAŽE MIHAILOVIĆA

Dr Aleksandar Sekulović, član Predsedništva Saveza antifašista Srbije

Moj zadatak je da kažem nekoliko reči o pravnim i srodnim aspektima rehabilitacije Draže Mihailovića i pripadnika Ravnogorskog pokreta, u koju svrhu je decembra 2011. usvojen novi Zakon o rehabilitaciji. Ali, moram da kažem da sam tom zadatku pristupio sa izvesnom nelagodnom i mučninom. Na to nisu uticali samo razlozi lične prirode: moje zdravstveno stanje, ili činjenica da sam o tome više puta govorio i pisao pa ću nešto od toga morati da ponovim, kao i činjenica da su na današnji dan, pre 70 godina, 3. maja 1942. godine četnici ubili mog oca Spiru Sekulovića, sudskog činovnika iz Kuršumlije. Glavni razlog je osećanje uzaludnosti ovog posla. Naime, do sada su brojne organizacije i udruženja građana, brojni ugledni pojedinci iz Srbije, iz susednih zemalja, pa i iz Evropske unije, kao i mnogobrojni svedoci događaja iz Drugog svetskog rata, digli svoj glas protiv proglašavanja kolaboracionističkog četničkog pokreta i njegovog vođe Draže Mihailovića za antifašiste i protiv njihove pravne rehabilitacije. Sve je to bilo uzalud, ostalo je bez ikakvog efekta, a sva upotrebljena pravna, politička, moralna i razumska argumentacija odbila se od srpskog establišmenta kao od gumenog zida. Država Srbija, od trenutka kada je potpala pod duhovnu hegemoniju fanatizovanog srpskog nacionalizma i njegovog vojnog i paravojnog krila – četničkog pokreta, dakle, od pre nekih 25 godina kada je započela, kako kaže Basara, „revolucija ološa“, od tog doba je Srbija postala strukturalno nesposobna da razlikuje istinu od laži, postala je zavisnik od lažnih predstava, mitova i idola, vođena samo onim što je definisano kao interes srpskog naroda, kako taj interes shvata srpski fašizam. Naime, negde tokom 1992. godine na RTS-u, u specijalnoj emisiji, u udarnom terminu odmah posle dnevnika, pojavila su se dva visoka funkcionera koja su rukovodila orvelovskim „ministarstvima istine“, tj. savezni ministar za informacije Dragutin Brčin i republički ministar za in-

formacije Ratomir Vico. Odmah se videlo da su njih dvojica došli da sredstvima informisanja i celom srpskom društvu daju neku veoma važnu instrukciju. A ona je glasila: „Sredstva informisanja, kada pišu o tekućim ratnim zbivanjima, ne smeju da se rukovode nekim apstraktnim principom istine, već moraju da se rukovode srpskim interesima, odnosno onim što je u interesu srpskog naroda. Kriterijum nije istina, već interes Srbije.“

Iz ovako institucionalizovane laži proizašle su i proizilaze sve konkretne laži, počev od toga da Dubrovnik nije granatiran, što je stranim državicima, ne trepnuvši, govorio Borislav Jović, taj „žalono nerazvijen mozak“, kako ga je nazvao Miša Gleni, pa preko tvrdnje da su granatu na Markale ispalili Bošnjaci, do negiranja da se u Srebrenici dogodio bilo kakav zločin, i tako dalje.

I šta je onda tu čudno i neobično ako se u društvu sistemske laži Draža Mihailović i njegovi četnici proglašavaju za antifašiste, ako u onoj genocidnoj tvorevini postoji selo sa novim nazivom Draževo, a po gradovima ulice Četnička, Ravnogorska i sl, ako se usvoji Zakon o rehabilitaciji i ako sada počne njegova ekspresna primena od strane jednog korumpiranog sudstva koje nije u stanju ni za deset godina da reši banalne imovinske sporove.

Dakle, Zakon o rehabilitaciji nije nikakav incident već sastavni deo strateške orijentacije srpskog nacionalizma u daljem rešavanju tzv. „srpskog nacionalnog pitanja“ na pravcu koji je utvrđen dokumentima Ravnogorskog pokreta, Memorandumom SANU i raznim deklaracijama nekih samoproklamovanih kongresa srpskih intelektualaca posvećenih „objedinjavanju srpskog etničkog prostora“. Samo u tom kontekstu moguće je razumeti sve one pravne besmislice kojima vrvi ovaj zakon za koji sam jednom rekao da nije nikakav zakon, kao što ni „Marfijev zakon“ nije nikakav zakon.

Naravno, bilo je tu i drugih motiva za donošenje ovog zakona, počev od toga da neki, kao Slobodan Homen, očekuju povratak imovine svoga dede, do toga da će mnogi „eksperti“ za Ravnogorce postati medijske zvezde, da će se njihove knjige o đeneralu štampati u velikim tiražima sa velikim zaradama itd. Sve je to sastavni deo moralnog ponora u koji srpsko društvo vuče ovaj zakon. U odnosu na nasilje nad pravom i pravnom logikom koje je njime izvršeno, odluka Kaligule da svog konja proglasi za senatora izgleda kao bez-

azlena šala.

Da počnemo od predmeta ovog Zakona definisanog u članu 1 stav 1 koji glasi:

„Ovim zakonom uređuju se rehabilitacija i pravne posledice rehabilitacije lica koja su iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga lišena života, slobode ili drugih prava do dana stupanja na snagu ovog zakona.“

Već u ovoj početnoj odredbi sadržana je sva apsurdnost ovog zakona. Naime, zakon stavlja u zadatak sudu da odlučuje o političkim, religioznim, nacionalnim i ideološkim pitanjima, odnosno o nečemu o čemu sud nema pojma. A da bi tragikomika ove manipulacije sudstvom bila još veća, odlučivanje o tim delikatnim pitanjima nije povereno nekoj najvišoj sudskoj vlasti, na primer Ustavnom sudu ili Vrhovnom sudu koji bi u kolektivnom sastavu od pet ili deset sudija možda nešto i znali o politici i ideologiji, nego je odlučivanje o tome povereno jednom jedinom sudiji, tj. sudiji pojedincu. Dakle, o pitanjima koja su svetsko-istorijskog značaja, jer kvislinštva nije bilo samo u Srbiji već i u drugim zemljama Evrope okupiranim od strane fašizma, o pitanjima koja razdiru društvenu svest u Srbiji i o kojima nema saglasnosti između onih koji se njima profesionalno bave, odluku će doneti jedan čovek i to po prekom postupku, presecanjem Gordijevog čvora. On to drugačije neće ni moći da učini jer se on, po definiciji, bavi pravom i pravnim normama, a ne politikom, ideologijom i sličnim pitanjima. Njemu je, štaviše, zakonom zabranjeno da se bavi tim pitanjima. Naime, u članu 30 Zakona o sudijama kaže se: „Sudija ne može biti član političke stranke, niti politički delovati na drugi način, baviti se bilo kojim javnim ili privatnim plaćenim poslom, niti pružati pravne usluge i savete uz naknadu.“

I sada se postavlja prosto pitanje: Kako može sudija, kome zakon zabranjuje da se bavi politikom i svim drugim što liči na politiku, kako može meritorno da proceni da li je neko osuđen iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga? Pošto u Zakonu o rehabilitaciji nema dodatnog uslova koji bi mogao da glasi „pod uslovom da nisu počinila neko drugo krivično delo“, to je sudiji dovoljno da samo konstatuje da su kod nečije osude bili prisutni i politički ili slični razlozi pa da odmah naredi rehabilitaciju. A to uopšte neće biti nikakav problem jer su zaista svi fašistički i nacistički glavari

i njihovi pomagači osuđeni na robiju ili smrtnu kaznu pre svega iz političkih i ideoloških razloga. Oni koji su sudili i presudili Geringu, Hesu i ostalima u Nirnbergu, maršalu Petenu u Francuskoj, Kvislingu u Norveškoj, Musertu u Holandiji, ili oni koji su Musolinija jednostavno likvidirali bez ikakvog suđenja, bili su, isto kao i oni koji su sudili Draži Mihailoviću, njihovi zakleti politički i ideološki protivnici koji su ih na smrt osudili iz političkih i ideoloških razloga, tj. zbog saradnje sa okupatorom, a ne zato što su ti osuđeni nekoga lično lišili života.

Kod takvog stanja stvari naš jedni sudija pojedinac neće imati o čemu da razmišlja i odlučuje. Zakon u članu 9 kaže da se uz zahtev za rehabilitaciju prilažu dokazi o opravdanosti zahteva. A pošto Zakon ne kaže kakvi dokazi i kakvog kvaliteta, to će u praksi značiti da je dovoljno u sud dovesti jednu osobu koja će izjaviti da je taj i taj osuđen iz političkih i ideoloških razloga i – stvar je završena. Neki put neće ni to biti potrebno: ako, na primer, Srpska pravoslavna crkva podnese zahtev (jer je član 7 zakona na to ovlašćuje) za rehabilitaciju popa Maca Vukojičića iz Pljevalja, koji je tokom rata zaklao šest žena i koga su partizani zatim likvidirali, biće dovoljne i notorne činjenice koje se u pravu ne dokazuju. A notorne činjenice su da je SPC tog popa proglasila za mučenika i da su partizani bili ateisti, iz čega sledi logičan zaključak da je pop likvidiran iz religioznih razloga, što znači da će automatski biti reabilitovan. A da li je on nekoga zaklao ili nije zaklao, to uopšte nije bitno jer zakon ne obavezuje sudiju da se time bavi.

Što se tiče rehabilitacije Draže Mihailovića za sudiju će biti dovoljna izjava potpredsednika SPO Aleksandra Jugovića, koji i likom i ubeđenjem neodoljivo podseća na onog Norvežanina Andersa Brejvika, da je Draža streljan iz političkih razloga, ili poznata tvrdnja da je on bio školski drug sa De Golom (mada je Predrag Matvejević u jednom tekstu pokazao da je u pitanju obična laž). Ako to ne bude dovoljno, onda će sigurno biti dovoljna nedavna izjava pretendenta za titulu najumnijeg Srbina da je predsednik Truman, i to 1948. godine, odlikovao Dražu, a ne Tita, za njegov doprinos borbi protiv fašizma. I kako može sudija pojedinac da zna istorijski kontekst tog odlikovanja, ako to ne zna ni najveći srpski stručnjak za ćeranje. A istorijski kontekst je taj da je, posle Čerčilovog govora u Fultonu

1946. godine, u prvi plan stavljena borba protiv komunizma; da su u toj borbi prihvaćeni kao dobrodošli saveznici svi antikomunisti, uključujući tu i mnoge naciste koji su našli utočište u SAD; da je tu našla utočište i brojna četnička emigracija koja je formirala uticajan lobi koji je izdejstvovao da Truman odlikuje Dražu kao istaknutog borca protiv komunizma; da je 1948. godina bila predzorje jednog od najmračnijih perioda političke istorije čovečanstva – makartizma – kada je sproveden lov na veštice kao u doba inkvizicije. A pošto sudija pojedinac sve to ne zna, a i ne sme da zna da je Truman Dražu odlikovao zbog njegove borbe protiv komunizma a ne protiv fašizma, rehabilitacija Draže Mihailovića je gotova stvar.

Lica koja imaju pravo na rehabilitaciju podeljena su u dve kategorije: 1) na one čija su navodna prava povređena bez sudske ili administrativne odluke i 2) one čija su navodna prava povređena sudskom ili administrativnom odlukom. Razlika između ove dve grupe je formalna i sastoji se u tome što se prva grupa rehabilituje po sili zakona, a druga na osnovu sudske odluke, a i u jednom i u drugom slučaju sud nema šta da odlučuje već samo da proklamuje ono što mu je naređeno.

Za razliku od prvog Zakona o rehabilitaciji iz 2006. godine ovaj Zakon predviđa da se po sili zakona rehabilituju i lica koja su na osnovu sudske ili administrativne odluke lišena slobode pod optužbom da su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa i držana u logorima ili zatvorima FNRJ u periodu od 1949. do 1955. godine. Dakle, iako ta lica formalno spadaju u drugu kategoriju, pa bi morala biti rehabilitovana na osnovu sudske odluke, Zakon demantuje samog sebe i za njih predviđa rehabilitaciju po sili zakona.

Ostaje nejasno šta je to što je političku klasu Srbije motivisalo da izađe u susret najortodoksnijim komunistima i da naknadno, po svom ćefu, piše istoriju jednog dramatičnog perioda. Jer, šta god da se mislilo o sukobu sa Informbiroom, činjenica je da su u to vreme svakodnevno ginuli graničari Jugoslavije na granicama sa zemljama lagera i da je tih dana u Jugoslaviji trasiran put koji je nju bitno razlikovao od istočno-evropskih zemalja. Jednom rečju, u tom sukobu se nije radilo o ideološkom obračunu, već o sudbini zemlje.

To, međutim, današnju političku klasu ne interesuje. Budući da je ona duboko ogrezla u zločinima režima Milošević-Šešelj, za nju

nema boljeg načina da izbegne pitanje sopstvene odgovornosti od toga da pažnju javnosti usmerava na stvarne, a još više izmišljene grehove Titovog doba, da otkopava tobožnje masovne grobnice i pronalazi zemne ostatke iz turskog doba ili iz doba Timočke bune i da ih pripisuje nekim izmišljenim „srpskim domaćinima“ koje su komunisti pobili po završetku rata. Kao što je Draža Mihailović, u presudnom istorijskom trenutku kada je trebalo slomiti fašizam, proglasio da je prvenstveni zadatak borba protiv komunizma (a to isto je bio prvi cilj i nemačkog nacizma i italijanskog fašizma), tako i danas kada sudbina srpskog društva zavisi od raskida sa „revolucijom ološa“ i od suočavanja sa genocidnim zločinima u Vukovaru, Sarajevu, Srebrenici i drugim mestima, njegovi sledbenici tvrde da je najvažniji zadatak obračun sa Titovim periodom. A iz toga, kao i iz činjenice da informbirovcima predstavljaju značajan birački potencijal koji može da odluči ishod izbora, proistekla je i ova rehabilitacija.

Svim ovim materijalno-pravnim besmislicama u zakonu odgovara i besmislena procena pravila. Naime, na postupak rehabilitacije primenjuje se Zakon o vanparničnom postupku, a samo ime tog zakona kaže o kakvom se postupku tu radi. To je postupak u kojem, po pravilu, nema dve suprotne strane i nema suprotstavljenih interesa, postupak koji je toliko jednostavan i beskonfliktan da se često poverava stručnim saradnicima, a u nekim zemljama i javnim beležnicima. A da bi se stvorio privid dvostranosti i privid poštovanja antičkog pravnog načela „neka se čuje i druga strana“, Zakon predviđa učešće javnog tužioca koji će zastupati Republiku Srbiju. I tako, Republika Srbija, koja ovim zakonom izričito naređuje obaveznu rehabilitaciju pripadnika kvislinških formacija, daje zadatak svom službeniku, javnom tužiocu, da je zastupa kao tobože suprotnu stranu. A o kakvoj se tu lakrdiji radi vidi se iz člana koji predviđa besplatnu pravnu pomoć za podnosiocima zahteva i oslobođenje od plaćanja sudskih troškova, što otkriva ekstremno interes političkog establišmenta da se ukloni svaka prepreka kako bi se rehabilitacija obavila u najkraćem roku.

Ali, to nije sve. Kulminaciju licemerja predstavlja član 30 Zakona u kome se kaže: „Zahtev za rehabilitaciju, u skladu sa ovim zakonom, može se podneti i ako je doneta pravosnažna sudska odluka kojom je odbijen zahtev za rehabilitaciju podnet na osnovu Zako-

na o rehabilitaciji“ iz 2006. godine.

Ova odredba je prosto neverovatna sa stanovišta prava i pravne logike. U pravu je poznato da se pravosnažne sudske odluke izuzetno retko menjaju, da su za to predviđeni vrlo oštri uslovi i da to može da se učini u vrlo kratkom roku nakon kojeg, kakva god bila pravosnažna odluka, nema više njenog menjanja.

Sve to, međutim, za današnju bahatu političku klasu jednostavno ne važi. Ako je ona u stanju da ovim zakonom omogući reviziju pravosnažnih sudskih odluka donešenih pre šezdeset i više godina i to od strane druge države, ako ona ne zna da je protek vremena bitna pravna činjenica koja izražava princip pravne sigurnosti, onda takva politička klasa može da uradi sve šta joj se prohte. Ostaje samo da se pitamo zbog čega ova politička klasa, kad već ne poštuje vreme kao pravnu činjenicu, ne omogući pravnu rehabilitaciju osuđenih na Solunskom procesu ili učesnika Timočke i Hadži-Prodanove bune?

Ali, vratimo se odredbi člana 30. Njen cilj je vrlo očigledan. Današnja politička klasa želi da bude što više rehabilitovanih, po mogućnosti više stotina hiljada pa možda i milion ili dva miliona, kako bi se time narodu pokazalo koliko je Titovo doba bilo pogubno za srpski narod i da današnje teškoće, sa 23% nezaposlenih, sa javnim dugom koji dostiže polovinu BND, sa narodnim kuhinjama i drugim sličnim blagodetima nisu ništa u poređenju sa tim dobom.

O besmislicama ovog zakona moglo bi se još mnogo toga reći, ali zadržimo se na kraju na samo jednoj činjenici. Kada je ovaj zakon ušao u skupštinsku proceduru, njegov predlagač je u obrazloženju izneo jednu neviđenu laž: on je tvrdio da primena ovog zakona neće izazvati dodatne budžetske troškove! Takva laž mogla je da proizađe samo iz patološke sklonosti ka lažima srpskog nacionalizma i njegovog vojnog krila četničkog pokreta.

Naime, ovaj zakon predviđa sledeće privilegije za rehabilitovane:

- Vreme provedeno u zatvoru priznaje se kao penzijski staž u dvostrukom trajanju,

- Onaj kome je priznat takav staž u trajanju od najmanje osam godina ima pravo na mesečnu novčanu naknadu od 50% od prosečne mesečne plate u Srbiji u prethodnoj godini; sredstva za is-

platu tog dodatka obezbediće se u budžetu Republike Srbije,

- Pravo na zdravstvenu zaštitu, ako nisu osigurani,

- Pravo na vraćanje konfiskovane imovine ili obeštećenje za konfiskovanu imovinu,

- Pravo na rehabilitaciono obeštećenje koje uključuje naknadu materijalne štete i nematerijalne štete za duševne bolove.

Ova izdašnost, u vreme teške ekonomske krize, može u praksi biti multiplicirana kada dođe u ruke sudija koji će početi međusobno da se takmiče u dodvoravanju sledbenicima četništva i njihovom duhu netolerancije.

Da su onaj „diktator“ Tito i njegovi komunisti, kao što su bili Moša Pijade, Rodoljub Čolaković i drugi robijaši monarho-fašističke diktature kralja Aleksandra, kada su došli na vlast poništili sve sudske presude kojima su bili osuđivani, da su doneli specijalan zakon o sopstvenoj rehabilitaciji i da su predvideli za sebe bogate novčane nadoknade za „duševne bolove“ i za materijalnu štetu, odnosno za „rehabilitaciono obeštećenje“ kako ovaj sramni zakon naziva nagradu za kolaboraciju sa okupatorom, to bi se danas pominjalo kao vrhunac beskrupuloznosti jedne bahate političke klase. Nadam se da će budućnost upravo tako oceniti i ovaj zakon i njegove autore.

POVODOM PREDLOGA DA SE IZJEDNAČE ČETNICI I PARTIZANI

Istorijski neumesno, pravno – nepotrebno

Predlog izmena i dopuna Zakona o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica, iza koga stoji grupa poslanika SPO, neumesan je sa društveno-istorijskog a nepotreban sa pravnog stanovišta. Otuda je neophodno da se javnost upozna sa pravim motivima i značenjima ove nove političke manipulacije – ističe se u javnom obraćanju Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945.

Pravi smisao pomenutog predloga je nastojanje da se zaobilazno, grubim falsifikovanjem istorijskih činjenica, nametne revizija istorije narodnooslobodilačke borbe i rehabilitacija četničkog pokreta Draže Mihailovića i njegovo izjednačavanje sa partizanskim narodnooslobodilačkim pokretom. Obrazloženje predloga nije primereno uobičajenoj zakonodavnoj proceduri već je faktički rezime višegodišnje kampanje koju SPO sa Vukom Draškovićem na čelu vodi sa ciljem da se nametne iskonstruisana slika događaja u toku II svetskog rata na tlu Jugoslavije, slika podređena njihovim političkim interesima koja u bitnome nije u skladu sa stvarnim činjenicama.

U tome imaju prikrivenu ili otvorenu podršku još nekih nacionalističkih grupacija pa i izvesnih crkvenih velikodostojnika, zapravo svih onih koji su smatrali da se Miloševićim, Karadžićevim i Mladićevim ratom za „Veliku Srbiju“ uspostavlja ideološki i politički kontinuitet sa ravnogorskim programom Draže Mihailovića i njegovog pravno-političkog savetnika Stevama Moljevića. Pomenuti predlog u istoj je ravni i sa svojevremenim slanjem Giške i paravojnih četa da „oslobađaju“ Srbe u Hrvatskoj i uspostavljaju granice u skladu sa Moljevićevim projektom.

U obrazloženju pomenutih izmena i dopuna, po ko zna koji

R E A G O V A N J A
O R G A N I Z A C I J A

put, ponavljaju se notorne neistine i klevete narodnooslobodilačke borbe lansirane još tokom II svetskog rata u vreme okupatorske, nedićevsko-ljotićevske i četničke propagande protiv partizana. Starim neistinama sada se dodaju i nove poput tvrdnje da je Skupština Republike Slovenije 2. oktobra prošle godine donela zakon sličan ovome koji se upravo predlaže u Srbiji. Slovenačkim zakonom prava veterana priznata su svima koji su se borili protiv okupatora ali nikome ko je sa okupatorom sarađivao i borio se protiv partizanskog narodnooslobodilačkog pokreta. Slovenački zakon je upravo primer koji dodatno upozorava da se četnički i partizanski pokret ne mogu izjednačavati jer je od oktobra 1941. godine Draža Mihailović svoje oružane snage okrenuo protiv narodnooslobodilačkog pokreta i svih ratnih godina stalno, najčešće zajedno sa okupatorskim i kvislinškim odredima Milana Nedića, napadao partizanske jedinice i narod koji je partizane podržavao. Po direktnom Mihailovićevom nalogu, na primer, njegovi komandanti predali su Nemcima u jesen 1941. godine 261 zarobljenog partizana koji su većinom streljani. Za uzvrat četnici su od Nemaca dobili oružje i ostalu ratnu pomoć.

Koji to moral dozvoljava da se za antifašistički i oslobodilački pokret proglase oružane formacije koje su masovno ubijale civilno stanovništvo u Sandžaku (Pavle Đurišić i drugi), u Šumadiji se (krajem 1943. i početkom 1944. samo u tri sela – Vraniću, Drugovcu i Kopljarima zaklano je i streljano preko 160 ljudi, žena i dece) masovno i svirepo obračunavale ubijajući čak i starce, žene, decu pa i onu u kolevcima. Brojni su primeri četničkog orgijaškog zlostavljanja, klanja i ubijanja širom Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore, pod okriljem okupatora i uz njegovu pomoć. Nažalost, suviše brojni i svirepi da bi se moglo mirno preći preko pokušaja da se zločinci koji su sve to radili danas proglašavaju za antifašiste. Utoliko pre što se ničim ne može osporiti da nema razlike između četničkih zločina i zločina koje su počinili fašistički okupatori u Kragujevcu, Kraljevu i mnogim drugim mestima širom Srbije i Jugoslavije.

Predložene promene pomenutog zakona su nepotrebne jer su četnicima koji su se, prešavši u redove istinskih antifašističkih boraca, zaista borili protiv okupatora, priznata prava na osnovu učešća u narodnooslobodilačkoj borbi. Nisu sporna čak ni prava onih pojedinaca koji su, zajedno sa snagama NOV i POJ, učestvovali

u oružanim akcijama protiv okupatora, pre svega u vremenu do oktobra 1941, što su nekada činili i protiv volje svojih komandanata i vođstva četničkog pokreta.

Imajući sve to na umu, tvrdnje da bi usvajanjem pomenutih izmena i dopuna Zakona o pravima boraca došlo do pomirenja četnika i partizana, takođe su neumesne. To pomirenje faktički je obavljeno još krajem II svetskog rata masovnim prelaskom četnika u redove NOV i POJ pa je danas licemerno da o pomirenju pričaju oni koji svojim javnim izjavama partizane i narod koji ih je podržavao beskrupulozno proglašavaju za ološ, čime tendenciozno obnavljaju sukob uvereni da tako mogu nešto da učine na aktuelnoj političkoj sceni.

Glas istine 29, novembar 2004.

SKUPŠTINA SRBIJE ARGUMENTIMA NE VERUJE

Kovači falsifikovane istorije

Pre nego što je Skupština Srbije usvojila izmene i dopune Zakona o pravima boraca, čime se izjednačavaju četnici i partizani, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945. uputilo je na sve relevantne adrese pismo sa argumentima dovoljnim za one koji argumente uvažavaju – da se takva odluke ne donese. Društvo je učinilo sve što je bilo u njegovoj moći, a apsurdni „ravnogorski zakon“, čije se posledice već sagledavaju, između ostalog, i u reagovanju najbližih suseda, savest onih političkih grupacija i kalkulanata koji su za njega glasali – učiniće još manje čistom i pred sadašnjim generacijama, i pred istorijom.

Kao što je nagovešteno u prethodnom broju, „*Glas istine*“, objavljuje u celosti pismo upućeno 30. novembra 2004. godine Vladi Republike Srbije i ostalim nadležnim i odgovornim političkim institucijama i ličnostima u Srbiji i Državnoj zajednici SCG.

Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945. smatra da predlog grupe poslanika Srpskog pokreta obnove u Narodnoj skupštini Republike Srbije o izmenama i dopunama Zakona o pravima boraca NOR-a, ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica, kojim bi se ista prava priznala i pripadnicima Jugoslovenske vojske u otadžbini i ravnogorskog pokreta – PRAVNO NIJE MOGUĆ!

Naime, da bi ovaj predlog zakona mogao ući u skupštinsku proceduru kao pravno moguće, potrebno je, shodno odredbama člana 404. do 414. Zakonika o krivičnom postupku, izvršiti ponavljanje krivičnog postupka po važećim procesnim pravilima pred prvostepenim sudom i doneti drugu, eventualno oslobađajuću presudu, sa restitucijom svih materijalnih i nematerijalnih prava ranije nevinu osuđenih lica.

Vojno veće Vrhovnog suda FNRJ, međunarodno priznate države, osnivača i članice Ujedinjenih nacija, priznate članice an-

tihitlerovske i antifašističke koalicije iz II svetskog rata i kasnije, presudom I Sud.br. 1, od 15. jula 1946. godine osudilo je Dragoljuba Dražu Mihailovića i druge, kao i njegovu četničku organizaciju, za krivična dela protiv naroda i države i krivična dela ratnih zločina.

Obnavljan je „Solunski proces“

Ova, ali i druge slične presude izrečene pripadnicima ravnogorskog pokreta, pre i kasnije, postale su pravosnažne i do danas pravno nisu osporene, iz čega proizlazi da je njihovo ukidanje ili preinačenje moguće jedino ponavljanjem krivičnog postupka, a nikako političkom akcijom. Da bi se, na primer, rehabilitovali pripadnici tajne organizacije „Ujedinjenje ili smrt“ ili „Crne ruke“, osuđeni na „Solunskom procesu“ 1917, na ponovljenom procesu pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Srbije, juna 1953. godine, ukinuta je „solunska presuda“, a zatim doneta odluka o rehabilitaciji nevinu osuđenih pripadnika ove organizacije.

Bio bi osnovan i pravno moguć zahtev da se učesnicima aprilskog rata 1941, četnicima Draže Mihailovića za period od aprila do kraja oktobra 1941. godine samo u Srbiji i pojedinim grupama četnika u Srbiji koji su se sukobljavali sa okupatorom i pored naređenja Mihailovića da to ne čine, za periode tog angažovanja, prizna status antifašističkih boraca.

Naime, pod antifašističkim pokreta otpora u II svetskom ratu u Evropi podrazumevaju se pokreti koji su svoju aktivnost ispoljili u suprotstavljanju nacifašističkoj okupaciji i kvislinškim režimima. Njih su organizovale i usmeravala antifašističke snage, a u većini država komunističke partije.

Suprotstavljanje okupatorima i kvislinzima sadrži i obuhvata najraznovrsnije oblike otpora, a osnovni su: pasivna rezistencija, aktivni otpor, partizanska borba i, kao najviši oblik, masovan narodnooslobodilački i revolucionarni rat.

Po tom kriterijumu, jedino je pokret otpora u organizaciji KPJ u Jugoslaviji izrastao u NOP sa moćnom oružanom silom NOVJ – JA, sposobnom za vođenje složenih ratnih operacija krupnih razmera. Svi ostali pokreti otpora u Evropi, osim u Albaniji, svoju aktivnost

su, uglavnom, iscrpljivali u pružanju pomoći savezničkim armijama. (*Pokret otpora u Evropi 1939-1945*, „Mladost“, Beograd, 1968, str. 315).

Četnici Draže Mihailovića u Sloveniji, na celoj teritoriji takozvane Nezavisne Države Hrvatske i na italijanskom okupacionom području, nikada, nijednog dana, nisu ratovali protiv okupatora, jedino su se borili protiv NOP-a samostalno, u sastavu fašističkih i nacističkih oružanih formacija, pod komandom italijanskih i nemačkih oficira i podoficira, često pod drugim imenom: „Dobrovoljačka antikomunistička milicija“ ili „Hrvatske borbene skupine“, što se vidi iz priloženog dokaznog materijala: knjiga dr Branka Latasa *Saradnja četnika Draže Mihailovića sa okupatorima i ustašama (1941-1945)*, te knjiga Jovana Radovanovića *Draža Mihailović u ogledalu istorijskih dokumenata*.

Svoje komandante, koji su „istrčavali“ i vodili sporadične akcije protiv okupatora u Srbiji, Draža Mihailović je strogo kažnjavao, neke i smrću.

Dokumenti na svim stranama

U Nacionalnom arhivu SAD u Vašingtonu, posebno na mikrofilmovima T-501, T-311, T-312, T-313, T-314, u državnim arhivima Engleske, Nemačke, Francuske, pa i u vrlo bogatom arhivu Vojno-istorijskog instituta u Beogradu nalaze se originalna dokumenta o kolaboraciji četnika Draže Mihailovića sa okupatorima, iz čega proizlazi da *ne postoji ni činjenični osnov za prihvatanje ovog zakonskog predloga datog od strane grupe narodnih poslanika Srpskog pokreta obnove*.

Razlozi:

- Na Teheranskoj konferenciji, održanoj od 28. novembra do 1. decembra 1943. godine između Ruzvelta, Čerčila i Staljina, uz asistenciju njihovih vojnih, diplomatskih, političkih i obaveštajnih saradnika najvišeg ranga, između ostalog zaključeno je da četnici Draže Mihailovića, i pored stalnog insistiranja savezničkih oficira u četničkoj Vrhovnoj komandi i pri štabovima drugih četničkih jedinica, od 1. novembra 1941. godine, ne vode borbu protiv okupatora, nego, naprotiv, sa okupatorom saraduju u borbama protiv partizan-

skog pokreta, jedino intenzivno angažovanog u stalnim borbama protiv okupatora i kvislinških oružanih formacija. Odlučeno je da se Mihailoviću i njegovim četnicima uskrati svaka vojna pomoć i da se predloži jugoslovenskoj Kraljevskoj vladi u Londonu da Mihailovića ukloni sa položaja ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Istovremeno, odlučeno je da se partizanima Josipa Broza Tita isporučuju oružje, municija, odeća, oprema, hrana i druga sredstva u najvećem mogućem obimu.

Uz ovaj podnesak, dostavljamo i pismo Vinstona Čerčila od 19. januara 1944. godine, upućeno Titu, kojim ga obaveštava o ovim odlukama. Pismo je objavljeno u knjizi *Tajna prepiska Čerčil-Staljin* na stranama 203. i 204, čija se fotokopija prilaže.

- Izbegavši zarobljavanje, Draža Mihailović je sa grupom oficira, podoficira i vojnika došao na Ravnu goru i, preko svojih oficira u Beogradu, brzo uspostavio vezu sa kvislinškom komesarskom vladom Milana Aćimovića. Tek kada je 7. jula 1941. izbio narodni oružani ustanak u Srbiji, organizovan od strane KPJ, kada je ocenio da se taj ustanak uspešno razvija, Mihailović je, neutvrđenog dana avgusta 1941, doneo „Uput“ u vidu naređenja o osnivanju organizacije, formiranjem dve vrste četa: pokretnih, od mlađih godišta (starosti 20 do 30 godina) i teritorijalnih, od starijih godišta (30 do 40 godina). Predviđeno je da te čete krstare po atarima svojih sela i varoškim kvartovima, da izbegavaju borbu sa Nemcima i partizanima, te da saraduju sa Nedićevom žandarmerijom i upućuju ih na partizane. Ustanak je predviđen za „dani momenat“, a to je iskrcavanje većih savezničkih snaga u Jugoslaviju ili u slučaju kapitulacije Nemačke, pa pošto je ovaj drugi „dani momenat“ usledio tek 9. maja 1945. godine, četnici nikada nisu digli ustanak protiv okupatora.

Izvor: Arhiv VII Ča, k.7, reg. br 15/1/VK-5-570/1.

Umesto borbe – čekanje „danog momenta“

Predsednik izbegličke jugoslovenske vlade u Londonu Slobodan Jovanović, u telegramu STR. pov. br..VK, naređuje Đonoviću u Kairu sledeće:

Vlada nema kontrolu nad engleskim radio-stanicama. Đeneralu Mihailoviću izdate su precizne instrukcije da podigne ustanak samo na

slučaj iskrčavanja jačih savezničkih snaga u Jugoslaviji ili na slučaj sloma Nemačke. I ni u kom drugom slučaju i ni po kakvom pozivu nijedne radio-stanice. Preko vojnih emisija svakog četvrtka Vlada daje uputstva narodu...

Telegram nosi datum 14. jul 1942. godine, dakle više od jedne godine posle izbijanja ustanka u Srbiji.

Izvor: knjiga *Šta to kaže Radio-London*, str. 319.

- Opisujući svađu između Mihailovića i njegovih komandanata u selu Badovincima u jesen 1944. godine oko toga da li je došlo krajnje vreme da se protiv Nemaca podigne ustanak, Vojin Andrić, šef pres-biroa pri četničkoj Vrhovnoj komandi i šef četničke radio-fonske propagande, kaže:

Posle duže rasprave sa Račićem, Mihailović je zaključio da se, s obzirom na situaciju, borba protiv okupatora još uvek ne može otpočeti i da je jedino rešenje da se povlačimo preko Drine u Bosnu.

Dakle, ni 21. septembra 1944. godine za četnike nije nastupio „dani momenat“, „odlučujući momenat“ i slično da otpočnu borbu protiv okupatora.

Izvor: knjiga *Dragiša Vasić* Nikole Milovanovića, str. 386-389.

- Na suđenju Draži Mihailoviću pred Vojnim većem Vrhovnog suda SFRJ, juni-juli 1946, na pitanje predsednika sudskog veća koji su četnički komandanti sarađivali sa okupatorom, od 55 imenovanih komandanata, za 40 Mihailović je odgovorio potvrdno, to jest da su sa okupatorom sarađivali.

Na suđenju četničkim komandantima Dragutinu Keseroviću i Vojislavu Lukačeviću i njihovim saradnicima pred Vojnim sudom u Beogradu, 1945. godine, iznerviran čestim pitanjima predsednika sudskog veća da li je ovaj ili onaj četnički komandant sarađivao sa nemicima, Lukačević je uzviknuo: „Ako vam neko od naših komandanata kaže da nije sarađivao, laže! Morali smo sarađivati, to je bila direktiva Vrhovne komande!“

Mihailovićev komandant Pavle Đurišić, za masovne pokolje Muslimana u Sandžaku i jugoistočnoj Bosni, odlikovan ukazom kralja Petra II 1943. Karađorđevom zvezdom, dobio je i najviše odlikovanje Adolfa Hitlera za vojničke vrline – „Željezni krst“ i ta odlikovanja nosio je jedno pored drugog!

Prilažu se: fotokopija lista *Lovćen* koji svojoj naslovnoj strani,

bez stida, donosi tu vanrednu i bombastu vest o „Željeznom krstu“ i fotokopija izvoda iz zapisnika sa saslušanja Draže Mihailovića, strana 282- do 287.

Iz predočenih dokazanih činjenica, vidi se nesporna istina – da četnici, nikada, nisu digli ustanak protiv okupatora, da su protiv okupatora vodili borbe u Srbiji, povučeni partizanskim ustankom i to samo u septembru i oktobru 1941, te da su skoro svi sarađivali sa sve četiri okupatorske sile i oba kvislinška pokreta – Nedićevim i ustaškim.

Genocid u programima i na delu

Ravnogorski pokret je bio i genocidan što se dokazuje ovim činjenicama:

- U arhivu Vojno-istorijskog instituta (VII) – Fond emigrantske vlade i vojske, kutija 162, registar 34/1, nalazi se program četničkog pokreta za vreme i posle II svetskog rata u kojem, pored ostalog, stoji i ovo:

Odeljak II

Pripremati se da bi se u danima sloma mogle izvršiti i ove akcije:

omeđiti 'defakto' srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

kazniti sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;

posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom;

izraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi.

U arhivu Vojno-istorijskog instituta, fond Ča, kutija 1, registar 10/1 VK-V, nalazi se instrukcija Draže Mihailovića od 20. decembra 1941. godine, Strogo pov. Dj. br. 370, komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori u kojoj, pored ostalog, stoji:

Ciljevi naših odreda jesu:

Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom kralja Petra II;

Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije-Crne Gore-Bosne i Hercegovine-Srema-Banata i Bačke (Makedonija se podrazumevala kao Srbija);

...

4. Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata...

Dakle, čišćenje svih koji nisu Srbi ili koji ne prihvataju ideologiju i vlast četničkog pokreta, što je najsureviji genocid nad narodima sopstvene države i građanima srpske nacionalnosti koji nisu istomišljenici.

Kako je realizovana ova instrukcija:

U toku 1942. godine, crnogosrki, sandžački, hercegovački i bosanski četnici, u manjim ili većim akcijama, ali često i kontinuirano, ubijali su nedužno muslimansko, a manje i hrvatsko stanovništvo, palili njihova sela i pljačkali sve do čega su dolazili.

Početkom 1943. godine, počeo je strahovit pokolj muslimanskog stanovništva bez obzira na pol, godine starosti.

Evo samo jednog od mnogobrojnih izveštaja slične vrste:

Pavle Đurišić, u svom izveštaju upućenom Draži Mihailoviću 13. februara 1943, piše:

...akcija u pljevaljskom, čajničkom i fočanskom srezu...

...Otpor neprijatelja bio je od početka slab...

...Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći već su izbili na reku Drinu, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije...

...Sva imovina je uništena, izuzev stoke, žita i sena. naređeno je i prikupljanje stočne i ljudske hrane u određenim mestima, za stvaranje magacina rezerve hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja...

...Za vreme operacije se pristupilo potpunom čišćenju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti...

...Žrtve – naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva, od toga 2 nesretna slučaja i 32 ranjena.

Kod muslimana 1.200 boraca i do 8.000 ostalih, žena, dece i staraca...

U pitanju je samo jedna akcija, a koliko ih je bilo sličnih, treba samo prelistati zbornik četničkih dokumenata VII, tom XIV, knjiga 1,2,3,4. i knjigu dr Branka Latasa, koja se prilaže, str. 83.

Četnički zločini od Dunava do Dalmacije

Predlagači ovog infamnog zakona su visoki državni i stranački funkcioneri, obrazovani ljudi, pa im se postavlja pitanje: *kako će na njihov predlog reagovati Bošnjaci, lojalni građani Republike Srbije, koji danas žive na tim monstruoznim stratištima bezumlja i bezljudā? Utoliko pre što su, na istim područjima i na istim programskim opredeljenjima, istovetni zločini učinjeni i u ratovima 1991-1995.*

• Šta su Draža Mihailović i njegovi komandanti radili u Srbiji sa sopstvenim narodom i ko su sve za njega bili „komunisti“, svedoče ovi primeri:

Partizane, pretežno seoske mladiće i radnike, zatečene i zarobljene njegovim iznenadnim napadom na partizane, predavao je ili prodavao Nemcima za oružje i municiju. Od ovih partizana, samo retki su izbegli streljanje. Samo u Valjevu, novembra 1941, predato je preko 260 zarobljenih partizana.

Posle povlačenja partizana iz Užica, usledila je nemačka operacija „Mihailović“ i Draža se povukao u Sandžak i Crnu Goru, a po već utvrđenom planu, njegovi odredi u Srbiji su legalizovani kod Nedića, ostavši i dalje pod Mihailovićevom komandom. Neki su bili polulegalizovani u selima gde Nemci nisu zalazili u dogovoru s njima, a četnici su za okupatora prikupljali, upravo otimali od naroda žitarice, stoku i ostalo, što su Nemci zahtevali i što se vidi iz izveštaja 4. brigade Kalabićeve Gorske garde *Dragiša Vasić*, autor Nikola Milovanović, str. 386. i dalje).

Već od proleća 1943, Mihailović oštro kritikuje svoje komandante da spavaju, da su inertni, da su se „komunisti nakotili do te mere da preti opasnost od njih i u samom Beogradu“.

Pred masovne pokolje oko Kosmaja, Bukulje i u Podunavlju, pod šiframa „Ras-Ras“ (Kalabić) i Kiš (Lazović), piše:

Kom. Na svim oblastima, u neposrednoj blizini Beograda, nakotili su se komunisti i njihovi simpatizeri. Naređuje se komandantima i to: majoru Mihailu Jovanoviću, kapetanu Lazoviću, kapetanu Nikoli Kalabiću, dalje, Komarčeviću i rudničkom korpusu, da najenergičnije, sa juga na sever...čisteći usput i sve srezove, naročito srez kosmajski...naročito je važno očistiti srezove Grocka i Umka...

Izvor: iz zapisnika sa procesa Draži Mihailoviću i grupi, str. 379,

380. i dalje.

Nekoliko dana pre zločina u Vraniću i Boleču, Mihailović poziva na „referisanje“ majora Trifkovića, komandanta Avalskog četničkog korpusa i po njegovom povratku na teren, dešavaju se zločini koji su uzbudili celu Srbiju, posebno Beograd, a zaprepastili i same Nemce.

Selo Vranić, nadomak Beograda, u oslobodilačkim ratovima od 1912. do 1918, izgubilo je 327 vojnika; 15. oktobra 1941, Nemci su streljali 38 stanovnika ovog sela, a 44 su poginula u partizanima. No, noć između 20. i 21. decembra 1943, opisana i u knjizi *Noć kame* Dragoljuba Pantića, dovoljna je da se i Draža Mihailović i njegovi komandanti svrstaju među najmonstruoznije zločince u istoriji.

Pod komandom kapetana Lazovića i njemu potčinjenog Zeke, u Vraniću su zaklana 72 meštana, od čega 37 muških, 35 ženskih osoba, osam dečaka mlađih od 15 godina, devet devojaka i devojčica mlađih od 20 godina; Ljubomir Pantić od jedne godine i Katarina Ilić od pet meseci zaklani su u kolevcu koja je, kao dokazni materijal, doneta pred Mihailovića u sudnicu za vreme suđenja. Dve sestre, Katarina, stara 20 i Angelina od 16 godina, silovane su pred vezanim roditeljima i ostalim ukućanima pa zaklane, a onda su, uz podvriskivanje i urlikanje, poklali i ostale. Istu sudbinu su doživele šesnaestogodišnja Dikosava Mitrović i njena vršnjakinja Jovanka Radosavljević – silovane su pred roditeljima pa zaklane a zatim su poklani i ostali članovi porodice.

Noć ranije, na sličan način umoreno je 20 seljaka u Boleču, ali Mihailović time nije bio zadovoljan. On, 18. januara 1944, piše depeše lično i šalje ih pod brojem 546 do 548 (strana 380 pretresnog zapisnika) za „Dob“ i „Kom-Kom“ sa sledećom sadržinom:

Strahovita neaktivnost kod starešina Avalskog korpusa. Živan Lazović mora da dođe da bi pokazao šta može da se uradi...

A kapetan Živan Lazović je komandovao zločincima koji su izvršili pokolje, silovanja i pljačke u Vraniću i Boleču.

Usledili su još brutalniji i još masovniji pokolji po selima oko Bukulje, Kosmaja, u Podunavlju, po celoj Šumadiji, u Pomoravlju, ali i na drugoj strani bivše Jugoslavije: kod Bosanskog Grahova, na Tičevu, u Podinarnju i Dalmaciji.

• Iz pretresnog zapisnika sa suđenja Draži Mihailoviću vidi se

da je on, naročito od 1943. i 1944. godine, obavljao korespondenciju sa mađarskim fašistom Hortijem, da mu je Horti, uz saglasnost Nemaca, Dunavom, preko majora Piletića kod Donjeg Milanovca, isporučivao tone naoružanja, municije, druge ratne opreme, sanitetskog materijala. U borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta, Mihailović je tražio pomoć od poglavnika NDH Ante Pavelića, Stepinca, bugarskih i albanskih fašista.

Draža nije ni kralja poslušao

Treba imati u vidu da je, na predlog izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije, kralj Petar II Karađorđević, ukazom od 29. avgusta 1944, oduzeo komandu Draži Mihailoviću nad „Jugoslovenskom vojskom u otadžbini“, a 12. septembra pozvao sve Srbe, Hrvate i Slovence da se ujedine i pristupe „Narodnooslobodilaškoj vojsci pod maršalom Titom“. U pozivu stoji:

Svi oni koji se oslanjaju na neprijatelja protiv interesa svog naroda i njegove budućnosti, i koji se ne bi odazvali ovom pozivu, neće uspeti da se oslobode izdajničkog žiga ni pred narodom, ni pred istorijom.

Ovom mojom porukom vama odlučno osuđujem zloupotrebu imena Kralja i autoriteta Krune, kojom se pokušala opravdati saradnja sa neprijateljem i izazvati razdor među borbenim narodom u najtežim časovima njegove istorije, koristeći time samo neprijatelju.

U naredbi vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 15. septembra 1944, pored ostalog, stoji:

Sve jedinice ili pojedince koji se nalaze na strani neprijatelja poslije 15. septembra, a nisu mogli iz bilo kojih razloga da pređu na vrljeme na stranu narodnooslobodilačke vojske prihvaćati i u budućće ukoliko dobrovoljno pređu na našu stranu i uvrštavati ih u naše jedinice...Ova naredba važi do opoziva odnosno do izdavanja nove naredbe.

Međutim, Draža Mihailović se nije povinovao kraljevom ukazu, već je i dalje ostao na čelu četnika boreći se protiv NOVJ. Da bi imao zaštitu za one (uglavnom oficire) koji su učinili zločine, silom je odveo iz Srbije oko 20 hiljada mladića u Bosnu, tamo organizovao odmetništvo i banditizam, podmetnuo ih uništenju u borbama protiv jedinica JA („O ustanku 1941 – danas“, str. 119-126; *Zbornik NOR-a*, tom XIV, knjiga 4, str. 1038, 1040-1043).

Prihvatanje pomenutog predloga, s obzirom na sve napred izneto, obnovilo bi stare sukobe i dodatno destabilizovalo političku situaciju u Srbiji, unelo novo uznemirenje u čitav region tek što je počela normalizacija odnosa između novostvorenih država i izazvalo nezadovoljstvo međunarodne antifašističke javnosti koja je upravo ove godine krupnim manifestacijama potvrdila aktuelnost i privrženost antifašističkoj koaliciji iz vremena II svetskog rata. Uporedo s tim, skrećemo pažnju i na činjenicu da se budžetskim sredstvima finansiraju razne knjige, televizijske serije, pa čak i udžbenici sa grubim falsifikatima, čime se čini krivično delo u produženom trajanju, kažnjivo po odredbama člana 134. KZ Srbije i Crne Gore zbog širenja nacionalne, verske i rasne mržnje među narodima, te izazivanja netrpeljivosti i sukoba među grupama građana.

Ostajemo u nadi da će se uvažiti nepobitna činjenica da su se partizani i bivši četnici, kako je već pomenuto, izmirili još 1944. godine, kada je sve ono što nije ogrezlo u zločinu, njih 68 odsto, prešlo u redove Narodnooslobodilačke vojske, među njima i dvoje dece Draže Mihailovića, zadržavši prethodne i sticavši nove činove u JNA i istaknute civilne funkcije i položaje.

Glas istine 30, januar 2005.

P R E D L O G Z A O C E N U U S T A V N O S T I „ R A V N O G O R S K O G Z A K O N A “

Skupština nije sud!

Povodom usvajanja zakona kojim su četnici izjednačeni sa partizanima, Društvo za istinu o NOB-u obratilo se Ustavnom sudu Republike Srbije sledećim predlogom:

Na osnovu člana 128, stav. 2. Ustava Republike Srbije Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945. predlaže pokretanje postupka za *ocenu ustavnosti* Zakona o izmenama i dopunama Zakona o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica (Službeni glasnik Republike Srbije broj 137/2004).

Razlog za pokretanje ovog postupka je nesaglasnost pojedinih odredaba toga zakona sa odredbama člana 9. Ustava Republike Srbije.

Obrazloženje:

Član 15. predmetnog zakona glasi: „Član 35. menja se i glasi: Sva prava predviđena ovim zakonom odnose se na sve pripadnike NOR-a, bez obzira da li su osuđeni pravosnažnim sudskim presudama da su učestvovali u borbama protiv partizanskih odreda narodnooslobodilačke vojske i Jugoslovenske armije.“

Iz citirane zakonske odredbe sledi da se lica koja su pravosnažnim sudskim presudama osuđena da su učestvovala u borbama protiv partizanskih odreda Narodnooslobodilačke vojske i Jugoslovenske armije smatraju učesnicima narodnooslobodilačkog rata, pa da im pripadaju i sva prava priznata pripadnicima narodnooslobodilačkog rata.

Budući da iz samih pravosnažnih sudskih presuda o kojima je reč proizlazi da lica koja su takvim presudama osuđena nisu pripadnici narodnooslobodilačkog rata, to su ovakvom odredbom člana 15. predmetnog zakona takve pravosnažne sudske presude izmenjene

na način da su stavljene van snage.

Tu i takvu izmenu pravosnažnih sudskih presuda izvršila je predmetnim zakonom Narodna skupština, dakle, državni organ kojem pripada isključivo ustavotvorna i zakonodavna vlast, ali ne i sudska vlast – član 9. Ustava Republike Srbije.

Sudska vlast, po citiranoj ustavnoj odredbi, pripada isključivo sudovima i samo su oni ovlašćeni, i to izuzetno i u zakonom strogo propisanom postupku, da menjaju svoje pravosnažne odluke.

Odredbom člana 15. predmetnog zakona izrekom je izjednačena u tom članu navedena kategorija pravosnažno utvrđenih ratnih zločinaca iz vremena II svetskog rata sa borcima narodnooslobodilačkog rata, dok su članovima 1, 2, 3, 13, 17, 23. i 24. istog zakona sa borcima narodnooslobodilačkog rata izjednačeni i svi ostali (kako ih predmetni zakon naziva) pripadnici Jugoslovenske vojske u otadžbini i ravnogorskog pokreta, dakle – saradnici i pomagači okupatora, pa među njima i pravosnažno osuđeni za ratne zločine iz vremena II svetskog rata. To je svakako grubo prekrajanje istorijskih činjenica i zloupotreba zakonodavnih ovlašćenja.

Prema izloženom, Narodna skupština je članom 15. predmetnog zakona, kao i drugim odredbama istog zakona kojima se status boraca narodnooslobodilačkog rata priznaje i saradnicima i pomagačima okupatora, među njima i pravosnažno osuđenim ratnim zločincima iz vremena II svetskog rata, prekoračila i zloupotrebila svoja ustavna ovlašćenja i preuzela na sebe ustavna ovlašćenja sudova, što nije u saglasnosti sa članom 9. Ustava Republike Srbije.

Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945), koje ima osnovni cilj da brani i afirmiše istorijsku istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi, smatra se obaveznim i pozvanim da ukaže da se osporenim odredbama predmetnog zakona narušava Ustavom utvrđeni sistem nadležnosti državnih organa i grubo iskrivljuju istorijske činjenice sa nesagledivim štetnim posledicama po ugled Srbije i doprinos njenog narodnooslobodilačkog pokreta u borbi i pobedi antifašističke koalicije u II svetskom ratu.

Stoga je opravdano i nužno da Ustavni sud u hitnom postupku donese odluku kojom će utvrditi da odredbe člana 15. predmet-

nog zakona, kao i druge pomenute odredbe istog zakona kojima se saradnici i pomagači okupatora i pravosnažno osuđeni ratni zločinci iz vremena II svetskog rata izjednačavaju sa borcima narodnooslobodilačkog rata – nisu u saglasnosti sa Ustavom Republike Srbije.

Glas istine 30, januar 2005.

PODGORIČKI BORCI NOR-A

Odluka apsurdna, posledice nesagledive

Odluka Skupštine Srbije o izjednačavanju četnika Draže Mihailovića sa borcima NOR-a izaziva zaprepašćenje – ističe se u saopštenju Opštinskog odbora SUBNOR-a Podgorice.

U saopštenju se, pored ostalog, kaže:

- Četnički pokret je bio poznat samo po zlu, po kolaboraciji sa okupatorom, po svirepom teroru prema pripadnicima NOR-a i po genocidu prije svega protiv Muslimana.

Stoga je odluka Skupštine Srbije apsurdna, nemoralna, jer izjednačava laž sa istinom; nerazumna jer može da izazove nesagledive posljedice i na unutrašnjem i na međunarodnom planu.

- Ta odluka odobrava četnički genocid. Šta to znači i kakve posljedice može da izazove, najbolje govori rat 1991-1995. godine koji je značio nastavak četničke genocidne tradicije: Srebrenica, Sarajevo, Mostar, Vukovar, između 200 i 300 hiljada žrtava i tri do četiri miliona prognanika i obeskućenih. Zar takva odluka ne otvara vrata i za neku novu sličnu avanturu?

- Međunarodni aspekt može da izazove nesagledive posljedice jer je Srbija jedina zemlja u svijetu koja reafirmiše saradnju sa okupatorom i fašizam. Cio svijet, sve članice UN konstituisane su na principima antifašizma.

„Očekujemo da se ta odluka neće održati jer smo uvjereni da ne odražava volju srpskog naroda“ –zaključak je ovog saopštenja.

Glas istine 32/33, maj-avgust 2005.

PISMO PREDSEDNIKU USTAVNOG SUDA SRBIJE

Zašto Sud godinama ćuti?

Pismom upućenim 28. novembra Savez antifašista Srbije podsetio je predsednika Ustavnog suda Srbije da je ova visoka institucija zahtev za preispitivanje ustavnosti zakona kojim su izjednačeni četnici i partizani – propratila višegodišnjim ćutanjem. U ovom pismu se kaže:

Savez antifašista Srbije, pod tadašnjim imenom Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945), obratio se Ustavnom sudu Srbije sa *zahtevom za ocenu ustavnosti Zakona o izmenama i dopunama Zakona o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica*.

Zahtev je predat neposredno na prijavnici Suda 10. februara 2005. godine, a do danas, dakle *gotovo četiri godine od predaje zahteva, nije dobijen nikakav odgovor*.

Uvažavamo činjenicu da je Ustavni sud dugo bio blokiran zbog isteka mandata i procesa imenovanja sudija i predsednika, ali ne možemo da prihvatimo da značajno pitanje koje smo postavili tako dugo nailazi na čitanje Suda.

Istovremeno smatramo da je Ustavni sud dužan da obavlja svoju funkciju tumačeći zakone isključivo pravnom logikom ne povodeći se za trenutnom političkom klimom.

Urgirajući po našem zahtevu, do konačne odluke Ustavnog suda, očekujemo informaciju u kojoj je fazi postupak po našem zahtevu.

Prilažemo:

- Kopiju zahteva iz februara 2005. godine
- Kopiju rešenja o registraciji na osnovu koga se vidi da je Savez antifašista Srbije pravni naslednik Društva za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945)

Glas istine 46/47, jul 2008 - mart 2009.

ZAJEDNIČKA AKCIJA ANTIFAŠISTA PROTIV REHABILITACIJE DRAŽE MIHAILOVIĆA

Protiv osionog falsifikovanja istorije

Povodom pokrenutog sudskog postupka za rehabilitaciju Draže Mihailovića, što je nastavak višegodišnje organizovane kampanje na prekrajanju istorije, *Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Srbije, Savez antifašista Srbije i Društvo za istinu o narodnooslobodilačkoj borbi i Jugoslaviji* osećaju moralnu obavezu da pravosudnim organima, svim odgovornim državnim institucijama i celokupnoj demokratskoj javnosti skrenu pažnju na sledeće činjenice:

Zakon o rehabilitaciji, kao i onaj o izjednačavanju prava četnika i partizana, nisu valjani pravni akti već izraz samovolje i osionosti nosilaca politike revanšizma i falsifikovanja istorije.

Zakon o rehabilitaciji u suprotnosti je sa krivično-pravnim sistemom Srbije, uključujući i odredbu u članu 34, stav 6, Ustava Srbije. Ovaj zakon predstavlja istovremeno i flagrantno kršenje međunarodnih konvencija o kažnjavanju krivičnih dela protiv čovečnosti koje je Srbija prihvatila i po kojima nema zastarelosti krivičnog gonjenja za takva dela, pa sledstveno tome ne može biti ni rehabilitacije.

Zakon o rehabilitaciji i onaj o izjednačavanju prava pripadnika partizanskog i četničkog pokreta pokušaj su da se u antifašističku tradiciju Evrope ubaci četničko-kolaboracionistički pokret, što će u Evropskoj uniji i čitavom demokratskom svetu, a naročito u susednim državama, izazvati rezerve prema Srbiji i otežati njeno integrisanje u evropsku zajednicu s obzirom da Evropa dobro zna ko se borio protiv nacifašizma a ko s njim sarađivao.

Nepobitno je da su četnici, u skladu sa instrukcijama i naredbama svog komandanta Draže Mihailovića, učinili mnogobrojne pojedinačne i masovne zločine prema pripadnicima srpskog naroda,

drugih naroda i nacionalnih manjina, ne samo u Srbiji već i u ostalim delovima nekadašnje Jugoslavije. Njegova rehabilitacija destabilizovala bi odnose sa državama i narodima u neposrednom susedstvu, izazvala duboke nesporazume i otežavala neophodnu saradnju.

Vranić i Drugovac najdrastičniji su primeri stradanja od četničke kame u Srbiji; ozloglašene „crne trojke“ klanjem, paljenjem i pljačkanjem uterivale su strah u svim srpskim selima i gradovima a Mihailović je priznao da im je bio zapovednik.

Takozvano „čišćenje državne teritorije od nenacionalnih elemenata i nacionalnih manjina“, što se danas označava kao genocid, u okviru generalnog četničkog projekta o uređenju buduće države i na osnovu direktiva dobijenih neposredno od Mihailovića, masovnim zločinima nad civilnim stanovništvom, uključujući žene, decu i starce, na terenu su ostvarivali četnički komandanti, o čemu postoje nepobitni dokazi i svedočanstva.

Na suđenje Draži Mihailoviću obavezivale su vekovne borbe srpskog naroda za slobodu; ono je predstavljalo moralni dug prema žrtvama svih četničkih zločina ali i međunarodnu obavezu Jugoslavije kao članice antifašističke koalicije s obzirom da su saveznici, prilikom susreta i konferencija u Moskvi, Teheranu, Jalti, Potsdamu, uključujući i Atlantsku povelju, kažnjavanje ratnih zločinaca uvrstili među glavne zajedničke zadatke. Na to su, uostalom, obavezane i sve članice Ujedinjenih nacija rezolucijom XXXIX koju je ova organizacija usvojila uoči suđenja nacističkim zločincima u Nirnbergu.

Ne samo mnogobrojni dokumenti u domaćim arhivima već i oni koji se nalaze u arhivima u Vašingtonu, Londonu, Beču, Bonu, Koblencu, Frajburgu i drugim, svedoče o saradnji četnika sa nemačkim, italijanskim, bugarskim i mađarskim okupatorima i kvislinzima – Nedićem, Ljotićem, Pavelićem i njihovim formacijama.

Ta saradnja, započeta u novembru 1941. predajom Nemcima 365 na prevaru zarobljenih partizana da bi ih Nemci sve streljali, trajala je bukvalno do kraja rata kada su četnici Draže Mihailovića, zajedno sa Pavelićevim ustašama, branili povlačenje nemačkih snaga sa Balkana. Ostvarivana je na Neretvi i u nizu drugih velikih operacija, pri čemu su u mnogima od njih četničke jedinice bile direktno potčinjene nemačkim komandantima.

Glavni strateg, organizator i taktičar četničke kolaboracije sa silama osovine i njihovim kvislinzima bio je Draža Mihailović. Predlaganjem njegove rehabilitacije i eventualnim prihvatanjem takvih inicijativa, umesto otpora okupatoru i borbe za slobodu, što je vrhunska vrednost svakog naroda koji drži do svog dostojanstva, u prvi plan se ističu kvislinštvo i saradnja sa okupatorom. Kao organizacije boraca narodnooslobodilačkog rata, antifašista i sledbenika slobodarskih tradicija, u ime čitave demokratske javnosti zahtevamo da se obustavi sudski postupak za rehabilitaciju Draže Mihailovića, najenergičnije se suprostavljamo omalovažavanju istinskih boraca za slobodu i nevinih žrtava četničkog terora i upozoravamo da bi se eventualnom rehabilitacijom Draže Mihailovića Srbiji nanele štete neprocenjivih razmera.

Glas istine 48, decembar 2009.

U S T A V N O M S U D U R E P U B L I K E S R B I J E

Predmet: Inicijativa za ocenu ustavnosti Zakona o rehabilitaciji

Predlagači: SUBNOR Srbije, Savez antifašista Srbije i Društvo za istinu o NOB-u i Jugoslaviji

Mi dole potpisani predlagači pokrećemo inicijativu, u smislu člana 168. Ustava Republike Srbije, da Ustavni sud Srbije pokrene postupak za ocenu ustavnosti Zakona o rehabilitaciji koji je objavljen u Službenom glasniku RS br. 33/2006, te da nakon sprovedenog postupka utvrdi da taj zakon nije u saglasnosti sa Ustavom Republike Srbije, opšteprihvaćenim principima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima.

Obrazloženje

Ne upuštajući se u političke ocene ovoga zakona, ipak smatramo da bi Ustavni sud morao da uzme u obzir i to šta je bio njegov cilj i kakve društvene i političke implikacije može da ima njegova primena.

Cilj ovoga zakona jeste rehabilitacija četničkog pokreta koji je, u sudbonosnom periodu drugog svetskog rata, za svoj glavni vojni i politički cilj izabrao borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao priznate i uvažavane snage antifašističke koalicije. U ostvarivanju tog cilja četnički pokret je stupio u tesnu saradnju sa okupatorom i time se objektivno, u globalnoj konfrontaciji između fašizma i antifašizma, svrstao na stranu fašizma. Danas, kada čitava Evropa, i na Zapadu i na Istoku, slavi Dan pobeđe nad fašizmom kao jedan od svojih najvećih praznika, pokušaj rehabilitacije poraženih kvislinških snaga predstavljao bi uvredu za vrednosti i tekovine antifašizma na kojima počivaju odnosi među narodima i državama na našem kontinentu, što bi imalo dalekosežne negativne implikacije po međunarodni položaj Srbije.

Iz ovakvog političkog cilja nužno je proizašao sukob ovog zakona sa pravom, što se naročito ogleda u sledećem:

1. Ovim zakonom krši se jedno od osnovnih načela krivično-pravne rehabilitacije, prihvaćeno u svim modernim krivičnim zakonodavstvima, da rehabilitacija zavisi od *težine* krivičnog dela kao što je to propisano u članovima 97-100 Krivičnog zakonika Srbije. Ovaj zakon, međutim, potpuno zanemaruje težinu krivičnog dela i rehabilitaciju vezuje samo za motive osude, tj propisuje da će se rehabilitacija dati licu koje je iz *političkih ili ideoloških razloga* lišeno nekog prava. Praktično to znači da i lice koje je počinilo višestruko umišljajno ubistvo može biti rehabilitovano ako se stane na stanovište da je osuda bila motivisana političkim ili ideološkim razlozima.

2. Poseban problem predstavlja pitanje dokazivanja da li je neko lice lišeno prava iz političkih ili ideoloških razloga, jer su to vanpravne kategorije a ne pravne norme i one se mogu tumačiti vrlo različito, u zavisnosti od političkog ili ideološkog stava onoga ko ih tumači. Na taj način se sud, koji treba da sudi po pravu, stavlja u službu tekuće politike i ideologije. Šta više, sud uopšte *nije ni ovlašćen* da ceni da li je neko lice lišeno prava iz političkih i ideoloških razloga. U članovima 1,2 i 3 zakona unosi se tolika proizvoljnost i arbitrarlost da će sud biti prinuđen da prihvati svaki zahtev za rehabilitaciju ako njegovi podnosioci tvrde da je osuda doneta iz političkih ili ideoloških razloga. Jer, podnosioci zahteva uopšte nisu dužni da bilo šta dokazuju, pošto zakon kaže da je dovoljno podneti *opis progona i nasilja*. Taj opis može biti i vrlo paušalan opis načina hapšenja ili hvatanja osuđenog lica, njegovog saslušanja, osude i izdržavanje kazne u (tadašnjim) nepovoljnim uslovima, i sud mora sve to prihvatiti kao verodostojno i dovoljno za rehabilitaciju, jer nema pravo da bilo šta proverava ili osporava.

3. Ovaj zakon je u oštroj suprotnosti sa članom 34. stav 6. Ustava Republike Srbije koji propisuje da „krivično gonjenje i izvršavanje kazne za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti ne zastareva“, kao i sa svim međunarodnim konvencijama koje je Srbija prihvatila a koje to isto propisuju.

Kao što je rečeno, budući da zakon ne vezuje rehabilitaciju za težinu krivičnog dela, on praktično dozvoljava rehabilitaciju i lica osuđenih za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti. Time se na zaobilazan način krši norma o nezastarevanju krivičnog gonjenja i izvršenja kazne za ta krivična dela. Jer, rehabilitacijom se poništav-

aju pravne posledice osude, što znači da takva osuda ne može biti ni izvršena.

Iz ovih razloga mi predlagači smatramo da je Zakon o rehabilitaciji u nesaglasnosti sa Ustavom Republike Srbije, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, pa predlažemo da Ustavni sud pokrene postupak za ocenu ustavnosti ovoga zakona i o tome donese odgovarajuću odluku.

Takođe predlažemo da Ustavni sud, u smislu člana 168 stav 4. Ustava, obustavi izvršenje svih pojedinačnih akata na osnovu ovog zakona, do donošenja konačne odluke.

Molimo da o ishodu ove inicijative budemo obavešteni.

U ime predlagača, inicijativu su potpisali: za SUBNOR Srbije, predsednik Slavko Popović, za Savez antifašista Srbije, predsednik Radovan Pantović i za Društvo za istinu o NOB-u i Jugoslaviji, predsednik Petar Matić.

Glas istine 48, decembar 2009.

POVODOM POSTUPKA ZA REHABILITACIJU DRAŽE MIHAILOVIĆA

VIŠEM SUDU U BEOGRADU

Rehabilitacija neosnovana pravno i istorijski

S obzirom da je u Višem sudu zakazana rasprava povodom predloga za rehabilitaciju vođe četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu Dragoljuba Draže Mihailovića, molimo da se predstavnicima naše organizacije – Radovanu Pantoviću, predsedniku i Nebojši Dragosavcu, sekretaru Saveza antifašista Srbije omogućiti učešće u toj raspravi što je u skladu sa principom prava da se čuje i druga strana.

Pravni interes Saveza antifašista Srbije zasniva se na činjenici da naša organizacija neguje tradiciju i afirmiše vrednosti Narodnooslobodilačke borbe koja je Jugoslaviju, a sa njom i Srbiju, svrstala u veliku antihitlerovsku koaliciju u jednom od odlučujućih trenutaka svetske istorije. Pri tome posebno ističemo da je znatan broj članova Saveza učestvovao u toj borbi na strani Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao važnog dela pobedničke antifašističke koalicije. Programski ciljevi Saveza pre svega su:

- Zalaganje za mir i miroljubivo rešavanje etničkih problema; za uspostavljanje uzajamnog poverenja i saradnje, pre svega među narodima koji su živeli u SFRJ;

- Angažovanje na razobličavanju, osudi i suzbijanju pojava neofašizma, rasizma, nacionalizma, mržnje prema drugim narodima i raznih oblika političkog ekstremizma;

- Zalaganje za kritički, objektivan i antidogmatski odnos prema prošlosti i istoriji, za odbranu i afirmaciju istorijskih istina o ciljevima, rezultatima i učesnicima antifašističkog pokreta u svetu a naročito antifašističke Narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji;

- Zalaganje za afirmaciju civilizacijskih i moralnih vrednosti

antifašističke borbe na kojima se temelji današnja ujedinjena Evropa, čime se podstiču saradnja i integracioni procesi u regionu i njegovo uključanje u Evropsku uniju.

Delujući na tim osnovama, Savez antifašista Srbije smatra da je *rehabilitacija Draže Mihailovića pravno i istorijski potpuno neosnovana jer je činjenično i pravno stanje i danas istovetno onom u vreme suđenja Draži Mihailoviću i drugim pripadnicima četničkog pokreta*. Zbog toga se slučaj ne može i ne sme posmatrati samo kao pitanje jedne lične sudbine već prvenstveno kao pokušaj da se na zaobilazan način menja ocena jednog vremena i istorijskih događaja koji su od presudnog značaja ne samo za prošlost Evrope i Srbije, već i za njihovu budućnost. A još manje je to samo pravno pitanje koje se može rešavati i rešiti na proceduralnom nivou, stvaranjem i primenom specijalnih pravnih normi.

Samostalno i u saradnji sa srodnim organizacijama ukazali smo na pravnu neosnovanost zakona kojim su izjednačeni četnici i partizani, kao i Zakona o rehabilitaciji, obraćajući se Ustavnom sudu Republike Srbije uz isticanje činjenice da su doneti iz političkih a ne pravnih razloga, te da je njihov cilj nasilno prekrajanje istorije i falsifikovanje notornih činjenica iz perioda Drugog svetskog rata. *Otuda smatramo da bi bilo logično i oportuno da Viši sud zastane sa odlučivanjem o ovom predlogu za rehabilitaciju dok Ustavni sud ne oceni ustavnost zakona na osnovu kojih se ta rehabilitacija traži.*

Ukoliko se pak Viši sud odluči da postupak vodi i pre odgovarajućih odluka Ustavnog suda, ne može po našem mišljenju da prenebregne opsežnu faktografiju pri čemu, pored niza konkretnih sporazuma i neposredne saradnje četnika Draže Mihailovića sa okupatorima, o čemu svedoče mnogobrojni dokumenti iz nemačkih, italijanskih, četničkih, ustaških, a ne samo partizanskih izvora, koji se nalaze ne samo u domaćim nego i u Vašingtonu i drugim svetskim arhivima, ovom prilikom, imajući u vidu šire elaboracije u priložima koje Višem sudu dostavljamo, posebno izdvajamo:

- Na osnovu direktne instrukcije Draže Mihailovića o „čišćenju nenacionalnih elemenata“ u Sandžaku početkom 1942. godine izvršeni su masovni zločini nad civilnim stanovništvom o čemu svedoče autentični izveštaji nadležnih četničkih komandanata. Ovo ne može a da se ne poveže sa činjenicom da su se, na osnovama istih

političkih koncepata, ti zločini u istočnoj Bosni ponovili i u najnovijim ratovima na ovim prostorima, te se slučaj Draže Mihailovića neizbežno mora posmatrati i u okviru aktuelnih zbivanja i odgovornosti Srbije prema Haškom tribunalu. Drugim rečima, rehabilitacija Mihailovića posredno je rehabilitacija i onih koji su iste takve zločine počinili i u ovom našem vremenu i kojima se sudi u Hagu, pa i pred našim sudovima;

- Zločini nad srpskim življem, uključujući i decu u kolevkama, u Vraniću, Drugovcu i drugim srpskim naseljima zasnivaju se na direktnim naređenjima Draže Mihailovića. Da li se to, pod bilo kakvim izgovorima i procedurama, može rehabilitovati?

- Kada su, u avgustu i septembru 1944. godine, Vlada u Londonu i kralj Petar II Karađorđević, pozvali Dražu Mihailovića i četnike da se priključe Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije sa Titom na čelu, ne mali broj četnika to je prihvatio i rat završio na antifašističkoj, partizanskoj strani. Ne i Mihailović, kome je i u tom trenutku bila preča saradnja sa nemačkim okupatorima pa i sa ustašama Ante Pavelića sa kojima su zajedno branili nemačku odstupnicu.

8. septembar 2010.

ANTIFAŠIZACIJA FAŠIZMA

Savez antifašista i boraca NOR-a Tuzlanskog kantona

Savez antifašista i boraca NOR-a kantona Sarajevo

Opravdana i prilično sinhronizovana reakcija na početak procesarehabilitacije Draže Mihailovića u Srbiji, kasni sedam i po godina: trebalo je ovako reagovati potkraj 2004. kad su u Narodnoj skupštini Srbije zakonski izjednačeni partizani i četnici, jer su tada širom otvorena vrata za ono što se, u znaku poodmakle bolesti, sada želi – fašiste proglasiti antifašistima, a zlikovce pretvoriti u heroje

To je, izgleda, moguće samo na ovim balkanskim gudurama, i to dvostruko: (1) da uopšte nekom na um padne (na)opaka ideja o izjednačavanju fašista i antifašista, a onda i (2) manijakalna odbrana te bolesne ideje kroz zakonsko regulisanje prava obje strane i kićenje oreolom junaka i onih koji su se borili protiv fašista, ali i onih koji su im bili saradnici, podrepaši i sluge pokorne.

Bilo gdje drugdje, teško je i zamisliti da se vrši antifašizacija fašizma i da se, bestidnim falsifikovanjem istorije i poistovjećivanjem boraca protiv fašizma sa okorjelim fašistima u, recimo, jednoj Francuskoj ili Italiji – izjednače višijevski saradnici njemačkih okupatora i pripadnici degolovskog Pokreta otpora ili Toljatijevi partizani s Musolinijevim jurišnicima... Samo kod nas, eto, sedam decenija kasnije, neki novi demokrati i krojači istorije, potežu „pomirenje“, a zapravo besprizorno i beščasno krivotvore činjenice i truju odnose.

Najgore i najteže probavljivo je to što se time duboko vrijeđaju, ponižavaju i još jednom uznemiravaju i žrtve fašizma od prije sedam decenija, a i one s kraja 20. vijeka. Kopajući po ranama, savremeni „pisci“ nove istorije ponižavaju stradalnike, vrijeđaju njihove potomke i do bola bezumno amnestiraju sve zločince i zlikovce. Izjednačavajući ih sa antifašistima, oni poistovjećuju borbu protiv fašizma i saradnju sa fašistima, ali i stvaraju uslove za to da, na osnovi „ispravki“ istorije, nove generacije budu vaspitane u duhu bolesno iskrivljenih slika prošlosti i aboliranja onoga što je istorijski dokazan, nerijetko masovan, sistematski, planski zločin, zvjerstvo, genocid...

Zakašnjele, ali potrebne i korisne reakcije (u Srbiji i van nje) na proces u nadležnom pravosudnom tijelu Beograda, samo su dio potrebnog refleksa na tekuću antifašizaciju fašizma kroz rehabilitaciju četničkog đenerala Draže Mihailovića. No, problem je i u tome što se reaguje tek kada se ima krupan povod i što se to čini nevezano, gotovo sporadično. Više kao plod nagonskog, antifašističkog ubjeđenja pojedinaca i predstavnika rijetkih organizacija, nego kao rezultat sistema, konsenzusa antifašista i spremnosti da se, u svakom trenutku, reaguje na manju ili veću fašističku, neofašističku ili profašitičku provokaciju i manifestaciju.

1. april 2012.

Članovi organizacija i organi Saveza antifašista i boraca NOR-a Sarajevskog i Tuzlanskog kantona,

u povodu

nastavljanja aktivnosti pravosudnih organa vlasti Republike Srbije na rehabilitaciji Dragoljuba Draže Mihailovića, jednog od najgnusnijih ratnih zločinaca prostora bivše zajedničke države, progresivnoj antifašističkoj javnosti BiH, neposrednog okruženja i ujedinjene Evrope, zajednički upućuju

P R O G R A M

Obnova zločinačkog fašizma koji je, prije više od sedam decenija, zapalio i razorio našu zemlju, cijelu Evropu i veliki dio svijeta, rehabilitacijom njegovih zločinaca dobija nove oblike, podsticaje, zamahe i prijetnje na ovim prostorima. Ovdje su još živa sjećanja na zločinačku kamu četničkih, ustaških i drugih fašističkih zlikovaca iza kojih su ostali potoci krvi nevinih civila – žena, djece, radnika, poljoprivrednika, đaka, studenata – pripadnika svih nacija i konfesija, posebno partizanskog narodnooslobodilačkog pokreta vjernog saveznika svjetske antifašističke koalicije.

Vjerovali smo da progresivne snage R Srbije, čiji partizani su pod vođstvom KPJ i Josipa Broza Tita, dali neprocjenjiv doprinos porazu fašizma i u tom okviru četničkog fašističkog pokreta u NOB-u okončanoj prije 67 godina, više nikada neće dopustiti obnovu fašizma čiji sramni simbol je ratni zločinac Dragoljub Draža Mihailović – komandant i vođa fašističkog četničkog pokreta.

Pitamo se, da li pokretači ovog čina znaju da se ne radi samo o pokušaju rehabilitacije jednog gnusnog zločinca već četničke politike koju je ovaj fašistički pokret ostvarivao najgnusnijim zločinima nad progresivno opredeljenim građanima drugih, ali i vlastitog naroda, držeći se čvrsto za skute onih fašističkih okupatorskih zločinaca koji su izveli i streljali djecu Kragujevačke gimnazije, za odmazdu 100 srpske djece za jednog poginulog Nijemca?

Da li progresivne snage Srbije mogu dopustiti rehabilitaciju zločinca po čijoj izričitoj naredbi je realizovan projekt koljačkih četničkih trojki čije krvave kame su presudile hiljadama srpskih i

drugih djevojaka i mladića osumnjičenih za pripadnost SKOJ-u i podršci antifašističkoj partizanskoj borbi?

Da li je u srpskoj javnosti izbljedelo sjećanje na krvavi zločinački četnički pir po Dražinoj naredbi nad civilima – ženama, djecom, radnicima, poljoprivrednicima, posebno pristalicama NOP-a Foče, Goražda i širom Podrinja i Bosne i Hercegovine, samo zato što su Bošnjaci?

Je li zaboravljen pohod ogromne koncentracije Dražinih četničkih snaga na pokolj Tuzle u drugoj polovini 1944. godine koji su onemogućile partizanske snage nakon teških i krvavih borbi do samog ulaska u grad?

Idejni pokretači rehabilitacije zločinca Draže Mihailovića računaju na dugu vremensku distancu i brojna pokoljenja vaspitavana na lažima i obmanama o antisrpskoj politici partizanskog NOP-a, poratnog vođstva zemlje u periodu izgradnje socijalizma. Računaju na efekte svjetske antikomunističke histerije posljednjih decenija proteklog vijeka koju, između ostalog, vode na ovom prostoru, Evropi i svijetu neofašistički opredeljene organizacije i vođstva, među kojima i država suočenih sa nepremostivim kriznim stanjem kapitalističkog društvenog sistema.

Ne zaboravljamo mi, gospodo pokretači i nosioci rehabilitacije monstruoznog zločinca Draže Mihailovića, Vukosavce gdje su, nakon nepunih šest mjeseci od opšteg oslobodilačkog ustanka četnički zlikovci na najpodliji način po nalogu centrale četničke komande likvidirali Štab majevičkog partizanskog odreda – plejadu istaknutih rukovodilaca naprednog radničkog i socijalističkog pokreta i rukovodstva Narodnooslobodilačkog pokreta Tuzle i Bosne i Hercegovine. Ne zaboravljamo izdajnički prevrat širom oslobodilačkim pokretom zahvaćenih područja BiH, Srbije, Crne Gore, Hrvatske, ciljan na likvidaciju partizanskog NOP-a od fašističkih okupatora u čiju su se službu svim svojim bićem stavili Dražini četnici.

Ne zaboravljamo mi gospodo napad na Užičku republiku iz prvih mjeseci ustanka, kada su Dražini četnici sa oružjem i municijom, dobijenim po Titovom dogovoru sa Dražom o zajedničkoj borbi protiv fašističkih okupatora, u odsudnom trenutku odbrambene bitke, podlo, sa leđa, izdajnički napali partizanske snage.

U svim velikim i teškim ofanzivama, Dražini četnici su zajedno sa okupatorima i u zagrljaju sa ustaškim zlikovcima, uglavnom u ulozi strvinara – klanja ranjenika, bolesnika, iznemoglih boraca, najčešće nemoćnih civila, žena, djece i staraca.

Tako su na kraju rata poraženi pokušali zajedno sa jasenovačkim i drugim ustaškim zlikovcima pobjeći od pravde, a kada to nisu uspjeli, danas svoj poraz pokušavaju preobraziti u navodni partizanski zločin u čemu su, opet, zajedno sa ostacima i sljedbenicima ustaškog pokreta i slovenačkih kvislinga i njihovih sljedbenika.

Demokratska Srbija je na putu otvaranja pregovora o članstvu u EU čemu se radujemo i svestrano podržavamo.

Demokratska Evropa neće ni rehabilitovanog Dražu, ni četnički izdajnički pokret, ni druge fašističke pokrete i zločince. Dosta joj je vlastitih ekstremista koji slijede fašistička neselektivna ubijanja.

Patriotske demokratske snage Srbije, ostale države i narodi bivše Jugoslavije zaslužuju budućnost bez četnika, četničkog fašističkog pokreta i drugih fašista.

Narodi ostalih država nastalih od bivše zajedničke Jugoslavije, trebaju poštovanje nevinih žrtava, četničkih i drugih fašističkih zlodjela, a ne njihovo vrijeđanje i ponižavanje ovakvom rehabilitacijom zločinaca.

Zajedno svi trebamo potpuno oslobađanje od pokušaja rehabilitacije i reafirmacije onog što je istorija okarakterisala i pravda osudila kao najteži ratni zločin. Oni to jesu, ostaju i trajno će biti zločinci za sve prave ljude koji umjesto ovoga, trebaju prijateljstvo i svestranu saradnju, a ne sukobljavanje.

Odlučno podržavamo članove, organizacije i organe SUBNOR-a i druge progresivne snage Republike Srbije u borbi protiv svih pokušaja rehabilitacije četničkog fašističkog pokreta i njihovog vođe Draže Mihailovića.

Od država antifašističke koalicije koje su prije 67 godina porazile fašizam, zahtijevamo da odlučno spriječe svaki pokušaj obnove i rehabilitacije fašizma.

Vjerujući da Predsjednik, Vlada, borci NOR-a i druge progresivne snage Republike Srbije to neće dopustiti, pozdravljamo vas sa

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

SUBNOR Tuzlanskog kantona
Božo Novaković, predsjednik
SABNOR Sarajevskog kantona
Ibrahim Čomić, predsjednik

Dostavljeno:

1. SABNOR BiH
2. Predsjedništvo BiH
3. Parlamentarna Skupština BiH
4. SUBNOR Republike Srbije
5. Vijeće ministara BiH
6. Boris Tadić, predsjednik Republike Srbije
7. Vlada Republike Srbije
8. Vijeće Evrope

2. april 2012.

SAOPŠTENJE ZA JAVNOST SABNOR BIH

Jure Galić, Predsjednik SABNOR-a BiH

Pokušaj rehabilitacije četničkog vođe i fašističkog kolaboracioniste Draže Mihailovića, u ovom trenutku, ionako teških i vrlo složenih odnosa između novonastalih država na prostoru bivše Jugoslavije, ne predstavlja izraz dobrosusjedske volje neophodne za stabilnost, koegzistenciju i mir u regionu.

Mi, borci NOB-e, kao priznata i poznata snaga antifašističke koalicije Drugog svjetskog rata, ne pristajemo na reviziju istorije i reviziju istine o našoj nesebičnoj borbi koju smo vodili rame uz rame sa saveznicima – najprogresivnijim i najodlučnijim antifašističkim snagama XX stoljeća.

Ne pristajemo na rehabilitaciju desničarske krvave ideologije Sila osovine iza koje su ostali samo krvavi tragovi povijesti i nečuvanih zločina s kojima se normalan ljudski um ne može i ne smije nikad pomiriti.

Četnička kolaboracija sa Hitlerovim fašistima i brojni beskrupulozni zločini protiv patriota i civilnog stanovništva bivše domovine, dovoljna su osnova za neprihvatanje pokušaja rehabilitacije te porazno krvave, nemoralne zločinačke ideologije i njenog vojnog izvršitelja.

Ponovno oživljavanje četničke ideologije masovnih grobnica i krvavih učinaka 1992-1995 (od Vukovara, Dubrovnika, Markala, Kapije, i, konačno Srebrenice), čine da stvar rehabilitacije Draže Mihailovića i njegova četništva, nije, i ne može biti, samo unutrašnja stvar Srbije, kako nam to javno poručuju neki njeni visoki zvaničnici.

To je, shodno rečenom, regionalna stvar. Stvar zajedničke prošlosti i pitanje ljudskije i civiliziranije budućnosti kojoj teže svi narodi ovih prostora. Ko danas, nakon svega, ima pravo da im tu budućnost, logikom samovolje i retrogradnog ideološkog voluntarizma, ponovo dovodi u pitanje.

Nećemo i ne možemo pristati na to.

Ni kao ljudi, ni kao borci-antifašisti.

Ni kao očevi, ni kako majke naše djece.

Oni imaju pravo na bolju i ljudskiju budućnost od naše neljudske, krvave prošlosti kakvu prizivaju upravo idejni zagovornici i nosioci ideje rehabilitacije fašizma i četništva.

Glas antifašista 59, proljeće 2012.

Č E T N I C I S U B I L I I O S T A L I Z L O Č I N C I !

Apel međunarodnoj javnosti

Potpisnici ovog apela obraćaju se ambasadama prijateljskih zemalja sa molbom da vlade i javnost svojih zemalja upoznaju sa činjenicom da je u Srbiji u toku dramatična kulturna involucija koja će imati dalekosežne negativne posledice po društveno biće i društvenu svest Srbije i po njene odnose sa međunarodnom zajednicom, a posebno sa državama u regionu.

Već više od dvadeset godina u Srbiji se sprovodi zvanična moralna i politička rehabilitacija kvislinškog četničkog pokreta, a završni čin tog procesa treba uskoro da se dogodi sudskom rehabilitacijom vođe tog pokreta Draže Mihailovića koji je zbog saradnje sa okupatorom tokom drugog svetskog rata osuđen na smrt i streljan jula 1946. godine.

Politički program četničkog pokreta bio je stvaranje etnički homogene države srpskog naroda – Velike Srbije i eliminacija „nelojalnih“ nacionalnih manjina i naroda, a u partizanskom pokretu video je glavnu prepreku za ostvarivanje tih ciljeva. Iz toga je logično proizašla tesna vojna saradnja sa okupacionim snagama, iako je pokret deklarativno osnovan radi borbe protiv okupatora. Sam Draža Mihailović je 1943. godine to ovako definisao: „Moji neprijatelji su partizani, ustaše, muslimani i Hrvati. Kada se s njima budem obračunao, onda ću krenuti protiv Italijana i Nemaca“.

Iz ovakvog opredeljenja proizašli su mnogobrojni četnički zločini protiv civilnog stanovništva, naročito u Sandžaku protiv Bošnjaka, što je imalo sva obeležja genocida. Ali, iste zločine četnici su činili i u čitavoj Srbiji prema civilnom stanovništvu za koje su sumnjali da pomaže partizane, kao što je to bilo u selu Vranić kod Beograda gde su četnici u noći 20 decembra 1943. godine zaklali 67 meštana, od staraca i žena do dece u kolevci.

Kraljevska vlada u Londonu uspevala je do 1943. godine da drži u zabludi saveznike da se četnici Draže Mihailovića bore protiv fašizma, ali su saveznici došli do istine preko svojih misija pri

Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske. Za ovaj obrt današnji sledbenici četnika optužuju „druga“ Čerčila pripisujući mu da je bio komunista.

Suočen sa neoborivim dokazima, kralj Petar je septembra 1944. pozvao četnike da se stave pod komandu maršala Tita i pridruže Narodnooslobodilačkoj vojsci kao jedinom pokretu protiv fašizma. Jedan deo četnika je poslušao tu naredbu, najveći deo se povukao zajedno sa nemačkim snagama, dok se Draža Mihailović sa grupom saradnika odmetnuo u planine, kako bi nastavio borbu protiv nove Jugoslavije proizašle iz antifašističke borbe.

Suđenje Draži Mihailoviću bilo je međunarodna obaveza Jugoslavije u skladu sa Sporazumom o osnivanju Međunarodnog vojnog suda i sa rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija broj XXXIX o kažnjavanju ratnih zločinaca. Suđenje je bilo javno, pratio ga je veliki broj domaćih i stranih novinara, a Draža Mihailović je osuđen na smrt zbog istih onih dela zbog kojih su na smrt osuđeni i maršal Peten u Francuskoj, Musert u Holandiji, Kvisling u Norveškoj i drugi kolaboracionisti fašizma: zbog izdaje otadžbine, saradnje sa okupatorom i zločina koje su počinile snage pod njegovom komandom.

Politička i intelektualna elita Srbije, pod izgovorom da je neophodno raščistiti sa komunističkim nasleđem, da to zahteva Rezolucija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope broj 1481, te da Srbija ne može postati član Evropske unije dok ne rehabilituje Dražu Mihailovića, započela je sistematsku rehabilitaciju četničkog pokreta i njegovog političkog programa o stvaranju Velike Srbije, što je rezultiralo ratovima u Hrvatskoj i Bosni 1991-95. Ratni zločini koji su pritom počinjeni, a naročito genocidni pokolj Bošnjaka u Srebrenici, verna su kopija zločina četnika tokom drugog svetskog rata, a svi haški optuženici i osuđenici, kao što su Biljana Plavšić, Krajišnik, Karadžić, Šešelj i drugi sa ponosom su se izjašnjavali kao sledbenici Draže Mihailovića i četničkog pokreta.

Ostajući dosledno na toj ideološkoj matrici politička klasa Srbije krenula je putem zakonske i sudske rehabilitacije četništva i Draže Mihailovića. Najpre je 2006. donet zakon o izjednačavanju prava četnika i partizana, čime su četnici proglašeni za antifašističke borbe, a zatim je 2011. donet novi zakon o rehabilitaciji kojim

se predviđa rehabilitacija svih onih koji su posle Drugog svetskog rata osuđeni iz „političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških“ razloga, bez obzira da li su počinili neko krivično delo ili ne. Za rehabilitovane se predviđaju i značajne novčane naknade u vidu rehabilitacionog obeštećenja, povećanja penzija i sl.

Sada je na redu sudska rehabilitacija Draže Mihailovića, a postupak o tome vodi se pred Višim sudom u Beogradu.

Još opasnije od same pravne rehabilitacije četništva jeste stvaranje euforične četničke atmosfere u društvu, relativizovanje pojmova fašizma i antifašizma, porast animoziteta prema pripadnicima drugih naroda, skandiranje Draži Mihailoviću na sportskim priredbama, osnivanje raznih ekstremno-desničarskih organizacija, negiranje genocida u Srebrenici i ratnih zločina u ratovima 1991-95, kao i negiranje bilo kakve odgovornosti Srbije za te ratove. Dok je Narodnooslobodilačka borba potpuno izbrisana iz kolektivnog sećanja, dotle je Srbija prepuna četničke ikonografije, komemoracija, spomenika, pesama, knjiga, filmova, što govori o tome da politička klasa želi da, planski i sistematski, izvrši indoktrinaciju masa četničkom ideologijom.

Državna televizija RTS sprema seriju od 15 epizoda o četničkom pokretu sa ciljem da epohalnu borbu protiv fašizma prikaže kao besmislen i nepotreban „bratoubilački rat“ kada je „Srbin udario na Srbina“. Poruka toga biće da treba ostvariti opštenarodno jedinstvo radi suprotstavljanja neprijateljima srpskog naroda. A pre nekoliko dana, na komemoraciji Draži Mihailoviću u hramu Svetog Save u Beogradu, Biljana Plavšić, osuđena za ratne zločine u Bosni, izjavila je da se Draži Mihailoviću „uvek divila i sledila njegov put ka odbrani srpstva“. Versku službu služilo je sedam sveštenika Srpske pravoslavne crkve a glavni među njima, citirajući haškog optuženika Šešelja, poručio je Zapadu:

„Okupili smo se ovde da odamo počast velikom sinu Srbije. Braćo i sestre, u poslednjih dvadeset godina svedoci smo harange koja se vodi protiv srpskog naroda od strane Zapada. Ali, što bi im rekao jedan naš heroj koji je u Hagu ‘vi ste belosvetki ološ i niste normalni!’“

Nema sumnje da je ovo osnovna poruka koju politička klasa Srbije želi da uputi rehabilitacijom četništva i Draže Mihailovića,

usmeravajući time srpsko društvo na put ksenofobije, autizma, netolerancije i nepriznavanja opšteprihvaćenih normi međunarodnog prava.

Potpisnici ovog apela dižu svoj glas protiv toga ne samo u ime istorijske istine, već pre svega u ime budućnosti Srbije i srpskog naroda.

Savez antifašista Srbije
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
Žene u crnom
Komitet pravnika za ljudska prava
Savez antifašista Vojvodine
Inicijativa mladih za ljudska prava
Antifašistička akcija Novi Sad
Centar za kulturnu dekontaminaciju
Građanske inicijative
Fond „Biljana Kovačević Vučo“
Grupa „Spomenik“
Beogradski centar za ljudska prava
Centar za praktičnu politiku
Nezavisno društvo novinara Vojvodine
Centar za evroatlantske studije
Predsednik Koordinacionog odbora IV Vojvođanske konvencije
Živan Berisavljević

Beograd, 29. avgust 2012.

ZVEZA ZDRUŽENJ BORCEV ZA VREDNOSTE NARODNOOSVOBODITELNEGA BOJA SLOVENIJE

Na vaše pismo z dne 17.4.2013 sporočamo, da četništvo v naši republiki ni imelo pomembne vloge, ne v vojaškem in ne v političnem pogledu. Manjše četniške enote so delovale na omenjenem območju Dolenjske in Notranjske, ob koncu vojne tudi v delu Štajerske. Večinoma so bili povezani z okupatorji, do kapitulacije Italije z Italijani, po kapitulaciji z Nemci. Zato jih ves čas obravnavamo v okviru kolaboracije.

V Republiki Sloveniji ni nobenih zakonskih ali drugih državnih aktov, ki bi izenačevali četnike z udeleženci NOB.

S spoštovanjem,
Janez Stanovnik
predsednik

Ljubljana, 25. april 2013.

Z A R A T N E Z L O Č I N C E N E M A M I L O S T I

Predsjedništvo SUBNORA CG

Donošenjem Zakona o izjednačavanju partizana i četnika, Zakona o rehabilitaciji ličnosti koje su bile na strani kolaboracije sa fašističkom Njemačkom, kao i upravo vođenim postupkom za rehabilitaciju četničkog vođe i ratnog zločinca Draže Mihailovića, državni i pravosudni organi u Srbiji, grubo falsifikujući istorijske činjenice, iskrivljavajući istinu o veličanstvenoj Narodno-oslobodilačkoj borbi i partizanima – nanose najveću štetu najprije samom srpskom narodu, vrijeđajući njega i sve naše narode, podstiču i izazivaju podjele i sukobe u Srbiji, što se odražava i na njene susjede, pa i na širi region. Čak i nedavni rat na prostoru bivše nam domovine, sa nezapamćenim žrtvama, zločinima, genocidom, sa najtragičnijim i najpogubnijim posljedicama – nije „prizvao pameti“ snage koje traže sponu sa nekadašnjim saradnicima i slugama okupatora.

Savez antifašista Srbije kojeg podržavaju 12 nevladinih organizacija, istaknutih javnih ličnosti i društava, borci i rodoljubi – uputio je državnim i sudskim organima Republike Srbije protest povodom prijedloga za rehabilitaciju Draža Mihailovića. U tome traže i našu podršku.

Kao ni u ranijim sličnim prilikama, pogotovu što su nam interesi zajednički i isti, naša podrška antifašističkim snagama ni u Srbiji, ni bilo gdje u Evropi i svijetu – ne može i neće izostati. Naravno, naša osnovna obaveza i zadatak je da se fašističkim, neonacističkim i drugim pojavama koje dovode u pitanje vrijednosti i karakter NOB-a – suprotstavimo u sopstvenoj sredini, dakle u Crnoj Gori.

Da li takvih pokušaja, slučajeva i pojava kod nas ima?

Odgovor je: da! Ali je situacija kod nas bitno drugačija i daleko povoljnija. Crna Gora baštini tekovine NOB-a, one su ugrađene u crnogorsko društveno i nacionalno biće, u državni i pravni sistem Crne Gore. Istina o NOB-u i ko je u njoj bio i na kojoj strani – dobro je poznata svim narodima i narodnostima u Crnoj Gori. Mi smo nar-

od koji pamti. Mi ne zaboravljamo ulogu Draže Mihailovića i njegovih sljedbenika u Crnoj Gori, Pavla Đurišića, Baja Stanišića, Đordija Lašića i drugih, njegov program da na „terenu buduće države nacionalnih manjina ne može biti“, do Đurišićevog „kamom“ sprovedenog Dražinog naloga, najprije oko hiljadu ubijenih žena, djece i staraca u pljevaljskom, fočanskom i čajničkom srezu, pa četničkog napada na partizane na Neretvi, do zatvora, ubijanja rodoljuba, Lazina, Kolašina. Znamo i za Đurišićev izvještaj Draži o pljevaljskoj operaciji i „potpunom uništenju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti“.

Zato smo i odlučni da se na krivotvorenje istine suprotstavimo – istinom, sigurni i u nju i u svoju snagu, spremnost i sposobnost da sačuvamo slobodu i mir u našoj Crnoj Gori, skladne međunacionalne i međukonfesionalne odnose, demokratski razvoj. Uvjereni smo da će i srpski narod uspjeti da pobijedi nacionalističke, četničke i fašističke snage u svojim redovima i da, zajedno sa antifašistima drugih naroda, nađe svoje mjesto u modernoj zajednici evropskih naroda.

Podgorica, maj 2013.

J O Š J E D N A B R U K A

Branislav Čanak

Skupština Srbije, zaista je teško napisati ono »narodna«, usvojila je još jedan sistemski zakon, onaj o četnicima i partizanima. Nema sumnje da nam je samo to nedostajalo u ovim teškim vremenima, samo taj još jedan dokaz o potpunoj otuđenosti poslanika od naše stvarnosti. Sem, ako taj čin nije povezan sa realnošću tako što je time data Vuku Draškoviću slamka spasa i odstupnica u odgovoru na prozivku njegovih parlamentarca. Jer, ko posle Draže, već decenijama, od sindikata do Tanjuga, doslednije brani četnike od Vuka?

No, ako nije to, šta je? Šta je to nagnalo poslanike da se upišu u knjigu apsurdna? Apsurda, ne samo zbog nepostojanja bilo kakve veze sa aktuelnim interesima Srbije, već i apsurdna što to pitanje uopšte nije samo interna stvar ove države, već je, pre svega, međunarodno pitanje. To bi vojvoda na čelu Ministarstva inostranih poslova morao prvi da zna. Pobedničke snage u II svetskom ratu su, kao uostalom sve pobedničke snage posle svih velikih ratova, iskrojile novi svet. U tom novom svetu te pobedničke snage su se deklarisle da su na njihovoj, pobedničkoj, strani bili partizani, a ne četnici. Zašto su to oni uradili je pitanje na koje su oni koji su brljivo i neodgovorno glasali za zakon o izjednačavanju prava partizana i četnika, morali prvo da odgovore i to sami sebi. Jer, izgleda da to jedino njima nije jasno.

Morali su prvo da lobiraju u Vašingtonu, Londonu, Parizu, Zagrebu, Sarajevu, Podgorici, pa ako tamo dobiju čvrsta uveravanja da će i tamošnje vlasti zvanično promeniti stav o partizanima i četnicima, tek onda su mogli da se pojave pred srpskom javnošću. Tako rade ozbiljne i odgovorne vlasti koje uvažavaju realnosti i postojanje i drugih u toj realnosti. Ovako, još jedna bruka, još jedan nedvosmislen signal svetu da nismo zreli čak ni za običnu saradnju, a kamoli neke saveze. Narod koji ni danas ne zna gde je i zašto zapravo bio pre šezdeset godina, na Ravnoj gori ili Sutjesci, nema ulaznicu za 21. vek.

Glas istine 30, januar 2005.

R E A G O V A N J A
J A V N I H L I Č N O S T I

Z A Š T O S E S U S E D I M A G U R A P R S T U O K O

Milenko Marković

Da se urušenje socijalizma moglo predvideti i da nije predstavljalo neko veliko iznenađenje – u to smo se mogli uveriti. Ali, da će u Srbiji 60. godišnjica pobeđe nad fašizmom biti proslavljena sa oreolom četničkog kolaboracionizma i to pod okriljem države – malo je ko mogao očekivati, čak i među najtvrdokornijim i najvatrenijim sledbenicima Draže Mihailovića. Sve su evropske zemlje tokom II svetskog rata imale, u manjoj ili većoj meri, kolaboracioniste ili kvislinge, ali nijedna nije ni pomišljala da ih zakonskim putem uvede u red antifašista, kao što se to uradilo u Srbiji.

Dosad smo znali da diktature proglašavaju narode za višu rasu i društvene sisteme za „najbolje svetove među svetovima“, a sad se upoznajemo da navodne demokrate, sa pozicija vlasti, mogu da prekrajaju istoriju.

Šta ovaj čin znači za naše odnose sa susedima i Evropom? Ako je bitan deo naše tranzicije ka demokratiji normalizacija odnosa sa bivšim jugoslovenskim republikama, šta znači oživljavanje jedne poražene ideologije i davanje joj državnog statusa? Koliko nam to, između ostalog, može pomoći prilikom rešavanja konačnog statusa Kosova? Trebalo bi da nam je jasno da ćemo svetu biti uverljivi u onoj meri u kojoj ćemo realizovati istorijsko pomirenje sa bivšim jugoslovenskim republikama i našim nekadašnjim sunarodnicima. Bliske odnose saradnje sa njima teško možemo ostvariti ako im stavljamo prst u oko sa pokretom i ideologijom koji su samo po zlu čuveni. I koji su se na tako krvav način vratile na jugoslovenski prostor tokom proteklih međuetničkih ratova.

Zar se nije sa četničkim znamenjima i sa imenom đenerala Draže pravila „velika Srbija“? Treba li podsećati da je tom „oslobodilačkom“ agresijom trebalo oduzeti jednu trećinu Hrvatske i dve trećine bosansko-hercegovačke teritorije. Nisu zaboravljeni Krajišnikovi ditirambi đeneralu Draži kad je vreme najokrutnije opsade Sarajeva i srebreničkog genocida proglašavao istorijskim trenucima

realizacije njegovih ideja. Treba samo zaviriti u udžbenike istorije u Republici Srpskoj, pa i u Srbiji, te se uveriti da se taj duh prenosi i dan-danas na mlade generacije...

Odlomak iz članka objavljenog u listu *Danas* 27. maja 2005.

REHABILITACIJA ILI IGRA BEZ GRANICA

Nebojša Dragosavac

Kad krivci postanu nevinini, nevinini postaju krivci

U poslednje vreme, na razne načine, pokreće se pitanje rehabilitacije žrtava takozvanog komunističkog režima i njegovih protagonista. Već u samom pristupu primetna je velika doza isključivosti – sugerije se da su ljudska stradanja produkt samo tog režima i njegovih nosilaca, te da su sve žrtve tog režima u principu nevine. Ni jedno ni drugo nije tačno.

Niko razuman ne može da bude protiv rehabilitacije nevininih, bez obzira kako su, od koga i pod kojim okolnostima stradale. No, tu mora da dođe do izražaja apsolutna doslednost baš da se ne bi povredili najneviniji među nevininama. Donošenjem zakona kojim su pravno izjednačeni četnički i partizanski pokret u principu su već rehabilitovani četnički čelnici, a sada se vodi akcija da se rehabilituju i predsednik kvislinške vlade u Srbiji Milan Nedić pa i srpski fašistički vođa Dimitrije Ljotić, što, samo po sebi, nameće mnoge nedoumice i logična pitanja.

Ako se, na primer, Draža Mihailović smatra nedužnom komunističkom žrtvom, znači li to da su i deca u kolenici iz Vranića opravdano zaklana kao nedvosmisleni krivci, te da je četnička akcija u Drugovcu, direktno proizašla iz Mihailovićeve naredbe, bila čisto humanistički čin i kao takva apsolutno poželjna i opravdana? Da se i ne pominje Dražina instrukcija potčinjenim komandantima od 20. decembra 1941. o „čišćenju od nacionalnih manjina i nenacionalnih elemenata“, a posebno od „muslimanskog živilja“, kao i njene posledice, što je eklatantan primer genocida, utoliko pre što su sa istim motivima, i pola veka kasnije, ista nedela počinjena na istim lokacijama.

Rehabilituje li se Nedić, htelo to da se prizna ili ne, logički proizlazi da su, pored ostalog, Banjički logor i Jajici, realizovani od

strane njegovog izvršnog aparata i pod okriljem njegovog zakonodavstva, ispravna stvar te da su krivi stradalnici na tim stratištima a ne njihov krvnik. To važi i za kragujevačke žrtve pred egzekutore direktno dovedene od predstavnika nedićevsko-ljotićevske vlasti. Rehabilituje li se vrhovnik, koji je zločine naređivao ili se s njima saglašavao, znači li to da su automatski postali nevinini i svi sitniji ili krupniji izvršioци pa i oni koji su skupljali nesrećne Kragujevčane i predavali ih Nemcima?

Primeri se mogu ređati unedogled, suština ostaje ista: rehabilitacijom saradnika okupatora i onih koji su svesno nastojali da, po uzoru na nacifašizam, Srbiju „očiste“ od nepodobnih, uključujući i Jevreje – kompromituju se nevine žrtve jer se podvode pod isti imenitelj sa onima koji, uvažavaju li se materijalne činjenice, nevinini nikako ne mogu biti. U tom kontekstu, nije naodmet podsetiti da je Nedić našao za shodno da se pohvali Hitleru kako je među prvima rešio „jevrejsko pitanje“. Možda su se baš zato predstavnici naše države ustručavali da odu na jubilarnu komemoraciju u Aušvic gde se, na stratištu nevininih, okupio sav antifašistički svet...

Pri svemu tome, Nedić, Ljotić i njima slični – nisu čak ni najbitniji. Ne samo zbog toga što ih ni neka formalna rehabilitacija ne može da oslobodi istorijske odgovornosti za ono što su bili i što su učinili, za zločine protiv čovečnosti koji nikada ne zastarevaju, za ibermenš-ideologiju kojoj su se predano, a ne samo po okupatorovoj zapovesti, priklanjali. Bitniji su oni koji se danas za takve rehabilitacije zalažu, njihova ideološko-politička polazišta i motivi. Zaobilazno, na mala vrata, oni Srbiji u 21. veku poturaju vrednosni sistem, politiku i ideologiju šticećenika za čiju se rehabilitaciju zalažu. Uz to ide i nastojanje da se relativizacijom starih zločina, politika i ideologija u čije su ime počinjeni, opravdaju i oslobode odgovornosti i njihovi sledbenici, nosioci nedavnih zločina izvršenih navodno u ime srpskog naroda.

Zato ne iznenađuje što iza toga stoje udruženje „Dveri“ i Srpska liberalna partija, čiji čelnici vode i Odbor za odbranu Radovana Karadžića; to je spiritus movens njihovog postojanja. Za čuđenje je, međutim, što to potpisuje i Udruženje književnika Srbije koje bi, valjda, kao predstavnik staleža privrženog svestranoj slobodi

stvaralaštva i ljudskih sloboda, trebalo da bude iznad svakog ideološkog i političkog jednomylja, „izvan svakog zla“, kako, doduše u drugom kontekstu, davno reče dobro poznati srpski pesnik.

Sve ovo nastavak je procesa koji već duže traje i iza koga, direktno ili prećutno, stoje i najviše nacionalne institucije. Pri kanonizovanju vladike Nikolaja Velimirovića, olako se prešlo preko činjenice da je sadašnji 77. srpski svetac tvrdio da je Hitler svetosavlje u novim okolnostima utkao u nemačku sredinu: „Mora se odati priznanje sadašnjem nemačkom Vođi, koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo, u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save, i kao laik poduzeo je u svom narodu onaj najvažniji posao, koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju“ (izlaganje u Kolarčevoj zadužbini 1935). Danas se previđaju i antisemitska, antizapadnjačka, antimodernistička opredeljenja Nikolajeva za koga je kultura „zbir svih zala“ i „nula ispod jedinice“. Ne čini se to slučajno već u okviru težnje da se reafirmiše „organska nacionalistička ideologija“, onakva kakvu su zagovarali Dimitrije Ljotić i istomišljenici tvrdeći da je „fašizam obogotvorenje države, a hitlerizam obogotvorenje rase, jer rasa za Slovene, uporedo s državom, ima veliki značaj“. I dok su na tim osnovama Nikolaj i Ljotić nastupali prvenstveno kao ideolozi, Nedić je, kao predsednik kvislinške vlade u okupiranoj Srbiji, njihove poglede pretvarao u praksu.

Sve to je i platforma na kojoj se u Srbiji okupljaju pristalice antievropske orijentacije. S obzirom da je savremena ujedinjena Evropa sazdana na tekovinama antifašističke borbe i pobede u II svetskom ratu, teško je očekivati da će se u njoj naći razumevanje za onog ko se stidi svog antifašizma i to manifestuje na širokom frontu: od masovnog uklanjanja antifašističkih pojmova iz naziva ulica, proglašavanja četnika za antifašiste i njihovog zakonskog izjednačavanja sa partizanima, veličanja kvislinga i kolaboranta, kanonizovanja nesumnjivih starih zločinaca, pa do prikrivanja i opravdavanja nedavno počinjenih zločina i njihovih protagonista... Kako, na primer, očekivati da Englezi uvažavaju Nedića kad preziru svog Moslija i njegov Britanski fašistički savez; kako to očekivati od Francuza kada se zna njihov odnos prema Šarlu Morasu (koji je, inače,

inspirisao Ljotića) i Petenu; ili Norvežana koji ni danas ne praštaju Kvislingu. A pošto oni ne praštaju ni svom nobelovcu Hamsunu koji je podržavao fašizam, verovatno neće moći da shvate da se Slobodanu Jovanoviću, nesporno velikom naučniku, „gleda kroz prste“ što je, kao predsednik izbegličke vlade u Londonu, dosta dugo „pokrivao“ četničku saradnju sa okupatorom, pa i zločine izvedene adekvatnim priručnim sredstvima pod zloglasnim slovom „Z“. Svim ozbiljnim legalistima biće, pritom, još čudnije što je, postavljanjem na novčanicu, Jovanović rehabilitovan mnogo pre zvanične sudske odluke.

Sve u svemu, olako se prelazi i preko činjenice da je naci-fašizam u određenim društvenim okolnostima latentna opasnost. Nije, doduše, ono što je bio juče, ali se u našoj sredini danas pod nacifašizam može i mora podvesti svako opravdavanje zločina protiv čovečnosti, svako zamagljivanje suštine antifašističke borbe u II svetskom ratu ali i nedavno minulih zbivanja, svaka zaštita i veličanje ideologa, podstrekača i protagonista nasilja i mržnje protiv pripadnika drugih naroda, vera, rasa... Otuda bi zvanični državni organi, a posebno pravosuđe, morali da imaju jasno opredeljen stav. Ne može se isticati proevropsko opredeljenje uz istovremeno koketiranje sa retrogradnim shvatanjima i ponašanjima koja je Evropa odavno odbacila. Ne mogu se izbegavati odgovori na pitanja koja se akutno postavljaju. Nedopustivo je, na primer, ćutanje Ustavnog suda Srbije kome se, sa zahtevom da se preispita ustavnost i pravna zasnovanost zakona o izjednačavanju četnika i partizana, Savez antifašista Srbije, uz ubedljivu argumentaciju, obratio još 12. februara 2005. godine. Da je de jure ili de facto ovaj zahtev bio neosnovan, sigurno je da bi, za toliko proteklog vremena, bio odbijen. A pošto nema valjanog osnova za odbijanje, ali ni političke klime za na materijalnim činjenicama zasnovan odgovor, Ustavni sud mudro ćuti. Dokle?

Skraćena verzija teksta objavljenog u *Glasi istine* 46/47, jul 2008-mart 2009.

O ČETNICIMA, SARADNJI SA NEMCIMA I ZLOČINIMA

Dragoslav Belić Dimitrijević

Može se prećutkivati i lagati, ne i sakriti

U ovom našem „tranzicionom vremenu“ mnogi bi da ospore i ono što se ne može osporiti pa i to da su četnici na kraju rata bežali zajedno sa nacistima i uz njihovu pomoć i podršku. Pritom se, kao navodni argument, ističe pitanje: „Pa zar Draža i Kalabić nisu uhvaćeni u Srbiji?“. Drugim rečima, hoće se reći da pomenuti Srbiju nisu ni napuštali. No, nije tako. Istorijske činjenice su dobro poznate, ali se prenebregavaju te valja na njih stalno podsećati.

Za vreme nastupnog marša 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa u zapadnu Srbiju septembra 1944, sva dejstva antipartizanskih snaga – Nemaca, ljotićevaca, nedićevaca i 4. grupe jurišnih korpusa ravnogorskih četnika pod komandom majora Račića usmeravao je nemački pukovnik Jungenfeld, komandant nemačkog policijskog puka u Šapcu. Iako su u svojoj zapovesti četnici te borbe proglasili bitkom za Srbiju, posle poraza na Jelovoj gori 8. i 9. septembra, Draža Mihailović se, iznenađen i zamalo izbegavši zarobljavanje, preko Posavotamnave i Mačve, sa pratnjom prebacio u Bosnu.

Još pre toga, krajem avgusta 1944, kralj Petar je svojim ukazom ukinuo Štab Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini a đenerala Mihailovića razrešio dužnosti načelnika tog štaba. Nešto kasnije, 12. septembra pozvao je „sve Srbe, Hrvate i Slovence“ da pristupe vojsci maršala Tita, čime su i Mihailović i njegova vojska bili delegitimizirani. Mihailović i većina njegovih četnika nisu prihvatili ove odluke, čime su se odmetnuli i od Kralja. Uz pomoć Nemaca i u njihovoj funkciji, nastavili su rat protiv partizana.

U odstupanju pred partizanima, 4. grupi jurišnih korpusa, u kojoj je bio i Kalabićev korpus, pukovnik Jungenfeld je, preko nemačkog vojnoupravnog komandant Jugoistoka generala Felbera, omogućio da se, preko Obrenovca i Umke, povuku do Beograda, što

je iznenadilo Beograđane. Tu su od Nemaca dobili vozove i 3. i 4. oktobra prebacili su se do Kraljeva, gde su se prikupljale sve četničke snage iz Srbije. Njima se priključila i Srpska državna straža preformirana u Srpski udarni korpus sa oko šest hiljada vojnika. Četnička komanda Beograda – Gorski štab 2 sa svojim ljudstvom nemačkim kamionima se iz Beograda prebacio do železničke stanice Ripanj a odatle, zajedno sa Avalskim korpusom, vozom, takođe dobijenim od Nemaca, 5. oktobra stigao u Kraljevo gde se ova grupacija priključila ostalim četnicima. Svi zajedno uputili su se u Sandžak (Sjenica i okolina) preko koga su se povlačile nemačke trupe iz Grčke. U zajedničkim kolonama sa Nemicima, od kojih su dobijali municiju i hranu, prebacili su se u Bosnu, trpeći usput velike gubitke od savezničke avijacije.

Ovu četničku grupaciju od oko 15 hiljada ljudi kod Sokoca je sačekao Mihailović i izdao naredbu da se zauzme Tuzla. Pošto četnicima to nije uspelo, prebacili su se na planinu Trebavu i uključili u nemačko-ustaški front prema partizanima, odnosno 2. armiji kojom je komandovao general Koča Popović. Četnici su držali sektor fronta kod varošice Gradačac, severozapadno od Tuzle. Levo od njih, prema Brčkom, front su držali Nemci, a desno, u rejonu Gračanice, ustaše s kojima su četnici sarađivali i nigde protiv njih nisu vodili borbe, kako to neki tvrde a među njima i autor serije „Crveno doba“, svojevremeno prikazane na RTS-u. Zbog epidemije tifusa Mihailović se čak pismeno obratio nadbiskupu Stepincu i ustaškom poglavniku Anti Paveliću i tražio pomoć u lekovima, hrani i ostalom. Paveliću je slao i delegacije a poslednju je predvodio general Svetozar Đukić koji je kasnije u emigraciji o tome pisao, a to je učinio i Pavelić.

Kada su se Nemci povukli iz Bosne, Mihailović je sa desetakovanim četnicima, preko centralne Bosne, krenuo ka gornjem toku Drine sa ciljem da se prebaci u Srbiju, ali su na tom putu razbijeni od partizana. Sa jednom grupom Draža se prebacio u Srbiju, gde je kasnije uhvaćen. Slično su postupili i drugi preživeli komandanti a među njima i Kalabić. Posle oslobođenja zemlje, ove odmetničke bande, dok nisu konačno likvidirane, u Srbiji su ubile preko hiljadu pripadnika vojske, milicije, organa nove vlasti i drugih, a među njima i Acu Spasića, gimnazijalca iz Bariča kod Obrenovca koji je bio

komandant Beogradske omladinske radne brigade na seči drva na Crnom vrhu u istočnoj Srbiji.

Skraćena verzija teksta objavljenog u *Glasi istine* 46/47, jul 2008-mart 2009.

PRAVDA ZA DRAGOLJUBA

Dubravka Stojanović, Svetlana Lukić

Pred Višim sudom u Beogradu 16. septembra počeo je postupak za rehabilitaciju Dragoljuba Draže Mihailovića kojeg je Vojni sud 1946. proglasio krivim i osudio na smrt za veleizdaju i ratne zločine. Podnosioci zahteva su unuk Draže Mihailovića, Srpska liberalna stranka i udruženja političkih zatvorenika i pripadnika Jugoslovenske vojske u otadžbini. Njihov advokat navodi da je Mihailović bio osuđen pre suđenja i da nije imao pravo na odbranu.

Zakon o rehabilitaciji usvojen je 2006. godine i njime se uređuje rehabilitacija lica koja su bez sudske ili administrativne odluke, ili takvom odlukom iz političkih ili ideoloških razloga, lišeni života, slobode ili nekih drugih prava.

Dubravka Stojanović, u emisiji Peščanik (13.05.2005): Ne znam koliko je našoj javnosti poznato da je posle borbi u septembru 1944. Draža Mihailović i najveći deo četničkog pokreta napustio Srbiju. Partizanske jedinice koje su ušle u Srbiju pobedile su združene odrede četnika, nedićevaca i ljotićevaca, koji su od avgusta napravili jedan zajednički front u očekivanju dolaska partizanskih jedinica.

Izgleda da je potrebno da ponovimo da je kroz banjički logor prošlo 24.000 ljudi, a kroz Sajmište oko 36.000 ljudi. Ljotićevske jedinice su najvećim delom učestvovala u hapšenju i dovođenju ljudi u te logore i pokret Draže Mihailovića je od leta 1944. sa njima stvorio zajednički front. Prema tome, situacija na terenu 1945. je bila partizanska pobeda, bez obzira šta ko misli o kasnijem komunističkom režimu.

Podsetiću vas na Čerčila, starog britanskog konzervativca, koji je rekao da u tom trenutku mora da ide u savez sa Staljinom protiv Hitlera, jer je to izbor. A u tom istom trenutku četnici i Draža Mihailović donose odluku da idu sa Nemcima protiv komunista. Jasno je da su to dve sasvim različite odluke i dve različite opcije.

Kada se govori o četničkom pokretu mora da se pravi razlika između onoga što je bilo u Srbiji i onoga što je četnički pokret bio na teritorijama Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Zločini koji su vršeni

nad civilima druge vere i drugih naroda u Hrvatskoj i u Bosni jeste nešto što je zapamćeni deo II svetskog rata i nikakvim pokušajima rehabilitacije od strane Srbije i državnom podrškom toj rehabilitaciji se ta slika i te istorijske činjenice vezane za istoriju rata u Bosni i u Hrvatskoj ne mogu promeniti.

Gledala sam sve moguće televizije ovih dana, recimo francuske, gde ako gledate samo njih stičete utisak da je baš Francuska sama i jedina pobedila u II svetskom ratu, a sličan utisak ste mogli da imate i ako gledate druge svetske televizije. Prema tome, svi koji su imali ustanak u trajanju od dva dana, koji su se zahvaljujući pomoći saveznika, kao Francuska, našli na strani pobednika, svi su napravili svoju ulogu u tom II svetskom ratu. Svi smatraju da je strašno važno što je pobeđen fašizam, svi u tome vide temelj novog sveta, nove Evrope, to ulazi u Ustav nove Evrope – antifašizam kao jedan od temelja nove Evrope. Dakle, svi su kroz proizvodnju tradicije i stvaranje tradicije napravili svoju ulogu, osim nas koji smo svoju realnu ulogu potpuno poništili i to je to samoubilačko ponašanje o kome ja dosta često govorim.

Svetlana Lukić: Delimičnu zabunu kod nekih ljudi stvara i činjenica da su Amerikanci odlučili da Draža Mihailović bude posthumno odlikovan.

Dubravka Stojanović: Tu se opet ne govori o tome kako su se stvari odvijale. Dakle, on je taj orden dobio od Trumana 1948. godine, pre Rezolucije Informbiroa. Treba imati u vidu šta je '47, '46, '48. godina, dakle, to je trenutak kada je svet bio na ivici novog blokovskog rata i kada je američki predsednik smatrao da treba uraditi sve što ruši sovjetski poredak uspostavljen u zemljama istočne Evrope uključujući i orden Draži Mihailoviću, koji je naravno imao svoje zasluge i za američke pilote, kod koga jesu bile i američke i britanske misije i tako dalje, to nije sporno, ali je pitanje u kom političkom trenutku on dobija taj orden. On ga dobija u trenutku kada se sa američke strane podržava sve što je protiv Sovjetskog Saveza i sovjetske nove okupacije istočne Evrope.

Peščanik, 17. septembar 2010.

ZAHTEJEV ZA ODBIJANJE PRIJEDLOGA O REHABILITACIJI DRAŽE MIHAILOVIĆA

Jure Galić, predsjednik SABNOR-a BiH

Pisanje opširnijeg teksta o ovom pitanju, pošto se radi o opšte poznatim zbivanjima, bilo bi suvišno. Opšte je poznato, na prostorima bivše Jugoslavije, da su četnici tokom cijelog Drugog svjetskog rata saradivali s okupatorima i ustašama i činili strašne zločine. Zato se ovdje, kao obrazloženje ZAHTEJEVA, samo podsjeća na nekoliko opšte poznatih činjenica.

U početku ustanka u Srbiji su se, kako se zna, razvila dva pokreta – partizanski i četnički. Bilo je inicijativa, pa i verbalnih dogovora o saradnji u borbi protiv okupatora. U tom smislu održana su dva sastanka na najvišem nivou, jedan u selu Struganiku, 19. septembra, a drugi u Brajićima na Ravnoj Gori, 27. oktobra 1941. Vođene su i zajedničke borbe za oslobođenje Gornjeg Milanovca, Čačka, Krupnja i dr. Međutim, po poruci Slobodana Jovanovića iz Londona, Draža samo dan poslije sastanka u Brajićima uspostavlja kontakt s njemačkom komandom i dolazi do pregovora 11. novembra u selu Divci kod Valjeva. Na sastanku Draža je, pored ostalog, za borbu protiv partizana, tražio municiju i, pema njemačkom zapisniku, je izjavio: „Nećemo se boriti protiv Njemaca, pa ni onda ako nam ova borba bude nametnuta“¹

Poslije svega ovoga četnici napadaju Užice i Čačak i tako počinju borbu protiv NOP-a, koja traje neprestano do kraja rata. Po Dražinom odobrenju četnici su, za municiju, predali Nijemcima 261 zarobljenog partizana koji su u Valjevu streljani.

¹ *Jugoslavija 1918/1988*, tematska zbirka dokumenata, Branko Petranović/Momčilo Zečević, „Rad“, Beograd, 1988. godine, str. 529 i 530 – u daljem tekstu, Tematska zbirka dokumenata.

Poznato je da su Dražini saradnici sklapali ugovore o saradnji s okupatorima, ustašama i drugim kvislinzima u svim krajevima Jugoslavije. Posebno je poznat sporazum predsjednika „Narodnog pokreta“ Crne Gore generala Blaže Đukanovića s Musolinijevim guvernerom Crne Gore i vojvode Dobrosava Jevđevića s komandantom italijanske vojske na Balkanu.

Dražini zločini su posebno ispoljavani formiranjem i djelovanjem „crnih trojki“ i korišćenjem ćiriličnog slova „Z“. Trojke su formirane tajno i dobrovoljno, nisu se međusobno poznavale, polagale su posebne zakletve i to pred komandantom brigade – na kami. U naredbi o formiranju trojki stoji i odredba: „Trojka koja ne izvrši zadatak osuđena je na smrt, a presuda se mora odmah izvršiti“. Onaj čije se ime nađe uz slovo „Z“ određen je na smrt klanjem. Lista sastavljena pod slovom „Z“ slata je u London i preko vlade u Londonu je izdejtstvovano da se ta lista emituje preko Radio-Londona, s objašnjenjem da se radi o opomeni, a ne o klanju, ali se to otkrilo i emitovanje je zabranio Anton Idn, ministar spoljnih pslova Velike Britanije. Ali, četnici su nastavili s korišćenjem slova „Z“ i djelovanjem „crnih trojki“. Prema procjenama istoričara koji su izučavali četnički pokret, Dražine „crne trojke“ zaklale su oko 10,000 ljudi.

Draža i njegovi saradnici imali su plan da se zaposjedne određena teritorija. U tom cilju Draža je Pavlu Đurišiću, „komandantu svih snaga četničkih odreda Jugoslovenske vojske“, u sjevernom dijelu Crne Gore, 20. decembra 1941. dao naredbu koju je nazvao „Instrukcija“, dokument u više tačaka od kojih navodimo dvije:

„2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije – Crne Gore – Bosne i Hercegovine – Srema – Banata i Bačke;“

„4) Čišćenje državnih teritorija od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“ (Tematska zbirka dokumenata str. 531)

Iz ovoga se jasno vide najvažnije karakteristike Draže i četničkog pokreta.

I u drugim krajevima bivše Jugoslavije četnici su, manje ili više, bili potčinjeni Draži Mihailoviću. Isto tako su, manje ili više, saradivali s okupatorima i ustašama i činili zločine. O tome ima mnogo uvjerljivih dokaza. Podsjećamo samo na neke:

Poznati su pokolji muslimanskog stanovništva u dolini Drine. To se posebno vidi iz izvještaja Pavla Đurišića Draži od 13.02.1943. godine u kojem se uz ostalo kaže:

Za vrijeme operacija se pristupilo potpunom uništenju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti;

Žrtve: naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva i 32 ranjena;

Kod Muslimana 1,200 boraca i do 8,000 žena djece i staraca...

Iz radova mnogih autora se zna da je Pavle Đurišić, s pristalicama, u povlačenju pred NOV iz doline Drine prešao Bosnu i došao u Lijevo polje i na prevaru otišao na pregovore s ustaškom komandom. Tu je, sa pratnjom uhapšen, poslan u Jasenovac i strijeljan. Vojska mu se povlačila prema austrijskoj granici da se preda saveznicima i doživjela sudbinu ustaša koje su se kretale u istom pravcu i s istom namjerom.

Četnički komandanti su, uz saglasnost s Dražom, sklapali sporazume s predstavnicima ustaškog pokreta o priznavanju „suvereniteta“ NDH. Takav sporazum je zaključio Uroš Drenović u kotarskom predstojništvu Varcar-Vakuf (Mrkonjić-Grad) s predstavnicima NDH vojnih i civilnih vlasti 27. aprila 1942. godine, koji je iz razumljivih razloga nazvan: „ZAPISNIK“. Sporazum u devet tačaka reguliše pitanja saradnje četnika s NDH i „zaštite“ srpskog stanovništva. Da bi jače naglasio odlučnost na saradnju, Drenović je istog dana dao sledeću izjavu:

Potpisom izjavljujem, da sam uvijek priznavao Nezavisnu Državu Hrvatsku, ali sam otišao u šumu da spasim goli život... Ujedno izjavljujem da ću, zajedno sa svojim naoružanim ljudima, kada očistimo, zajedno s hrvatskom vojskom, prema naređenjima vojnog zapovjedništva, čitav ovaj teritorij od komunističkih bandi, staviti se na potpuno raspoloženje, sa svojim naoružanim ljudima, domobranstvu.

Drenović je, u skladu s ovim sporazumom, do kraja života saradivao s ustašama i Nijemcima. Poginuo je 1944. na Čadavici od engleske avio-bombe, zajedno s njemačkim oficirom. (O ovome postoje tekstovi više autora koji se, uglavnom, međusobno podudaraju.)

I drugi četnički komandanti (Rade Radić, Lazar Tešanović, Vukašin Marčetić, pop Savo Božić, Cvjetin Todić i dr) su, neposredno kasnije, sklapali slične sporazume s ustaškim vojnim i civilnim vlastima i činili najveće zločine, među kojima i ubistvo dr. Mladena

Stojanovića.

Dr. Mladen Stojanović ljekar, humanista, još prije rata stekao je najveći ugled kod naroda Kozare i cijele Bosanske krajine. Pomagao je i besplatno lječio mnoge siromahe. Pošto se od početka našao među ustanicima 1941. najviše je doprinio širenju NOP-a i bratstva i jedinstva u cijeloj Krajini. Kao načelnik operativnog štaba za Bosansku krajinu krenuo je, s četom proletera, da u Centralnoj Bosni, snagom svoga ugleda, sačuva jedinstvo naroda i suzbije četničke pobune. Četnici Laze Tešanovića su ih iznenada napali u koloni na prtini. Tom prilikom je poginulo 12 partizana i više ih je ranjeno. Ranjen je i Mladen. Pošto su odbili četnike, partizani su ranjenike smjestili u bolnicu u Jošavki. Kasnije su četnici Rade Radića upali u bolnicu i na svirep način likvidirali 26 ranjenih partizana. Među njima i Mladena. To je još više razvilo prkos Kozarčana i većine Krajišnika u borbi protiv svih neprijatelja, posebno protiv četnika.

Najpotpunija saradnja, u operativnom smislu, između četnika i njemačkih trupa odvijala se u toku operacije „Vajs“ (Četvrta ofanziva), u dolini Neretve, krajem februara i početkom marta 1943. godine. General Rudolf Liters, uz pohvalu učešću četnika u borbama protiv partizana, zajedno s njemačkim snagama, je pisao Leru, 26. februara 1943. da četnika ima 12,000.²

Britanski pukovnik Stenli Bejli, 15. i 23. marta 1943. izvijestio je SOE u Kairu da se 13,000 četnika u dolini Neretve bori protiv partizana.³

Major Zaharije Ostojić, komandant četničkih snaga na Neretvi, izvijestio je 15. marta (iz Kalinovika) Dražu da su ukupne četničke snage u broju od 12,000.⁴

U okviru razvoja i djelovanja četničkog pokreta, u ovim krajevima, potrebno je obratiti pažnju i na zbivanja na području Dalmacije, Like, nekih područja zapadnog dijela Bosanske krajine i dr. U ovim krajevima ustanak se, najviše, širio pod utjecajem ustaškog terora nad srpskim stanovništvom. Za četničku orijentaciju usmer-

² Arhiv VII NAV-T-501, r, 268, s. 51-52

³ Ibid, PRO, FO, 371, 77/37582; i 37583; Zb NOR-a XIV, 2, str. 987

⁴ Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 438

avali su ustanike centri iz Splita i Sušaka, a ubrzo se pojavio i ojačao utjecaj popa Đujića iz Kninskog kraja. Svi ovi centri su bili pod utjecajem Draže Mihailovića. I ovo pokazuje da je cijeli četnički pokret, uključujući i Dražu, bio u saradnji, odnosno pod utjecajem Musolinijevih fašista. Ali, najizrazitije se vidi saradnja četnika, iz ovih krajeva, s Nijemcima i ustašama kroz njihovu zajedničku borbu, protiv NOV, na Kninu – u Kninskoj operaciji.

Kninska operacija je, u konkretnom operativnom smislu, počela 25. oktobra, a završila 5. decembra 1944. godine. Pošto je došlo do spoja Crvene armije i NOVJ, 10. oktobra 1944. godine na Velikoj Moravi, njemačka komanda je ocijenila da izvlačenje njihovih snaga s juga Balkana ne može ići preko Srbije, pa su se orijentisali preko Bosne, posebno dolinom rijeke Bosne. Zato je trebalo braniti Knin po svaku cijenu, do posljednjeg čovjeka, kao bočnu zaštitu toga povlačenja.

U operaciji su učestvovala, s njemačko-četničko-i ustaške strane, jedinice:

Jedinice 15. njemačkog korpusa, 14,000 vojnika, komandant general Gustaf Fen;

Dinarske četničke divizije, 4,500 vojnika, komandant četnički vojvoda pop Momčilo Đujić;

dijelovi 6. i 7. ustaškog zdruga, 1,500 vojnika

Ukupno oko 20,000 vojnika i 20 tenkova.

S partizanske strane:

Jedinice Osmog dalmatinskog korpusa, 32,000 vojnika i 40 tenkova, komandant general Petar Drapšin.

U borbama je, na neprijateljskoj strani, poginulo 6,555 vojnika, a 4,285 je zarobljeno.

Partizanski gubici: 677 poginulih, 2,439 ranjenih i 126 nestalih.

Preostali dijelovi četničke Dinarske divizije su se povukli ka zapadu, sve do Istre. Odatle su prešle u Italiju, gdje su se, zajedno s nekim njemačkim jedinicama, predali saveznicima. U toku Kninske operacije Đujić je pismom obavijestio generala Fena da se četnici od

oktobra 1943. kao braća po oružju, bore, zajedno sa Nijemcima, i da će se boriti do kraja i bez obzira na žrtve, a da od Nijemaca zahtijevaju snabdijevanje municijom i hranom.⁵

Saveznicima je sve više bila jasna četnička saradnja s okupatorima, što je dovelo do saznanja da se u Jugoslaviji samo partizani bore protiv neprijatelja i da imaju sve veću podršku građana. Draža Mihailović je u govoru u selu Lipovu pored Kolašina, u februaru 1943. godine, pored ostalog, rekao da dokle god Italijani ostanu njegov jedini izvor pomoći i koristi, ništa što saveznici mogu učiniti neće ga navesti da promijeni stav prema njima.⁶

Na ovo je reagovao Čerčil i upozorio Slobodana Jovanovića, predsjednika Vlade u izbjeglištvu, s napomenom da se „... đeneral Mihailović udružio, neposredno ili posredno, sa talijanskom okupacionom vojskom...“ i da se može pokazati potrebnim da Vlada Njegovog veličanstva promjeni svoj stav „...favorizovanja samo đenerala Mihailovića uz isključenje ostalih pokreta otpora u Jugoslaviji...“. Na to je Slobodan Jovanović, 5. aprila 1943, upozorio Dražu Mihailovića, s napomenom da promijeni svoj stav, jer može računati na pomoć saveznika samo za borbu protiv Nijemaca i Italijana.

Ficroj Maklejn, šef savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV, u Izvještaju svojim šefovima, od 6. decembra 1943.⁷ ističe vrline i uspjehe partizanskog pokreta. Pri tome naglašava da Draža Mihailović „...sarađuje sa silama osovine i ne upotrebljava oružje koje mu se šalje ni protiv koga osim protiv partizana“. Meklejn dalje daje preporuke: da se prekine podrška Mihailoviću; „...da se bitno poveća pomoć partizanima; da se posebno, bez odlaganja organizira efikasan sistem opskrbe morskim putem u velikim razmjerama; da se napadaju iz zraka prikladni položaji u Jugoslaviji kad god je moguće; da emisije BBC i drugo publikovanje budu na liniji politike vlade Njegovog visočanstva“.

⁵ Ovaj tekst o Kninskoj operaciji je preuzet s Interneta, iz osnova više domaćih i stranih knjiga i drugih dokumenata.

⁶ Tematska zbirka dokumenata str. 618 i 619

⁷ Ibid, str. 621, 622 i 623

Anton Idn u Donjem domu 14. decembra 1943. godine⁸ naglašava da, prema primljenim izvještajima proizlazi da „...već mnogo mjeseci srce i duša otpora protiv neprijatelja u Jugoslaviji su partizani sa svojim vrhovnim komandantom generalom Titom“ i „...da će saveznici činiti sve što mogu da partizane podrže...“

Čerčil je, u govoru u Donjem domu februara 1944. godine⁹, poslije osvrta na vojna i politička pitanja na Balkanu, naglasio: „Naravno, partizani maršala Tita su jedini koji se zaista u ovom trenutku bore protiv Nijemaca“. Pri tome je podsjetio da oni slijede princip vjernosti onima koji su njima vjerni i koji se bore za slobodu protiv nacističke vladavine.

Poslije svega izloženog i niza drugih vojnopolitičkih zbivanja kod nas i u svijetu ukazom od 29. avgusta 1944. godine, Kralj Petar II Karađorđević razriješio je Dražu Mihailovića dužnosti načelnika Štaba Vrhovne komande i stavljen je na raspolaganje ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Tako je vojno i politički prestao postojati četnički pokret u Jugoslaviji u Drugom svjetskom ratu. Ostale su manje beznačajne grupe, među kojima i Draža, koje su se kasnije predavale zarobljavane ili su emigrirale.

Iz ovoga kratkog teksta i niza drugih dokumenata i tekstova jasno se vidi da su četnici, u Drugom svjetskom ratu, pod rukovodstvom Draže Mihailovića, aktivno, neposredno i kontinuirano saradivali s fašističkim okupatorima i činili užasne zločine. Uvjereni smo da će to Sud realno sagledati i donijeti odgovarajuću odluku.

Sarajevo, 19. novembar 2010.

⁸ Ibid, str. 662 i 663

⁹ Ibid, str. 681

O M E R O V I Ć : D R A Ž A M I H A I L O V I Ć K A O N A J V A Ź N I J E D R Ź A V N O P I T A N J E

Narodni poslanik Meho Omerović izjavio je danas da angažovanje na pronalaženju groba Draže Mihailovića doprinosi sticanju utiska da je to najvažije državno pitanje i jedini problem koji Srbija ima.

Svedoci smo gomile kontroverznih vesti – „te streljao ga stroj, sam je izveden i ubijen u potiljak, te nađen, te odnela ga voda, te traže ga, te Vuk Drašković polaže vence...“, naveo je Omerović je u izjavi dostavljenoj Tanjugu. „Nijedna osmišljena medijska kampanja jedne stranke, u koju su nažalost uključeni i visoki državni funkcioneri, neće niti može izbrisati istorijsku činjenicu da je taj čovek saradivao sa okupatorom, da je odgovoran za strašne zločine, da je zbog toga i osuđen“, naveo je Omerović. On je poručio da nijedna stranka ne sme biti iznad zakona i da su sudovi ti koji sude, a istorija je Dražu, dodao je, odavno stavila tamo gde je od početka drugog svetskog rata i bio – na strani fašizma.

Blic, 14. april 2011.

N E V I N O S T G E N O C I D N O G K O L J A Č A

Bojan Tončić

Novija srbijanska kama – istorija dobiće konačno najznačajniji, crveni datum: ratni zločinac Dragoljub Mihailović biće rehabilitovan 23. marta u 10.00 časova, pred Višim sudom u Beogradu, saznaje i obznanjuje o stvarima državnim poslovično dobro obavesteni Press. Dakle, Tadić – malovićevsko pravosuđe, nakon sramne rehabilitacije Pavla Karađorđevića, knjiži još jednog, ovoga puta najvećeg, kapitalca među „nevinima“, a nema informacije o tome da li će se realizovati opskurni koljački performans, proglašenje rehabilitacije antifašiste Milovana Đilasa i fašističkog kolaboranta i ratnog zločinca u istoj sudnici, istoga dana. Predsednik Srbije i vlasnik nezavisnog sudstva, kao, uostalom, i svega nezavisnog u ovoj državi, nastavlja da neguje bolest koja se, dokazano je u evropskoj istoriji posle Drugog svetskog rata, nigde nije nazivala kao u prvom pojavnom obliku – fašizam. I da čini sve ne bi li se pristojan svet u Srbiji osećao postišeno. Nije kraj, za tajming istoriji vičnih presuditelja predugo se u ladicama kiseli dosije Milana Nedića, nevinog tvorca Juden frei Srbije antisemitskih zakona, državnog projekta uništenja Jevreja i do danas nekažnjene pljačke imovine o kojoj nema ostavinske rasprave.

Kriv je što je od početka druge polovine 1941, pa za sve vreme rata i neprijateljske okupacije organizovao i rukovodio oružane četničke formacije poznate pod imenom „četnici Draže Mihailovića“ i takozvana Jugoslovenska vojska u otadžbini, koje su imale za cilj da oružanom akcijom i terorom u saradnji s okupatorom podrže okupaciju i uguše oružani ustanak i oslobodilačku borbu srpskog i ostalih naroda Jugoslavije.

Ne, neće se u ovoj presudi od 15. jula 1946. kojom je zlikovac osuđen na smrt i gubitak građanskih prava, samo dodati reč „nije“; valja očekivati šenluk obrazloženje državno – četničkih istoričara, pre svih iz Demokratske stranke, i novo favorizovanje dajdžest referenci emigrantskih badavdžija, pod očinskim pokroviteljstvom strogog ali pravičnog. Evo uvoda koji je smislio Pressov istoričar Miodrag

Janković „Junak bez groba, najtragičnija ličnost novije srpske istorije, đeneral Dragoljub Mihailović predstavlja i oličenje naše srpske nesreće. Njegova rehabilitacija ima mnogostruka značenja. Posle rehabilitacije kneza Pavla, ova đeneralova znači da je Srbija izabra la put ka istini, put ka životu. Nošen najplemenitijom ljubavlju za Srbiju, đeneral je sebe prineo na oltar otadžbine. I kao što su Srbiju izdali tobožnji saveznici i jugoslovenska vlada izbegla u London, tako su i njega izdale te političke primadone, da bi ga napokon izdao i njegov kralj, pozvavši ga da se priključi Josipu Brozu. Osuđen je u političkom procesu, pravoj lakrdiji sudstva, ubijen i posle godina ma satanizovan, između ostalog izjednačavan sa Pavelićem! Sudili su mu i preko njega sudili srpskom narodu, tome malome nacionu koji još uvek rađa svetitelje. Grob junaka je u srcu živih, tako će sad đeneral biti u našim srcima, gde nema laži, izdaje, sramote...”

Istorija je nekakva učiteljica, lekciju za Tadića i njegovu stran ku zastarelog Statuta ima Pressov sagovornik Jovan Pejin koji misli da je „rehabilitacija Draže Mihailovića posle priznanja statusa boraca Jugoslovenske vojske u otadžbini još jedan značajan korak ka novoj državnoj politici Srbije... To znači da političke partije treba da promene programe i usklade ih sa dugo odbacivanom i jugoslovenstvom potiskivanom srpskom državnom idejom. Da održe mini kongrese i donesu mere radi odbacivanja nametnutih kroatokomunističkih rešenja jer je to važno za opstanak srpskog naroda u celini, a ne samo u Srbiji. Takođe, rehabilitacija Draže Mihailovića znači preuzimanje koraka da se podele koje nam je nametnuo taj isti kroatokomunistički vrh i koje još postoje konačno ponište“, siguran je Pejin.

Još malo, njihovih je pet minuta, izvesni Veljko Đurić Mišina nema nikakvih naučnih sumnji, ali ga muče neke nedoumice, uprkos tome što su knjige o zlikovcu objavljene i na svetskim jezicima: „Za onog ko je pročitao makar deo tih radova nema velikih tajni o Mihailovićevoj biografiji. Doduše, ima još nekoliko događaja koji su nedovoljno razrešeni odnosno rekonstruisani, kao što su uloga Britanaca u njegovom hapšenju i gde mu je grob. Svoju tragiku i sudbinu pokreta Mihailović je objasnio pri kraju odbrane na suđenju rečima da se nije snašao u svetskom vrtlogu u kome su posebno mesto im-

ale obaveštajne igre oko njega. Mihailović je, gledajući sa istorijske distance, tragični gubitnik koji se nije snašao u teškim vremenima. A mi Srbi volimo gubitnike i tragičare“, ne krije ovaj nacionalni radnik.

Kralj izdajnik, Hrvati, komunisti, Englezi – bilo je previše za Čiču, tragičara kojeg Srbi obožavaju. Takav je akribični rezon ove Pressove trojke, posvećene prošlosti i budućnosti koje su u neupitnoj vezi. Ponekad prošlost deluje kao recept: „Akcija u Pljevaljskom, Fočanskom i Čajničkom srezu protiv muslimana izvršena je... sva muslimanska sela potpuno su spaljena... sva imovina je uništena, izuzev stoke, žita i sena... Pristupljeno je potpunom uništenju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti. Naših je bilo ukupno 22 žrtve... kod muslimana 1.200 boraca i oko 8.000 ostalih, žena, dece i staraca. Uništeno je i sve ostalo muslimansko stanovništvo“ (izveštaj opevanog četničkog komandanta Pavla Đurišića od 13. februara. 1943. upućen Dragoljubu Mihailoviću, cit. Prema Aleksandar Sekulović, *Republika*, januar 2011.). Zar ne zvuči kao recept za međunacionalno pomirenje primenjen jula 1995. u istočnoj Bosni. I tada je bilo osam hiljada mrtvih muslimana, ta se brojka nešto zakonomerno ponavlja, objasniće istoričari, imaju oni metodologiju. „Ove radnje dovoljno je uporediti sa definicijom genocida u međunarodnom krivičnom pravu, ili sa definicijom iz člana 370 Krivičnog zakonika Srbije, da bi se odgovorilo na pitanje da li je Draža Mihailović osuđen zbog ratnih zločina ili zbog borbe protiv partizana. Prema tome, Zakon o rehabilitaciji predstavlja direktno kršenje obavezujućih međunarodnih normi o kažnjavanju zločina protiv čovečnosti, kao i kršenje samog Krivičnog zakonika Srbije. On na drastičan način krši opšteprihvaćenu normu o nezastarevanju krivičnog gonjenja za takva krivična dela, normu koja je sadržana i u članu 108 Krivičnog zakonika i u članu 34 stav 6 Ustava Srbije. U Ustavu se kaže: ‘Krivično gonjenje i izvršenje kazne za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti ne zastareva’. Zastarelost i rehabilitacija su, u osnovi, podudarni pojmovi: u oba slučaja dolazi do suspenzije normi krivičnog prava. Otuda, stvaranje mogućnosti za rehabilitaciju lica osuđenih za ratne zločine predstavlja zaobilazan put ukidanja imperativne norme iz stava 6 člana 34 Ustava Srbije, pa je dužnost Ustavnog suda Srbije da ovaj zakon proglasi za suprotan Ustavu“ (A. Sekulović).

Jeste, genocid, iako je Deklaracija UN o genocidu doneta 11. decembra 1946. Uopšte, neki datumi državi Srbiji idu na ruku: kod Dražinog genocida nije ga bilo u dokumentima Ujedinjenih nacija, a kod genocida Ratka Mladića, kako su podsećali srbijanski fiškali pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, Srbija (SRJ) nije bila član Svetske organizacije. Sad jeste, punim koljačkim kapacitetom.

Dobićete 'artiju, razlog više da ovog leta kopate dublje. U predasima možete i da se mirite.

E-novine, 12. mart 2012.

VUK JE VIDEO DRAŽU

Bojan Tončić

Događaji vezani za ime i delo ratnog zločinca Dragoljuba Mihailovića, komandanta kama oslobodilaca koji sebi tepaju Jugoslovenska vojska u otadžbini, smenjuju se, nakon najave, ispostaviće se netačne, rehabilitovanja ratnog zločinca iz dana u dan; za mnoge ukuse preterano, Koljač je već na početku zaposeo zavidnu minutažu i novinski prostor, kroz različite vidove ispoljavanja borbena-patriotskog endemskog kretenizma, od komentara do feljtona. Ostade tako neodjavljeno naše čitanje ispovesti vremešne četnikuše Ruže Jovanović koju su od milošte i zbog konspiracije četnici zvali Dragoljub, po Čičinom naređenju, izuzetku koji dokazuje pravilo prenošeno s kolena na koleno: „Mobiliše mlade momke,/da mu nose puške Zorke./Mobiliše i devojke,/da mu budu Ravnogorke./Čiča Draža nam je rek'o, /svaku curu zov'te seko (Jedno jutro svanu zora)“. Dragoljub nije imala ništa intimno sa Čičom, mada joj tako nepristojno pitanje suptilne *Novosti* ne bi ni postavile; samo se video nagoveštaj poluosmeha (realistično, zar ne) kada je reporter u po priče o Dražinoj supruzi pomenuo „druge žene“. Nije ih imao, tvrdi Dragoljub, ali u njenom odgovoru ostaje misterija. Za razliku od eksplicitne tvrdnje da su Englezi razbucali ravnogorski štab i da Kalabić nije izdao Dražu, sa čime se u svom nanovo i predizborno aktuelizovanom romanu *Noć Đenerala* ne slaže Vuk Drašković, predsednik Srpskog pokreta obnove.

Pre Vuka konstatujemo da su pomenute *Novosti* na naslovnoj strani od srede 21. marta objavile Dražinu sliku i homenovski naslov *Čiča, javi se odmah*. Reč je naime, o oglasu u Službenom glasniku Srbije kojim Prvi osnovni sud u Beogradu „poziva komandanta Jugoslovenske vojske u otadžbini (zar nije jedino ispravno da Sud barata presuđenim terminima – „ratnog zločinca kažnjenog smrću streljanjem, oduzimanjem imovine i građanskih prava“) Dragoljuba – Dražu Mihailovića i svakoga ko zna bilo šta o njegovom životu da to bez odlaganja javi Sudu“. Ovo je tek glupost, zamislimo da u Prvi pohrle svi, sa obe strane kame, koji su ikada išta napisali o

zločincu. U redu, birokratske gluposti koje bi bile smešne da nije reč o tako ozbiljnoj stvari, u svakom slučaju, Sud će u roku od 30 dana odlučiti o svom predlogu da se Draža proglasi mrtvim, što je uslov da bude rehabilitovan. Potvrde o njegovoj smrti u vidu umrlice nema, čime je izvršen i drugi deo presude, onaj ko je kažnjen gubitkom građanskih prava, kažnjen je i gubitkom građanskog *stanja*. Imovina je na Banjici, u jedinom *internom muzeju*, u Institutu bezbednosti, teška su vremena, valjalo bi to utopiti na nekoj dražbi, ima bogatih preteklih ravnogoraca, neki još davno obećali sto hiljada dolara za lokaciju groba Čičinoga.

U čitavu priču smestila se i jedna bizarnost, Sud poslao Službenom glasniku oglas, ali ne i pare za objavljivanje, četiri hiljade dinara. Nema ništa džabe kod Čosićevog izdavača, štampa krucijalna, tiražna dela od nacionalnog značaja, a da poklanja prostor za tjeralicu za mrtvim četnikom, pa makar bio i prvi među njima.

A sada Drašković, pre njega hrvatski predsednik Ivo Josipović koji je rekao da se jako protivi rehabilitaciji ratnog zločinca i podsetio da su četnici počinili brojne zločine u Hrvatskoj, apostrofirajući njihovu zajedničku vlast sa Italijanima. Josipović je u više navrata, na zgražavanje ovdašnjih kama rodoljuba, konstatovao da su četnici klali civile i ratovali u lošem društvu. „Tim prije što ima slučajeva, kao na Bici na Neretvi da su oni zajedno sa Njemcima, ustašama i nekim drugim kvislinškim formacijama išli u napad na pripadnike Narodnooslobodilačke vojske“, kazaće hrvatski predsednik u emisiji Nedjeljom u dva. I, naravno, izbeći odgovor na pitanje šta o tome misli njegov kolega predsednik Boris Tadić s kojim je, kako kaže, razgovarao i o tome.

No, čaša se već prepunila, došlo je do Vuka, baš na početku predizborne kampanje, a predsednik SPO učestvovalaće na izbornoj listi Koalicije Preokret čiji ostali delovi ne „baštine“ (podnose) kama tekovine četničkog pokreta. U svakom slučaju, Drašković je, zvuči poznato, obećao istinu, što je, u interpretaciji *Pressa*, zvučalo ovako: „Posle najnovijih optužbi predsednika Hrvatske Ive Josipovića na račun Draže Mihailovića, čija je rehabilitacija najavljena za 23. mart, redakciju *Pressa* pozvao je Vuk Drašković i ponudio da u nekoliko nastavaka ekskluzivno objavimo izvode iz njegove knjige „Noć den-

erala“, koja, kako kaže, „najbolje potvrđuje nevinost četničkog komandanta“.

Naravno da tu nema nikakve ekskluzive, jer je roman koji se, da 'prostite, feljtonizira, objavljen je 1994, a budalaštine koje je, u doživljaju književnika, izgovorio Draža ništa ne dokazuju, osim toga da se autor malo prisećao Bombaškog procesa 1928. na kojem je Josip Broz sudijama rekao „Priznajem samo sud svoje Partije!“ i dobio pet godina zatvora. Navodno je i Čiča bio bar toliko hrabar, ako ne i više. Pažljivo: „Vi ste i danas oružana trupa Crvene armije. Možda neki toga nisu svesni, kao što ni mnogi partizani nisu znali da su bili strani, sovjetski plaćenici!“, skresa Čiča tužiocu Milošu Miniću, u snu i u lavirintu piščeve imaginacije. U redu, pisac ne mora da piše istinu, ali nije dobro kad vlastitu projekciju van knjige predstavlja kao istorijsku istnu. Nešto ne može da se svari ni u predizbornoj kampanji.

Draškovićeva književna istina, pripisana glavnom liku romana, je predstava o dostojanstvenom četničkom vođi (contradictio in adjecto) koji prkosi jer „brani nešto mnogo skuplje od života“, iz koga kulja herojstvo da partizanskom tužiocu i sudiji, ali i javnosti, kaže da je oslobađao srpske i crnogorske varošice koje su posle toga partizani palili i pljačkali; da su partizani pokrenuli građanski rat ubivši dva žandarma u Beloj Crkvi; da svojim ljudima nije opraštao zločine, ali da partizanima jeste. Pa čak i to da je život dva puta poklonio Josipu Brozu, a jednom i samom tužiocu Miniću. A sve to nailazi na uspaničeno, afektivno reagovanje tužioca Minića i sudije Đorđevića. Valjda kao što u Hagu mrtvi 'ladni ljudi sa togama piju sedative, a ovde kreteni padaju u delirijum zbog Šešeljeve umišljenosti da je obesmislio Tribunal.

Sve deluje otužno, kod Ruže, alias Dragoljuba, čitalac je mogao bar nešto da očekuje (seks, gdegod), ovde se nepotrebno preštam-pava neubedljivo štivo autora koji je imao i bolje književne dane (izmišljotina). Ovo nećemo čitati za vas.

E-novine, 21. mart 2012.

JELKO KACIN: DRAŽA MIHAILOVIĆ JE SIMBOL ŠOVINIZMA

Beograd – U najboljem interesu Srbije je da gradi mostove prema svojim susedima. Ovakvi potezi onemogućavaju postizanje istinskog pomirenja i dovode u pitanje posvećenost srpskih lidera dubljem učvršćivanju evropskih vrednosti u zemlji, tvrdi Kacin.

U kojoj meri ste kao izvestilac EP dužni da pratite sprovođenje Zakona o rehabilitaciji, a posebno proces koji se tiče generala Mihailovića?

- To je vrlo specifičan slučaj, koji nosi mnogo političkog i emotivnog naboja.

Smatram da je važno da u EU pažljivo pratimo taj proces. Kao izvestioca EP, pre svega me zabrinjava evidentan pokušaj promene sistema vrednosti. Posleratna Evropa je izgrađena na antifaašističkim vrednostima, dok rehabilitacija Draže Mihailovića predstavlja korak u suprotnom smeru.

- Zakon o rehabilitaciji se zloupotrebljava. Suština tog zakona je da se skine kolektivna odgovornost sa pojedinih nacionalnih grupa, kao i sa žrtava uspostavljanja komunističke vlasti. Draža Mihailović, kao simbol šovinizma i ratnih zločina počinjenih u ime stvaranja Velike Srbije, u takvim naporima nema šta da radi.

Kako komentarišete kontradokaze i činjenice koje o ulozi generala Mihailovića iznose istoričari i podnosioci zahteva za njegovu rehabilitaciju, uključujući i činjenicu da Ravnogorski pokret nije imao čvrste veze sa četnicima u drugim delovima bivše Jugoslavije, uključujući i NDH?

- Ne želim da raspravljam o razlikama u četništvu u različitim delovima nekadašnje Jugoslavije. Sve detalje o tome mogu da rasprave istoričari. Ono što je utvrđena činjenica jeste da su četnici

bili kolaboracionisti u svim delovima Jugoslavije i da su činili zločine protiv nesrpskog stanovništva u Bosni, Crnoj Gori i Srbiji. Na kraju rata se deo četničkog pokreta nije odazvao na poziv kralja koji je naredio saradnju sa NOB. Pokušaji pronalaženja mesta na kojima je Mihailović streljan i sahranjen u potpunosti su legitimni, ali pokušaji rehabilitacije donose promene u sferi politike, odnosa politike prema prošlosti i deli Srbiju i Srbe, sve države i javnosti u zemljama u neposrednom i širem susedstvu.

Imajući u vidu reagovanja Zagreba, da li bi zbog rehabilitacije generala Mihailovića Hrvatska mogla da pravi probleme Beogradu u daljim evropskim integracijama?

- Što se tiče eventualnog reagovanja zvaničnog Zagreba, to će se pokazati u narednom periodu. Ali, ono što je sigurno jeste da eventualno odustajanje od Mihailovićeve rehabilitacije treba da se uradi zbog građana Srbije i afirmacije evropskih vrednosti, a ne zbog moguće reakcije Zagreba ili bilo koje druge države. U Srbiji se već godinama vodi debata o tome ko je šta radio pre 70 godina za vreme Drugog svetskog rata. Mislim da je to vrlo indikativno za stanje u kome se nalaze ekonomija i srpska politika. Mnogi politički lideri, umesto da su okrenuti ka obezbeđivanju većih stranih ulaganja, rastu ekonomije i jačanju srednje klase, pokušavaju da se približe biračkom telu na krajnje neproduktivan način, baveći se najmračnijim epizodama istorije Evrope i Balkana. Srbija, kao i druge zemlje istočne Evrope, danas pripada demokratskom prostoru u kome treba zajednički da radimo na ujedinjavanju na osnovu zajedničkih evropskih vrednosti. Danas je ključno političko pitanje u Srbiji ko su glavni akteri sistemske korupcije, a ne čiji je deda bio u kom pokretu za vreme rata.

Danas, 25. mart 2012.

K O M P E N Z I J A , K O M R E H A B I L I T A C I J A

Saša Kosanović

Hrvatski mediji danima sa zgražanjem prate proces rehabilitacije četničkog vođe i ratnog zločinca Draže Mihailovića, a o tome se oglasio i predsjednik Ivo Josipović osudivši, naravno, njegovu rehabilitaciju. U srpskim se medijima tvrdi da je rehabilitacija gotova stvar, koju će sud samo formalno objaviti: je li antifašistička Srbija doživjela još jedan poraz, znat će se 23. ožujka, na dan izlaska ovog broja *Novosti*.

Ovdašnja se javnost s pravom zgraža promatrajući ovaj proces, kao što se s pravom zgražala i nad višegodišnjom rehabilitacijom četništva u Srbiji, tijekom koje je taj pokret proglašen antifašističkim, gotovo rame uz rame s partizanskim. Hrvatski mediji puni su komentara zapjenjenih povjesničara, političara, pogotovo onih s desnim predznakom, koji se naslađuju nad još jednom srpskom sramotom. I desni i lijevi komentatori često poentiraju zaključkom kako je tako nešto, kada je riječ o ustaškom pokretu, nemoguće.

Samostalni srpski tjednik Novosti, 26. mart 2012.

[ceo tekst dostupan na adresi: <http://www.novosti.com/2012/03/kom-penzija-kom-rehabilitacija/>]

S L U Č A J D R A Ž A , I L I P O N O V N A R E H A B I L I T A C I J A N A C I O N A L I Z M A

Vuk Perišić

Postupak rehabilitacije Draže Mihailovića užasan je nacionalistički i revizionistički skandal. Demokratska i antifašistička javnost u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji reagirala je sa zgražanjem, možda i sa stanovitom dozom nevjerice. Mihailović je s razlogom postao uvriježeni simbol nacionalizma i zločina. Njegovom rehabilitacijom zadire se u civilizacijski kanon. Činjenice o zapovjedniku četničke vojske odavno su općepoznate, ne kriju nikakav misterij niti sadrže potencijal za dramatski kopernikanski obrat nakon koga bi četništvo moglo biti tumačeno drugačije nego kao ekstremno šovinistički, kolaborantski i fašistički pokret. Ratovi devedesetih godina raspršili su svaku eventualnu, hipotetsku sumnju u takvu njegovu narav – ako je itko priseban takvu sumnju ikada gajio – i pokazali da presuda beogradskog vojnog suda u jednom dubljem moralnom i povijesnom smislu nije bila ni „neprihvatljiva“ ni „nepravedna“.

Sâm sudski postupak koji je 1946. vođen protiv Draže Mihailovića svakako nije bio besprijekoran sa stanovišta današnjih kaznenopravnih standarda, kao što to nisu bili ni slični kazneni postupci koji su u poslijeratnoj Jugoslaviji i Europi vođeni protiv nacističkih ratnih zločinaca, kvislinga i kolaboranata, ali su i u takvom postupku utvrđene činjenice bile neupitne i dostatne za utvrđivanje krivnje i izricanje kazne. Iako je taj postupak vodio režim poslovično nesklon vladavini prava, postupak nije bio montiran, jer za tim jednostavno nije ni bilo potrebe.

Iza rehabilitacije krije se jedan karakterističan i znakovit motiv. Naime, propaganda, publicistika i historiografija socijalističke Jugoslavije polazila je od teze da su ustaški i četnički pokret dvije *podjednako* zločinačke, *simetrične* pojave. Što god mislili o toj propagandi, publicistici i historiografiji, i što god netko mislio o so-

cijalističkoj Jugoslaviji uopće, teško je dovesti u pitanje utemeljenost te teze. Pritom je nebitno što je ustaški pokret bio instrument nacističke okupacije, dok je četnički pokret bio formalno podređen Vladi Kraljevine Jugoslavije u Londonu koja je nominalno vodila rat na strani Saveznika. Usput rečeno, ta vlada se beznadno i kompromitirala upravo zato što u njoj Draža Mihailović bio ministar vojni pa je i zato pod pritiskom Saveznika, a u okviru aranžmana Tito-Šubašić uklonjena s povijesne scene.

I ustaški i četnički pokret težili su stvaranju zasebnih i/ili uvećanih jednonacionalnih država i oba su pokreta etničku monolitnost namjeravala postići masovnim ubojstvima i protjerivanjima pripadnika nepoželjnih etničkih ili vjerskih skupina. Pod svaku cijenu, pa ako treba i suradnjom sa silama Osovine, dakle prkošenjem čovječanstvu zarad, koliko žalobnih toliko monstruoznih, provincijalnih snoviđenja. Oba pokreta bila su radikalno nacionalistička, nedemokratska, konzervativna, patrijarhalna i klerikalna i oba su u provedbi svojih zamisli imala identičan, zastrašujuće patološki modus operandi. Neovisno o razlikama o kojima se akademski može raspravljati i kojima se minuciozna historiografija treba baviti, na ontološkoj i etičkoj razini nikakve razlike između ustaša i četnika nije bilo niti je moglo biti.

Suština nacionalizma kao takvog

Postupak rehabilitacije Draže Mihailovića pokušava osporiti tu simetriju užasa i inaugurirati tezu da u četništvu postoji *differentia specifica* koja ga čini „opravdanim“, „obrambenim“ i „antifašističkim“ i koja bi ga na koncu htjela učiniti drugačijim od ustaštva. To je središnji motiv koji se krije iza rehabilitacije četništva. Iza njega se, štoviše, krije sama suština nacionalizma kao takvog.

Svaki nacionalizam smrtno je uplašen od izjednačavanja s drugim nacionalizmom i nema nacionalizma koji o sebi ne govori kao o pravednom i oslobodilačkom, kao što nema nacionalizma koji ne uzgaja mitove o slavnoj prošlosti, superiornosti i mučeništvu: nacionalisti i fašisti uvijek su *drugi*, a mi smo („samo“) domoljubi ili patrioti. Nacionalizam je jedina doista univerzalna ideologija i to ne samo po svojim netaleantiranim književnicima i spretnim ubojicama,

ili po kiču domoljublja i stravi svojih mučilišta, nego upravo po toj, histeričnoj potrebi da ne bude izjednačen s nekim drugim nacionalizmom. Nacionalizam je paranoja posebnosti koja odolijeva očitoj i jednostavnoj istini da su ustaštvo i četništvo, kao i – primjerice – rumunjska Željezna garda, mađarski Strjelasti križevi ili slovački klerofašisti, samo varijante jednog te istog fenomena, jedne te iste zločinačke metode i zločinačkog cilja i jednog te istog svjetonazora za koga je pojedinac ništa a fiktivni kolektiv sve.

Svi se nacionalizmi *podjednako* užasavaju tečevina moderne civilizacije, liberalne demokracije i slobodnog tržišta i svi imaju podjednako glupe i naivne, *ognjištarske* vizije države i društva. Svi teže ekonomskoj i kulturnoj autarkiji, apsolutnoj suverenosti i/ili teritorijalnom uvećanju i svi su netrpeljivi prema susjednim nacijama i sanjaju kako će svojetlo „očistiti“ od tuđe *krvi*, kako nazivaju druge etničke, vjerske (u najnovije doba i seksualne) skupine, odnosno manjine. Nacionalizam čovjeku oduzima pravo da bude Ja i u smrti. On ne ubija Pojedince nego *pripadnika* i ne ubija samo zato da bi ubio nego i zato da bi uvrijedio, da bi individualne osobine sveo na etničku fikciju.

Ipak, nacionalizmi kao da ništa drugo i ne rade nego neprestano, uporno i agresivno dokazuju kako su drugačiji i opravdani, ali time – osim što i tako zatvaraju začarane krugove svojih uzajamnosti i međuovisnosti – ne uspijevaju dokazati ništa osim nečiste savjesti. Svi su isti, upravo i po tome što dokazuju da nisu isti.

Znakovito je da tumačenje četništva i ustaštva kao simetričnih zločinačkih pokreta koji svoje postojanje i opstanak duguju i jamče jedan drugome, srpski nacionalisti nazivaju „kroatokomunističkom“ prijevarom. To je očita inačica izraza „srbokomunizam“ koga s podjednakom upornošću i podjednakom shizofrenijom koriste hrvatski nacionalisti. Oni u tvrdnji da između nacionalizama nema suštinskih razlika također vide „srbokomunističku“ prijevaru. I tako se te dvije samoobmane unedogled proždiru i u tom proždiranju jedna drugu hrane jer imaju, kako bi rekao Viktor Ivančić, *izgovor mržnje*. To je uz zastave, pjesme, sportske utakmice i tvorbu futura posljednje utočište jedne zablude kojem se pridružila i ova sramotna rehabilitacija.

Njena moralna strava ne iscrpljuje se samo u tome što će predstavljati povijesnu i pravnu krivotvorinu, nego u tome što će *rehabilitirati nacionalizam* i kao univerzalni zločin i kao histeriju posebnosti koja traje kroz vječnu potrebu za oslobađanjem od vlastite krivnje. Utoliko su u pravu oni koji tvrde da je rehabilitacija Draže Mihailovića specifičan oblik nacionalističke agresije. Bilo bi mudro ne zaboraviti da onaj tko se od nacionalističkog nasrtaja brani nacionalizmom prestaje biti žrtvom i postaje suučesnikom.

T-portal, 26. mart 2012.

M A L A S R B I J A

Aleksej Kišjuhas

Usramotnoj i sumanutoj igri rehabilitacije zlikovca i izdajnika Dragoljuba Draže Mihailovića, reč je o kulminaciji pomalo puzajuće, a pomalo i galopirajuće, revizije istorije, činjenica i istine u vezi s fašizmom, najvećim zlom 20. veka.

Ali i podli i kukavički pokušaj pobede onih čiji su istomišljenici poraženi u Drugom svetskom ratu. Na ovaj način, baštine se tekovine klanja i ubijanja nesrpskog stanovništva, kao i ubijanja Srba antifašista, a u ime etnički čiste i „velike“ Srbije. Zvuči poznato? Isti fašistički princip krvi i tla, odnosno brutalnog i sistematskog istrebljenja etnički drugačijeg, bio je ideološko đubrivo na kojem su 1990-ih pokrenuti ratovi po bivšoj Jugoslaviji.

Međutim, u pitanju je proces i zla ideja koja je mnogo više od nedavno istorijskih, dnevno-političkih i generalno događajnih drangulija, te novonaučenog evropskog vokabulara „pomirenja u regionu“ i „dobrosusedskih odnosa“ po „Zapadnom Balkanu“. Kao i nešto mnogo više od pravničkih začkoljica i proceduralnih zavrzlama, te dežurnih silovatelja istorije po jednom od dva moguća recepta prema kojima će jedni da pokazuju kako Mihailovićeви četnici nisu krivi ni za šta zločinačko, u šta mogu da poveruju samo istinski zlonamerni ili lobotomirani, dok će drugi da pokazuju kako je sam Draža bio žrtva istorijskih okolnosti, jedan naivko tužnog pogleda, koji je zapravo kontrolisao tri i po čoveka (a i njih samo vikendom), odnosno dalekovidni mudrac i strateg koji je za ofanzivu na Nemce čekao da Jupiter uđe u drugu kuću sa Venerom ili da mu američki piloti dostave Teslino tajno oružje. A usput klaou crvene bezbožnike i njihovu decu, najverovatnije iz razumljive dosade, jer šuma je to, unervozi čoveka.

Suština je u sledećem. U pažljivom procesu u kojem je bilo i posmatrača i novinara iz inostranstva, Mihailović je od četrdeset i nešto tačaka iz optužnice osuđen samo za njih – osam. Ali od kojih je osnovna bila upravo ona za izdaju. Jednostavno, umesto borbe protiv okupatora, Draža i njegovi su se orijentisali na borbu protiv

partizana, uz ponešto genocida usput. Dođavola, on na sopstvenom suđenju priča kako su zarobljene partizane isporučivali nacistima u logore, u svojevrsnoj lekciji šumskog kolaboracionizma za početnike. Famosna Jugoslovenska vojska u otadžbini je ili sedela na dupetima nadajući se da će oslobođenje pasti sa neba ili je (in)direktno pomagala nacistima u masakrima, streljanjima i ubistvima, te se odazivala na fašistički poziv u bitke protiv partizana, kao na Neretvi. A kada su videli da je sve propalo, nekima su ustaše omogućile da se povuku. Rečima prijatelja, u borbi protiv nacista, Mihailovićevi četnici su nadvisili i Gandija. I to je bio i smisao optužnice protiv njega.

Na drugoj strani, partizani su do kraja rata mobilisali skoro pola miliona vojnika. Običnih ljudi koji su dobro znali ko je izdajnik, a ko ne. Ovaj, jedan jedini antifašistički ustanak na tlu Jugoslavije je počeo u Srbiji, u Srbiji je stvorena prva slobodna teritorija, a najveći deo partizana činili su ljudi iz Srbije. Umesto da su čekali bolje vreme ili da gužva prođe, oni su krvarili u teškim borbama, i bezmerno im hvala na tome. Ovim herojima, kao i mnogim žrtvama, današnja Srbija pljuje u lice. I zato, osnovno pitanje, koje treba neprekidno ponavljati, glasi: šta je kojoj gerilskoj formaciji bila osnovna strategija, te smisao delovanja na terenu?

U zemlji okupiranoj od strane fašista, jedni su udarali po fašistima, a drugi po bauku komunizma i turskoj veri. Municijom i oružjem dobijenim od istih tih fašista. U takvoj situaciji, apsolutno su nebitni ideološki sukobi, vlada u Londonu, američki piloti, pijani Čerčil, komunjarski sudski procesi, te predizborna kampanja, demokratija i budućnost regiona. Jer, najmračnija poenta rehabilitacije je u današnjem stanju svesti i duhu vremena koji dopuštaju da istinski izdajnici među nama, odnosno zaljubljenici u njih, ostvare svoje bedne namere. Svi mi dopuštamo da po televizijama, čitankama i, uskoro, sudskim presudama istorijski gubitnici, kukavice i izdajnici stoje pored istinskih heroja. Ostaje nam samo tuga jer su naše (pra)dede bile bolji ljudi od nas samih. I zato će četnička Srbija uvek biti mala, a partizanska ta koja je velika.

Danas, 29. mart 2012.

Š U B A R A U V I H O R U I C V E Ć E N A N J O J

Mirko Dorđević

O davno a u predizbornoj groznici posebno, sve oko rehabilitacije DM se pretvara u političku monetu sumnjive vrednosti – i šubara i cveće. Zlosrećni pukovnik DM je na suđenju rekao da je mnogo hteo i započeo „ali svetski vihor je odneo i mene i moj rad“. Pobednici su ga osudili onako kako pobednici sude. A neki čovek sa zvučnom titulom državnog sekretara, S. Homen, makar je obećao da Nedić i Ljotić neće biti rehabilitovani. Istoričari govore, ali uglavnom jedni drugima oduzimaju reč – potomci zlosrećnog pukovnika čute. A vihor istorijskog revizionizma ne prestaje. Šta će sud učiniti, nije naše da se time bavimo, ali je ovde nužno makar na nešto podsetiti. O šubari je reč. Kada je DM-u vojvoda i komandant Crne Gore, Pavle Đurišić, podneo izveštaj o tome koliko je muslimana istrebio i sela i gradova spalio, DM mu je poslao svoju šubaru na poklon. I to je istorija, ali napomene se ovde tiču nečeg bitnog što malo kog zanima. Nevolja je što su i Nedić i Ljotić – pa i zlosrećni DM – odavno rehabilitovani kao i njihova ideologija. U Istri godine 1945. njima je venac slave kao nacionalnim junacima ispleo sveti vladika Nikolaj. I himnu – tropar D. Ljotiću. A rehabilitacija je počela davno i najavili su je hrvatski komunisti oko Maspoka pesmom:

*Druže Tito, tebe Srbi lažu –
Oni vole čupavoga Dražu.*

Politički folklor nikada nije nezanimljiv i čega sve u njemu nema – negde oko 1989. već imamo bulevare koji nose imena svih gore pomenutih ličnosti. To su prihvatili i srpski komunisti – deo njih bar em – i polako i sigurno je počeo rat. Od Vlasenice do nadomak Sarajeva bilo je šubara vojvode Šešelja sa njegovim formacijama. Krenuli su i Hrvati da rehabilituju svoje nacionalne junake. Miloševićevi komunisti su šubaru zakitili crvenom ružom. Istorija se na Balkanu kretala natraške i stigli smo ovde gde smo i kako smo. Hoće li Crna Gora prihvatiti vojvodu P. Đurišića kao simbol ili će ostati verna onom drugom simbolu – to niko za sada ne zna. A šubara nesrećnog

pukovnika je okićena najrazličitijim cvećem. Od socijalističke crvene ruže do – uskoro će i to biti – različka. Niko se ne pita kuda to vodi, a u današnjoj Evropi niko živ i ne pomišlja da rehabilituje maršala F. Petena. Osudio ga je De Gol na smrt, pa mu zamenio kaznu i maršal je umro u zatvoru. I njegov ideolog Š. Moras. Kako ćemo s Kosovom ako i oni krenu da rehabilituju Džafera Devu i tako redom diljem Balkana. Ovde poslednji svetski rat nikako da se završi. A istoričari rade posao političarima koji kite šubaru DM. Sve ovo više nema veze sa istorijskim DM, koga se i kralj bio odrekao u korist Tita i anti-fašizma koji je trijumfovao u Evropi i na čijim se tekovinama gradi i EU – ovo je iz šeme našeg balkanskog ludila. A šubara je pod cvećem sa svih strana. Tu su i venci crkveni i republikanski i monarhistički. Ovde svi lažu i samog DM, do kog nikom stalo i nije budući da glupe igre – koje se zovu kampanja izborna – traju i to decenijama.

U groznici predizornoj i sama je vlada beogradska izgubila glavu i kao da hita da i ona okiti šubaru cvećem i vencima.

To što iz SRS čekaju vojvodu Šešelja nije mnogo čudno – koga bi drugog oni i mogli da čekaju. Čudno je i sasvim ludo što vlada hita sa garancijama da se haški sužanj vrati i naravno uključi u kampanju za Đurđevdanske izbore. Drčni vojvoda će navodno udariti na Grobara i njegove u SNS. A oni će nešto učariti, ovi iz vladajuće koalicije. Svi znaju da nije loše da se što više raznovrsnog cveća nađe na šubari DM, a samom DM to odavno ništa ne znači. U kampanju se ide kao u rat, makar i sa moštima. Užasno je dosadno ovo sve oko rehabilitacije. Služe se molebani, plamte sveće, posipa se sve cvećem i svi se sećaju kako je vladika Nikolaj u Istri 1945. slavio „nacionalne junake“ stihovima, koji su danas na usnama i levičara i desničara – teško je razlikovati ko je ko u ovoj izbornoj groznici dok rehabilitacija traje. Klicao je sv. vladika Ljotiću:

*Dimitrije, mudri dobrovoljče
I božiji divni ugodniče.*

Malo dalje, Nikolaj veliča redom „nacionalne junake“:

*Do Ljotića vojvoda Momčilo
Kraj Momčila Jevđeviću Dobra
Pokraj Dobre slavni Đurišiću
Divni Pavle bog mu dao zdravlje.*

Nećemo više navoditi jer rehabilitacije traju i postaju deo političko-ga folklor – da je samo folklor – i predizbornog svrstavanja. Nije istorijski vihor odneo šubaru DM zajedno s njim koga su pobednici pogubili. Ljudi umiru – to nam je sudbina i udes – ali ideologije ne umiru i to igrači u vrućici predizborne groznice znaju. I Nebeska i Zemaljska Srbija su u kampanji i još se ne zna kome ćemo se carstvu privoleti. Da li Rusiji ili trulom Zapadu. To je i cilj svih tih njihovih rehabilitacija, i vladinih i stranačkih. A vihor barem na Balkanu ne prestaje. Sinergija ludosti i gluposti je na delu. Sve će oni rehabilitovati, a da li će njih ovi izbori rehabilitovati – to ćemo tek videti.

Peščanik, 30. mart 2012.

Č I J I J E D R A Ž A ?

Marinko Čulić

Nema raspleta u slučaju rehabilitacije četničkog vođe i osuđenog ratnog zločinca Draže Mihailovića. Viši sud u Beogradu nije prošlog tjedna, kako se najavljivalo, donio odluku o rehabilitaciji, nego odredio novo ročište u maju. Međutim, nije iskoristio ni jednu proceduralnu okolnost da proces rehabilitacije zaustavi na samome početku.

Naime, da bi Mihailović bio rehabilitiran potrebno je najprije dokazati da je mrtav, pa je sud čak poduzeo neke radnje kojima se Draža iz groba na nepoznatoj lokaciji sigurno srdačno smije. Zatražio je od njega i svih drugih koji o tome nešto znaju da se jave u Timočku 15, gdje je sjedište suda, što on iz razumljivih razloga nije u stanju, a glupo je i još zbog nečega. Sve kada bi se podnijeli svi potrebni dokazi da je Draža mrtav, to ne može izbrisati činjenicu da je on danas u Srbiji (i u srpskom dijelu BiH) življi nego ikada, pa ako bi sud i odbio njegovu rehabilitaciju, to bi bilo beskorisno jer je rehabilitacija praktički već obavljena. Uostalom, četnici su i službeno proglašeni antifašistima i praktički izjednačeni s partizanima, mada je zakonodavac tu ugradio jednu začkoljicu koja to barem u jednom smislu čini neprovedivim.

Da bi ostvarili pravo na penzije, četnici moraju potražiti svjedoke među srpskim antifašistima, a ovi izjavljuju da im to ne pada na pamet. Štoviše, sarkastično im poručuju da svjedoke potraže među Nijemcima i pripadnicima režima Milana Nedića, s kojima su u ratu surađivali.

Hajmo odmah na to kako se ovo vidi iz Hrvatske. Naravno da bi ovakav stav srpskih antifašista morao iz hrvatskog kuta biti doživljen kao dobra, odlična vijest, jer to znači da je prva crta otpora rehabilitaciji Mihailovića povučena u samoj Srbiji. Ali, vraga. Na hrvatskoj strani još se žilavo drže oni kojima je ovakav stav Srba-antifašista zapravo loša vijest, jer kvari stereotip na kojem oni desetljećima rade, kako se cijela Srbija postrojila iza slogana „Svi smo mi Draža“ (koliko god bilo živo sjećanje da su se sami postroja-

vali iza sličnih parola). Takvima je spremno izašla u susret Hrvatska televizija onom odvratnom emisijom „In medias res“, gdje je ciljano pozvan najgori ološ srpskog šovinizma (Pejin, Mirčić). Pa im se sučelice nakeljilo ništa manji hrvatski ološ (Tomac, Tepeš) i tako je upriličena predstava u kojoj srpski i hrvatski ekstremisti tobože kidišu jedni na druge. A zapravo se bratski ispomažu u nečemu što je uvijek bila nerazlučiva cjelina, jer srpski nacionalizam ne može bez hrvatskog, kao ni hrvatski bez srpskog. I to je u osnovi jedinstveni srpsko-hrvatski nacionalizam, pogotovo kada se uortači protiv trećih, što u pravilu uvijek radi.

Iz ovoga bi neke stvari morale biti otprve jasne, a ponajprije sljedeća. Nitko se ne može praviti da je rehabilitacija kojeg god zločinca iz Drugog svjetskog rata njegova unutrašnja stvar, kako se sada čuje iz Beograda. To, rekoh, proturječi očitom činjenici da dva ekstremna nacionalizma ne ruše nego zidaju jedan drugog. Dakle, Hrvatska je u ovom slučaju zainteresirana ne samo zato što su četnici i ovdje činili zločine, nego i zato što rehabilitacija četništva praktički izravno pothranjuje rehabilitaciju ustaštva. Ali, isto tako vrijedi i obratno. Kada Ivo Josipović protestira protiv rehabilitacije Mihailovića i četništva, morao bi znati da i sam, što god govorio, tome pridonosi odlaskom na Bleiburg. Badava njegovi izgovori da se tamo ne ide pokloniti ustaškom genocidnom režimu, nego žrtvama partizanskog bezakonja, jer ni u službenoj Srbiji nitko ne rehabilitira kolaboracionizam i zločine četnika, nego se tvrdi da prvo nisu bili, a da se drugo samo sporadično događalo.

Pritom im na ruku idu i neki ugledniji zapadni povjesničari, primjerice Britanac Noel Malcolm, koji se u pomalo kulturnoj knjizi „Bosna – kratka povijest“ dotiče i partizana i četnika i praktički ih izjednačava. Za četnike, naime, kaže da se zbilja nisu značajnije borili protiv Nijemaca (pogotovo nakon kapitulacije Italije), ali da se ni Titovi partizani nisu u tome pretrgli. Glavni neprijatelj bili su im četnici, a protiv Nijemaca su se borili, veli, samo „s vremena na vrijeme“. Naravno da to nije točno i ako Malcolmu nisu dovoljni primjeri bitaka na Neretvi ili Sutjesci, da se ništa drugo ne spomene, onda je očito da ga se nisu dotakle ni neke od najkardinalnijih činjenica iz Drugog svjetskog rata. No, on tu ne staje, nego se hvata okolnosti da Mihailović

nije kontrolirao sve četničke formacije, pa iz toga izvlači zaključak da su četnički zločini većim dijelom proizašli iz nediscipline, a da sam Mihailović „lično nije planirao protjerivanje muslimana“. I ovo je izmišljotina koju ovih dana rječito demantiraju neki beogradski nezavisni portali, citirajući naširoko naredbe Mihailovića o „čišćenju“ teritorija „velike Srbije“ od „svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“. Dakle, i ovdje su srpski antifašisti obranili povijesnu istinu (slično su napravili hrvatski antifašisti otišavši s Josipovićem u Tezno, ali odbijajući ga pratiti na Bleiburg), koja se najkraće može sažeti u sljedeće.

Da, istina je da Mihailović nije bio kolaboracionist kalibra Nedića, koji je cijelo vrijeme rata stolovao u Beogradu (kao i Pavelić u Zagrebu), gdje on nije imao pristup. Ali to ne znači da uopće nije bio kolaboracionist, a još manje da nije bio ratni zločinac, što se da dokazati ne samo izravnim povijesnim činjenicama, nego i nekim neizravnim, ali ništa manje važnim, možda čak i važnijim. Naime, zločinački karakter četništva pokazao se ne samo u ratu 1941-45., nego i u jugoslavenskim ratovima devedesetih, koji i jesu bili onako krvavi jer je u njih bila ucijepljena ideologija četništva i početničenog jugoslavenstva. Zato su antifašistički demonstranti protiv Mihailovićeve rehabilitacije i došli pred beogradski Viši sud s parolama kojima eksplicitno izjednačavaju Dražu Mihailovića i Ratka Mladića. Dobro znaju da se priča o rehabilitaciji Draže ne svodi samo na Drugi svjetski rat, nego da uključuje i ratove devedesetih i da je upravo to ono najstrašnije što se njome želi postići – legitimirati zločine iz devedesetih negiranjem ili relativiziranjem četničkih zločina iz četrdesetih.

Samostalni srpski tjednik *Novosti*, 31. mart 2012.

[ceo tekst dostupan na adresi: <http://www.novosti.com/2012/03/ciji-je-draza>]

REHABILITACIJA D. MIHAILOVIĆA KAO POLITIČKO SUĐENJE

Vesna Rakić-Vodinić

Od svih pravnih mera suočavanja sa prošlošću u Srbiji, u pravnoj i pravosudnoj realnosti žive samo rehabilitacija i selektivna denacionalizacija (vraćanje *crkvama* nacionalizovanih dobara). Sve druge mere, primjenjive ili primjenjene u uporednom pravu – od lustracije, preko obeštećenja žrtava, opšte denacionalizacije, komisije za pomirenje – do otvaranja dosijea tajne policije, u Srbiji nisu našle dovoljno „političke volje“ niti dovoljno zastupnika, iako za primenu nekih od pobrojanih mera postoje pravni osnovi u obliku zakona koji su na snazi.

Prvi Zakon o rehabilitaciji u Srbiji donesen je 2006. godine (*Sl. glasnik RS* 33/2006), a zakonski tekst koji je danas na snazi je izmenjeni i dopunjeni tekst prvog Zakona (Zakon o rehabilitaciji, *Sl. glasnik RS* 92/2011). Verujem da se može odbraniti teza koju dugo zastupam, da je rehabilitacija u javnosti Srbije shvaćena i doživljena kao ideološka, a ne kao pravna mera; da se sudske odluke o rehabilitaciji političkih osuđenika recepiraju kao legitimizacija ideologije i/ili nacionalne politike koju su ti osuđenici zastupali, a takođe i kao revizija istorije, a ne kao ispravljanje, ublažavanje ili otklanjanje pravosudnih grešaka.

Na primer, istoričar Miodrag Janković u Pressu od 13. marta 2012, povodom predstojeće očekivane rehabilitacije Dragoljuba Mihailovića, izjavljuje: „Sudili su mu i preko njega sudili srpskom narodu, tome malome nacioni koji još uvek rađa svetitelje.“

Istog dana, u istom glasilu: „Predsednik Srpskog pokreta obnove Vuk Drašković kaže za Press da bi rehabilitacija generala Draže Mihailovića značila rehabilitaciju istorijske istine: – A istorijska istina glasi – da Srbija u Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini nije imala saradnika okupatora, već prvog antifašističkog gerilca u Evropi.“

Ponovo, u istom glasilu, istog dana: „Istoričar i književnik Predrag Ostojić kaže za Press da će rehabilitacijom Draže Mihailovića

biti ispravljena velika istorijska i ljudska nepravda: – Dražina rehabilitacija trebalo je da usledi mnogo ranije. General Mihailović je za ceo svet bio simbol otpora protiv okupatora. Ono što su komunisti uradili nastojeći da ga prikažu u sasvim drugačijem svetlu nije moglo da poništi njegovo delo koje je srpski narod nosio u srcima. Dan kada Draža Mihailović bude rehabilitovan biće dan kada se Srbija konačno vratila svojim korenima. Takođe, taj dan će predstavljati značajan korak ka pomirenju među Srbima – smatra Ostojić.“

„Istoričar Jovan Pejin smatra da je rehabilitacija Draže Mihailovića posle priznanja statusa boraca Jugoslovenske vojske u otadžbini još jedan značajan korak ka novoj državnoj politici Srbije.“

Kao pravni institut, međutim, rehabilitacija ima drukčije značenje i posledice. Njime se ne rehabilituje političko mišljenje ili istorijsko držanje osuđenog. Njome se ispravljaju sudske i administrativne greške koje su posledica povrede načela pravne države i ljudskih prava. Pravo na rehabilitaciju imaju lica koja su „lišena života, slobode ili drugih prava iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga“ (čl. 3 st. 1 Zakona o rehabilitaciji – dalje: ZR). Drugim rečima, ovo pravo imaju žrtve tzv. *političkih suđenja*. U pokušaju (koji je verovatno osuđen na neuspeh) da *odvojim pravne od političkih aspekata očekivane rehabilitacije* Dragoljuba Mihailovića, nastojaću da (1) predstavim teorijska shvatanja o pojmu političkog suđenja i da odaberem kriterijum koji je, sa pravne tačke gledišta, upotrebljiv u praksi sudskog odlučivanja o rehabilitaciji; (2) prikazem prakse krivičnih osuda donesenih posle Drugog svetskog rata prema licima u sličnom položaju kao Mihailović, u nameri ispitivanja eventualnog postojanja evropskog standarda u tadašnjem vremenu i (3) ustanovim današnji odnos evropskih država prema osudama izrečenim u prošlosti.

1. Pojam političkog suđenja

Problem predstavlja, najpre, činjenica da ZR ne sadrži zakonsku definiciju političkog suđenja, a potom i to da nema saglasnosti povodom teorijskog pojma političkog suđenja.

U literaturi se nailazi na izuzetno široke definicije, koje su u praksi gotovo neupotrebljive. Jedan primer takvog definisanja

počiva na stavu Bekera (*Becker*) – (prema: Sokol (1971), *The Political Trial: Courtroom as Stage, History as Critic*, New Literary History, JSTOR468335), prema kome su, u izvesnom smislu sva suđenja politička, jer potiču od suda kao državnog organa, a sudije su deo datog državnog sistema. Na tom stavu zasnovano je shvatanje *političkog suđenja kao krivičnog suđenja koje ima političke implikacije*. Tako, *Belknap* definiše političko suđenje kao ono koje je namenjeno tome da pogodi strukturu, funkcionere ili mere državne vlasti, ili čije je rezultat posledica političkog sukoba ili suđenje koje proističe iz težnji pojedinih društvenih grupa koje imaju kontrolu nad političkom vlašću da upotrebe sud da bi oslabile svoje političke protivnike, ili da sačuvaju sopstveni društveni ili ekonomski položaj (*Belknap, ed. Introduction, American Political Trials*, 1994). Praktično prihvatanje ovakvog poimanja političkog suđenja dovelo bi u današnjim okolnostima u Srbiji, na primer, do zaključka da je suđenje napadaču na političara Velimira Ilića, *političko suđenje*. Takav zaključak bi bio podoban da, naročito u okolnostima snažne kontrole političkih vlasti nad pravosuđem (a danas je u Srbiji tako), sva suđenja označi kao politička, što nije do kraja zasnovano na realnosti, a svaku debatu o *pravnoj* rehabilitaciji Mihailovića učinilo bi pravno iluzornom.

Veliki broj autora zastupa tezu da je za pojam političkog suđenja ključna *politička motivacija* države da sudi određenim pojedincima. Kao istorijski primeri političkih suđenja navode se suđenje Sokratu, Jovanki Orleanki, Tomasu Moru, Galileju. Politička motivacija jeste priznata *ratio legis* krivičnog zakonodavstva u brojnim krivičnim delima, kao što su izdaja, terorizam, ugrožavanje teritorijalne celine, napad na ustavno uređenje itd, iz čega bi, prihvatanjem ovog stanovišta proizilazilo, da je svako suđenje za ova krivična dela *političko*, jer je motivacija samog zakonodavca takva, a sa druge strane, dovelo bi do teškoća pravnog dokazivanja, inače očigledne političke motivacije javnih tužilaca, sudova kao i njihovih nalagodavaca za progon određenih krivičnih dela koja su, sa stanovišta motivacije zakonodavca, politički neutralna. Na primer, u nedavno okončanom krivičnom slučaju Marka Miloševića, optuženog za politički neutralno krivično delo (nanošenje telesne povrede), zastarelost je prouzrokovana odbijanjem javnog tužioca

da preuzme krivično gonjenje, i postupanjem suda. Ma kako bila očigledna politička motivacija da ovaj slučaj zastari, koju neki današnji političari nisu krili (na primer, M. Mrkonjić), dokazati političku motivaciju sudija i tužilaca neće biti jednostavno, kad se uzmu u obzir pojedini procesni propisi. Zbog toga, prihvatanje političke motivacije, kao odlučujuće činjenice za definisanje pojma političkog suđenja, ne mogu smatrati upotrebivim za praktične sudske svrhe.

Na tzv. tipološke definicije nailazi se uglavnom u ambicioznijim pravnim leksikonima (npr. *Bilsky, Political Trials, Enc. Univerzitetu u Tel Avivu*), u kojima se određuje više tipova političkog suđenja, u zavisnosti od političkog obeležja krivične stvari, koji se u konkretnom slučaju pokazuje kao dominantno: političko suđenje je ono koje se ili odnosi na politička pitanja (tzv. politička krivična dela), ili ono u koje su umešani političari, ili suđenje koje služi ostvarenju određenog političkog cilja. Kao primeri tipova političkih suđenja se određuju stranački organizovana suđenja, krivični progoni političkih ili verskih disidenata, suđenja pripadnicima manjinskih grupa (nezavisno od kriterijuma, tj. nezavisno da li se radi o etničkim, verskim ili jezičkim manjinama), koje se suprotstavljaju odlukama državne vlasti, i suđenje vođama poraženog režima ili vlasti, kao i režimu u celini, posle revolucija, državnih udara ili prevrata. Ako bi se prihvatio prvi tip – stranački (partijski) organizovano suđenje, to bi značilo da je svako krivično suđenje u jednopartijskim (komunističkim, fašističkim, drugim autokratskim) sistemima bilo političko, jer na izbor sudija, zakonsko uređenje postupka i krivičnog zakona odlučujući uticaj ima politička stranka na vlasti, a to nije u skladu sa realnošću, jer su se, na primer, tzv. porodična ubistva procesuirala slično i sa sličnim rezultatima i u demokratijama i u autokratijama. Sa druge strane, krivični progoni političkih ili verskih disidenata, redovno su imali i imaju karakteristike političkih suđenja i u demokratijama i u autokratijama. Isto važi za suđenje pripadnicima manjinskih grupa, ako se procesuiraju za dela suprotstavljanja odlukama državne vlasti. U ovakvoj tipologiji pojam političkog suđenja znači neopravdano sužavanje samo na disidente i samo na manjine. Suđenja vođama poraženih političkih režima se redovno percipiraju kao politička, čak i onda kada im se sudi za politički neutralna krivična dela, kao što su ubistva i pljačke, što ovaj

konkretni tipološki pristup čini pravno nepouzdanim i nedovoljno određenim.

Jednu od relativno preciznih definicija ponudio je Pozner (*Posner*): „Brojna politička suđenja je teško okarakterisati kao takva, jer ona podrazumevaju zakonodavstvo koje pogađa pojedince zbog njihovih političkih pogleda ili zbog mirnog izražavanja njihovog političkog stava. Ali, upravo zato što je „političko suđenje“ jedan epitet, ono je bilo pripisano širokoj skali upitnih sudskih praksa i kontroverzama koje imaju malo toga zajedničkog, što rezultira teškoćama definisanja ovog pojma. Ipak suštinsko značenje je relativno jasno. Na osnovu ovakvog definisanja, političko suđenje postoji onda *kada vlast koristi sudski proces protiv svojih protivnika (uključujući spoljnog neprijatelja i unutrašnje disidente), koji nisu povredili formalni zakon koji je na snazi ili koji su povredili samo onaj formalni zakon koji zabranjuje političko suprotstavljavanje vlasti* (E. A. Posner, *Political Trials in Domestic and International Law*, Duke Law Journal, Vol. 55:75, 2005). Valja napomenuti da ova definicija potiče od američkog autora koji suđenje nemačkim nacistima u Nirnbegu smatra *političkim suđenjem* (str. 83), priznajući, međutim, ovo suđenje za pravno značajno zato što je omogućilo upoznavanje javnosti sa „hiljadama arhivskih dokumenata kojim je dokazano kako su nacisti organizovali i sproveli holokaust“. Budući da je istina vrednost sa stanovišta liberalizma, dokumentovanje zločina je, shodno tome, dužnost liberalnog društva. Pozner napominje da su isti ovi argumenti upotrebljeni kao podrška organizovanju *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu (str. 135). Inače, navodeći primere *političkih suđenja*, Pozner, pored suđenja u Nirnbegu (kao i brojnih drugih) i suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju svrstava među *politička* (str. 83). Ovakav pristup on zasniva na svom poimanju legalizma (za koji tvrdi da ga shvata „pre kao instrumentalni nego kao ideološki“), debatujući sa tezama Džudit Sklar (*Judith Sklar*), koja je poznata po svojoj široko prihvaćenoj pravnoj obradi suđenja u Nirnbegu. Njene osnovne teze su: (a) ovo suđenje je promovisalo vladavinu prava time što je primenilo zakonske forme na novonastali skup pravno relevantnih okolnosti; (b) Nirnberško suđenje je služilo ostvarenju važnih vanpravnih, tj. političkih ciljeva time što

je omogućilo da se diskredituje nacizam u Nemačkoj i probudilo je nemačku uspavanu pravnu tradiciju; (c) najzad i najznačajnije, ovo suđenje je dovelo do kritike „legalizma“ kao ideologije po kojoj je vladavina prava svrha samoj sebi, a ne sredstvo za ostvarenje vrednosti liberalnog društva (*Shklar, Legalism: Law, Morals and Political Trials*, 1964). Zbog toga Sklar zaključuje da politički zahtev uspostavljanja demokratije opravdava odstupanja od samosvrhovitog legalizma u slučaju Nirnberškog suđenja. Brojni pravni pisci su prihvatili ovaj pristup (označen kao kontekstualan), za tranziciju pravdu, pod uslovom da su garantovana prava na odbranu optuženih. Osnovna karakteristika na kojoj Pozner zasniva stav da je Nirnberško suđenje bilo *političko suđenje* sastoji se u tome što se nacističkim vođama sudilo za zločine koji, u vreme kada su izvršeni, nisu bili predviđeni kao krivično delo. Istovremeno, njegov pristup (u ovom članku) ne obuhvata antisemitske zakone koji formalno *jesu* bili na snazi u vreme izvršenja zločina, a koje su okrivljeni koristili kao pravno „opravdanje“ utvrđenog holokausta. Da je ova argumentacija prihvaćena, to bi značilo promovisanje principa nekažnjivosti i nepoštovanja prava žrtava, što bi protivrećilo osnovnim ljudskim pravima, pre svega pravu na život. Isto tako, ovako postavljeni liberalni filozofski osnov ne obuhvata stav prema Hitlerovom *Volksgemeinschaft*: „Nacionalni socijalistički pokret prizvala je žudnja za istinskom zajednicom nemačkog naroda... Taj pokret pruža nam nešto što se ne može iskazati rečima, to se može samo osetiti... Sudbina je pred nas postavila veliki zadatak da uklonimo koren stradanja nemačkog naroda: unutrašnje podele.“ (Govor Adolfa Hitlera na prvom mitingu NSDAP u Nirnbergu, prema: *Dimitrijević, Dužnost da se odgovori – masovni zločin, poricanje i kolektivna odgovornost*, Beograd, 2011). Mnogi nacionalisti autokratske provenijencije u mnogim nacijama, u unutrašnjim podelama videli su i vide osnov „stradanja“ sopstvene nacije. Taj pristup nije zaobišao Srbiju. Naprotiv. Negiranje legitimnosti političkih podela znači negiranje demokratije, jer se višestranačje doživljava kao opasnost koja vodi nacionalnom stradanju.

Suočavamo se, ovim povodom, sa gotovo istom matricom poimanja legalizma u Srbiji. Naime, legalizam nije shvaćen samo kao pravni pojam, niti se u političkom govoru uopšte tretira kao pravni.

Legalizam je u Srbiji postao ideologija, zvanično ugrađena u pravni poredak počev od prve vlade Vojislava Koštunice. Ideologija srpskog „legalizma“ dovela je do toga da se samo rehabilitacija praktikuje kao pravna mera suočavanja sa prošlošću, jer se njome obezbeđuje ideološko i političko opravdanje onih delova prošlosti i istorije Srbije koji su neposredno prethodili Drugom svetskom ratu i nastajali tokom tog rata, a koji su se odnosili na državno paktiranje i saradnju sa nacizmom i fašizmom. Istovremeno, legalizam kao ideologija je bio izgovor da se ne primene druge mere suočavanja sa prošlošću, a među njima posebno lustracija i otvaranje dosijea tajne policije, jer su ove mere, u ključu „legalističkog“ tumačenja, navodno u skladu sa vladavinom prava i pravnom državom, budući da omogućavaju retroaktivno dejstvo zakona (što nije tačno ni za lustraciju ni za otvaranje dosijea, jer su u bivšoj SFRJ i u SRJ bili makar formalno ratifikovani međunarodni dokumenti o ljudskim pravima, koji su pravno obavezivali državne vlasti, ma kako autoritarne one bile). Ili, kako je to kratko opisala nekadašnja istočnonemačka aktivistkinja za ljudska prava Berbel Bolej (*Bärbel Boley*): *Očekivali smo pravdu, a dobili smo pravnu državu* (prema *Vodinić, Prošlost kao izazov pravu*, Beograd, 2002). Pravna država se, u ovom razočaranom iskazu, doživljava kao princip nekažnjivosti teških povreda ljudskih prava.

Prihvatajući teze Džudit Sklar o legitimnosti Nirnberškog suđenja, istovremeno neću zanemariti ni Poznerovu definiciju, jer smatram da je primenjiva u praktične pravosudne svrhe.

Najzad, jedna od upotrebljivih definicija pojma političkog pravosuđa jeste „korišćenje pravnih mogućnosti sudskog postupka za političke ciljeve na način koji obezbeđuje da se područje političke akcije proširi ili obezbedi“ (*Kirchheimer, Politische Justiz*, Berlin, 1965).

Koristiću se, u daljem tekstu, kriterijumima iz Poznerove i Kirhajmerove definicije.

Najzad, ostaje i pitanje da li je političko pravosuđe u savremeno doba dopušteno (ne legalno, ne legitimno, već upravo dopušteno). U tom pogledu pravi se razlika između država sa konsolidovanom demokratijom, tranzicijskih država (prelazak iz autoritarizma u

demokratiju) i postratnih država. U demokratskim državama ono se smatra dopuštenim samo u slučajevima neposredne opasnosti po većinu građana, kao i onda kada se raspravlja o odgovornosti najviših državnih ličnosti (npr. *impeachment* u SAD jeste primer dopuštenog političkog suđenja). U tranzicijskim državama politička suđenja se smatraju ograničeno dopuštenim: „Tranzicijske države se suočavaju sa delikatnim problemom. Na jednoj strani, one moraju da udovolje zahtevima suštinske pravde prema starom režimu i da eliminišu uticaj ostataka tog režima putem zadržavanja značajnih položaja u vojsci, upravi i ekonomiji. Sa druge strane, tranzicijske vlasti moraju da izbegnu optužbe da koriste tranziciona suđenja da bi postigle isto što i stari režim: eliminisanje političkih protivnika putem pervertiranja sudskih postupaka“ (*Posner*, str. 133). Za postizanje ovih suprotstavljenih ciljeva lustracija se smatra boljom merom od krivičnih suđenja, premda se ni krivična suđenja ne isključuju.

2. Krivična suđenja posle Drugog svetskog rata

U ovoj tački prikazaću krivična suđenja nacionalnih sudova u evropskim državama koje su bile pod nacističkom ili fašističkom okupacijom, a okrivljenima je na teret stavljana kolaboracija, izdaja i/ili odgovornost za ratne zločine. Naglašavam da se neću baviti krivičnim suđenjima pred međunarodnim sudovima. Cilj ovog prikaza jeste da se utvrdi kako su evropske države konsolidovane demokratije krivičnopravno reagovala na odgovornost za kolaboraciju i počinjene zločine istaknutih funkcionera, vojnih oficira i političara koji su organizovali vlast ili učestvovali u oružanim sukobima sa pokretima otpora, pod okupacijom sila osovine. Ovaj prikaz ima pravni značaj, jer omogućuje utvrđivanje standardnog držanja evropskih zemalja prema licima koja su bila u istoj ili sličnoj krivičnopravnoj poziciji kao Mihailović.

Francuska

Jedno od najpoznatijih suđenja uporedivih sa Mihailovićem, bilo je suđenje Anri Filipu Petenu (*Henri Philippe Pétain*), poznatom kao maršal Peten, koji je bio predsednik Višijske Francuske od 1940

– 1944. Značajni pravni akti koje je doneo ili preduzeo Peten bili su: potpisivanje primirja sa nacističkom Nemačkom 22. juna 1940; formiranje režima u Višiju koji je bio smešten u tzv. slobodnoj zoni u istoimenom gradu; iako je višijski režim vršio akte državne vlasti pre svega u južnim delovima Francuske poznatim kao „slobodna zona“, neki akti vlasti su preduzimani i u okupiranoj zoni u severnim delovima; donošenje dvadesetak ustavnih zakona među kojima su pravno najznačajniji *Loi constitutionnelle* od 10. jula 1940, kojim je zakonodavna i izvršna vlast poverena Petenu, ustavni zakon od 30. jula 1940. o ustanovljavanju Vrhovnog suda, umesto ranijeg Kasacionog, Petenovo proklamovanje Francuske države (umesto ranijeg zvaničnog naziva Republika Francuska) i izrada nacrtu novog ustava Francuske od 30. januara 1944. Sam Peten je nosio službenu titulu Šef francuske države (*chef de l'État français*). Većina pravnih i faktičkih akata višijskog režima pokazivala je jasnu kolaboraciju sa nacistima. Ona se najpre ogledala u progonu Jevreja i Roma. Još u julu 1940. godine, uspostavljena je komisija za reviziju državljanstva, sa zadatkom da ispita opštu naturalizaciju (sticanje državljanstva) iz 1927. godine. Na osnovu rada ove komisije oko 15.000 lica, uglavnom Jevreja je lišeno francuskog državljanstva. Tada je počela internacija Jevreja koji su bili strani državljanjani, a potom i ostalih. U kratkom vremenu otvoreno je toliko koncentracionih logora da je do kraja višijskog režima žandarmerija stalno zapošljavala novo osoblje (*Rajsfus, Drancy, un camp de concentration très ordinaire*). Vlada u Višiju donela je nekoliko antisemitskih zakona i drugih akata. Još 1940. ukinut je zakon o zabrani antisemitizma u javnim glasilima, zakon o Jevrejima zabranio je njihovo zapošljavanje u državnoj i lokalnoj administraciji (*Cité nationale de l'histoire de l'immigration*). Režim je imao svoje oružane snage – *Légion Française des Combattants* i *Amis de la Légion*. Prva grupacija se sastojala od veterana iz ranijih ratova, druga od kadeta – nijedna nije sudelovala u borbama, ali su podržavale Petena. Žozef Darnan (*Joseph Darnand*), koji je formalno, a ne samo faktički bio SS oficir, oformio je *Service d'Ordre Légionnaire* (Služba legionarskog reda – SOL), koja se uglavnom sastojala od Francuza koji su podržavali nacistički režim, a na nju se vojno oslanjao sam Peten. SOL je povremeno sudelovao u borbama protiv pripadnika francuskog Pokreta otpora. Na području građanskih

prava, kao jedan od značajnijih pravnih akata, bio je uveden delikt mišljenja (*délit d'opinion*), dotadašnja francuska istorijska politička krilatica *Liberté, Egalité, Fraternité* (sloboda, jednakost, bratstvo), bila je službeno zamenjena novom: *Travail, Famille, Patrie* (rad, porodica, otadžbina). Pravni i socijalni put ka „novom poretku“ bio je otvoren.

Posle oslobođenja Francuske od nacističke okupacije, 7. septembra 1944, Peten je, zajedno sa članovima kabineta, prebačen u grad Sigmaringen, na teritoriji Nemačke. Od tada do sredine 1945, Petenov režim je delao kao vlada u egzilu. U aprilu 1945, Peten se dobrovoljno vratio na teritoriju Francuske.

Počev od oslobođenja 1944. godine, u Francuskoj je primenjena denacifikacija, odnosno pročišćavanje (*épuration*). U istorijskoj obradi razlikuju se tzv. divlje i pravno pročišćavanje (*épuration soviage, épuration legale*). Prvo se sastojalo u egzekucijama bez ikakve administrativne ili sudske odluke, kao i u javnom odsecanju kose i brijanju glava žena koje su održavale odnose sa okupacionim vojnicima i oficirima. Prema nekim podacima (*Wikipedia*), za koje se kaže da potiču od procena policijskih perfekata, izvršenih u vremenu od 1948 – 1952, bilo je oko 6.000 divljih egzekucija.

Pravno pročišćenje je organizovala i sprovela privremena vlada Šarla de Gola (*Charles de Gaulle*), na osnovu uredbi (*ordonances*) o pročišćenju. Najvažniji pravni akti na osnovu kojih se sprovođilo pravno pročišćavanje bili su Zakon o izdaji iz 1939. godine, kao i Uredba o nacionalnoj degradaciji iz 1944. Ova poslednja je delovala retroaktivno. Suđenje Petenu je održano u julu i avgustu 1945. pred Visokim sudom, koji je bio *ad hoc* sudsko telo namenjeno suđenju najvišim funkcionerima višijskog režima. Sudom je predsedavao predsednik Kasacionog suda, a jedan od članova je bio predsednik krivičnog odeljenja tog suda. Petenu je suđeno za izdaju, a on se branio pre svega prigovorom da Visoki sud, budući da je *ad hoc* konstituisan, nije ovlašćen da mu sudi. Osuđen je na smrt streljanjem, većinom od jednog glasa, ali je de Gol ovu kaznu zamenio doživotnim zatvorom, na osnovu Petenove duboke starosti i na osnovu njegovih zasluga iz Prvog svetskog rata. Sam de Gol je u svojim *Ratnim memoarima* iskazao izvesne primedbe na suđenje koje je, po

njegovom mišljenju, trebalo ograničiti na nacionalnu bezbednost i na odbranu, a u koje su bile uključene i političke posledice delanja režima u Višiju. Pored Petena, bio je procesuiran značajan broj čelnika višijskog režima. Nekoliko meseci posle Petenovog, održano je suđenje Pjeru Lavalu (*Pierre Laval*), koji je u vreme višijske Francuske, u jednom periodu bio premijer. Laval je bio optužen za zaveru protiv bezbednosti države i za kolaboraciju sa neprijateljem. Ovo suđenje se označava kao visoko kontroverzno, jer je održano na brzinu, branioci okrivljenog Lavala upoznali su ga tek pošto je suđenje otpočelo, porota se prema okrivljenom otvoreno neprijateljski držala, a on nije uspeo da do kraja iznese svoju odbranu. Osuđen je na smrt streljanjem i kazna je izvršena, posle njegovog neuspelog pokušaja samoubistva. Žozef Darman, komandant SOL, uhvaćen je u Italiji, izručen Francuskoj, osuđen na smrt streljanjem i kazna je izvršena. Pravosudni posao povodom nasleđa režima u Višiju, nastavljen je u osamdesetim godinama XX veka, posle hapšenja Klause Barbija i Morisa Papon (*Klaus Barbie, Maurice Papon*). Tada je ponovo pokrenut postupak protiv Renea Buskea (*René Bousquet*), osnivača i čelnika milicije višijskog režima, koji je 1945. godine bio osuđen na pet godina gubitka građanske časti. Dok je čekao donošenje presude zbog zločina protiv čovečnosti, Buske je ubijen 1993. godine. Klaus Barbi je osuđen na kaznu doživotnog zatvora zbog zločina protiv čovečnosti koji je izvršio osnivanjem logora u jednom hotelu u Lionu i mučenja, ubijanja i seksualnog zlostavljanja pritvorenika u tom logoru, a Moris Papon je osuđen na kaznu od 10 godina zatvora zbog deportacije Jevreja. Pravna sudbina Paponovog slučaja, poprimila je značajne obrte. Više puta je tražio oslobođanje daljeg izdržavanja kazne, ali je tadašnji predsednik Žak Širak (*Jacques Chirac*) to čak tri puta odbio. Papon je pokrenuo postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava, tvrdeći da je njegova žalba protiv presude odbačena zbog tehničkih, a ne suštinskih razloga. Evropski sud je utvrdio povredu i obavezao Francusku da Paponu isplati naknadu troškova sudskog žalbenog postupka, ali ne i naknadu štete koju je tražio. Godine 2002. Papon je otpušten sa izdržavanja kazne na osnovu duboke starosti (tada je imao 92 godine). Prevrneno puštanje Papon na slobodu smatra se kontroverznim zbog povrede jednakosti pred zakonom, jer neki drugi osuđenici za dru-

ga (politički neutralna) krivična dela, koji su bili u istim uslovima kao i Papon (poodmakle godine, teške bolesti), nisu bili prevremeno pušteni iz zatvora.

Norveška

Jedan od najpoznatijih osuđenika posle Drugog svetskog rata bio je Vidkun Kvisling (*Vidkun Quisling*), čije je prezime postalo pojam nacionalne izdaje i kolaboracije. Kvisling je bio vođa Nationalsocijalističke partije Norveške (*Nasjonal Samling*), koji je prvi put pokušao da stupi na vlast pučem, pokušanim na dan nacističke invazije na Norvešku (9. april 1940), pošto su kralj i vlada napustili norvešku teritoriju. Stupio je na vlast kao predsednik marionetske vlade, na koju je deo svojih ovlašćenja preneo nemački komesar Rajha, *Terboven*. Kvislingova vlast je bila uporediva sa Pavelićevom vladom u NDH. Delujući kao prava marionetska nacistička vlast, Kvislingova vlada je prvo naredila popis, a potom deportaciju Jevreja u Norveškoj. Većina ih je upućena u koncentracioni logor u Bergu, a nešto manji broj u grad Hird, u kome su bile stacionirane paravojne formacije norveške nacističke partije. Režim i sam Kvisling održavali su bliske odnose sa Hitlerom, obećavajući i vojnu pomoć posle bitke za Staljingrad. Pošto se predao predstavnicima norveškog Pokreta otpora, Kvisling je uhapšen, a suđenje je otpočelo u avgustu 1945. godine. Kvisling je bio optužen za nekoliko krivičnih dela: pokušaj državnog udara, kolaboraciju sa neprijateljem, pokušaj tajne i nelegalne promene norveškog ustava i za ubistvo jednog političkog protivnika. U toku suđenja, njegovo pravo na odbranu je bilo poštovano – zastupao ga je jedan od uglednih krivičnih advokata. Glavni motiv odbrane se sastojao u tome što je on tvrdio da je delao „u najboljem interesu Norveške“. Osuđen je na smrt streljanjem i kazna je izvršena u oktobru 1945. godine (*Dahl, Quisling: A Study in Treachery*. Cambridge University Press, 1999). Njegovo suđenje se procenjuje kao model poštenog i pravičnog suđenja. Ovo suđenje je bilo deo dobro organizovane akcije pravnog pročišćenja u Norveškoj. Pravni osnov za ovu akciju postavila je norveška izbeglička vlada. Sve radnje i akti koji su podržavali okupacione nemačke stranke, smatrane su izdajom, a kao izdaja okvalifikovano je i samo članstvo u norveškoj

nacionalsocijalističkoj partiji. Takođe, javni akti podrške ovoj partiji i/ili nacistima smatrani su krivičnim delom. Dobrovoljna služba u okupatorskim jedinicama, posebno u bezbednosnim snagama, kao i ratni zločini, uključujući mučenja i ubistva, kvalifikovani su kao ratni zločini (*Quisling's Fate, Evening Post*, 4. jun 1945). Prema Wikipediji, ukupno 45 lica je bilo osuđeno na smrt u okviru akcije pravnog pročišćavanja, za krivična dela izdaje i ratnih zločina. Svi osuđeni na smrt su streljani. U toku akcije pravnog pročišćavanja, na čelu, najpre policije a potom tužilaštva, stajao je Sven Arncen (*Sven Arntzen*), u toku Drugog svetskog rata istaknuti vođa norveškog Pokreta otpora, zadužen za organizaciju policije Pokreta.

Ujedinjeno Kraljevstvo

Iako britanska ostrva nisu bila pod nacističkom okupacijom, posleratna suđenja zbog izdaje ili drugih srodnih dela, nisu zaobišla ni ovu zemlju. Sa stanovišta posleratnih suđenja, mogu se izdvojiti tri grupe slučajeva kolaboracije: tzv. *Lord Haw – Haw, British Free Corps* i kolaboracionisti sa ostrva u Lamanšu. Izrazom *Lord Haw – Haw* označavana su lica koja su na engleskom jeziku, sa teritorije Nemačke, emitovala nacističku propagandu na radiju koji se čuo na teritoriji UK. Među njima je bilo onih koji su nemačkog porekla, ali i drugih (*C.D. Lauri, Goebbel's Iowan, Annals of Iowa, 1994*). Najpoznatiji među njima bio je Vilijam Džojcs (*William Joyce*), poreklom Irac, rođen u SAD. Britanske snage su ga uhapsile u Flensburgu, na teritoriji Nemačke. Optužen je za veleizdaju, a suđeno mu je u Londonu, u *Old Baiely*-u, Visokom krivičnom sudu. Branio se time da je američki državljanin, iako je imao britanski pasoš i da je optužen za radnje koje je činio na teritoriji druge države, tvrdivši da kao strani državljanin za delo koje je izvršeno u inostranstvu, ne može biti procesuiran pred britanskim sudom za delo izdaje. Javni tužilac je, međutim, tvrdio da dogod ima britanski pasoš, on se nalazio i nalazi pod britanskom diplomatskom zaštitom, te samim tim duguje minimum lojalnost kruni. Kao dokaz pred sudom, izvedeni su snimci radio-emisija na kojima je Džojcs širio nacističku propagandu. Osuđen je na smrt vešanjem, a presudu su potvrdili i Apelacioni sud i Dom lordova (koji je imao funkciju vrhovnog suda). Pogubljen je počet-

kom 1946. godine. Ostali koji su uzeli učešća u ovakvoj propagandi, a uhvaćeni su, bivali su osuđeni na vremenske kazne. *Free Corps* se sastojala od britanskih vojnika ili vojnika iz dominiona, koji su zarobljeni u Nemačkoj, a potom regrutovani u ovu jedinicu. Održano je nekoliko suđenja, a okrivljeni su ili osuđeni na vremenske kazne zbog pomaganja neprijatelju, ili su im oduzeti činovi koje su stekli u britanskoj vojsci. Slično, uz neke osude na smrt, bilo je i sa vojnim oficirima na ostrvima u Lamanšu, koji su saradivali sa nacistima.

Grčka

Tri najpoznatija osuđenika za kolaboraciju u postratnoj Grčkoj bili su Georgios Colakoglu, Konstantinos Logotetopulos i Joanis Ralis. Pošto je nacistička nemačka vojska zauzela Solun i pošto je otpočelo povlačenje grčke vojske, zajedno sa još nekoliko generala, Colakoglu je imao odlučujuću ulogu u smeni komandanata nekoliko korpusa i potpisao je predaju komandantu jedne od SS brigada koje su sudelovale u invaziji na Grčku. Krajem aprila 1941. godine, Colakoglua su sile osovine postavile za premijera kolaboracionističke vlade. Taj položaj je držao do kraja 1942, kada ga je zamenio drugi kolaboracionista, Konstantinos Logotetopulos. Posle oslobođenja Grčke, Colakoglu je bio uhapšen i osuđen na smrt. Kazna je zamenjena doživotnim zatvorom. Logotetopulos je u Colakogluovoj vladi najpre bio ministar obrazovanja, da bi krajem 1942. godine bio postavljen za premijera. Bio je osuđen za kolaboraciju na doživotni zatvor, ali je sa izdržavanja kazne otpušten 1951. godine. Joanis Ralis je bio jedan od najistaknutijih predratnih grčkih političara koji je sudelovao u kolaboracionoj vlasti za vreme nacističke i fašističke okupacije Grčke. Bio je sin značajnog grčkog političara Dimitriosa Ralisa. Posle Logotetopulosa, postavljen je za premijera. U vreme njegovog mandata formirana je vojna sila vlade pod okupacijom („Bezbednosni bataljoni“), koja je imala paravojni karakter i stajala pod dominacijom nemačkog Vermahta (*Wehrmacht*). Ovi bataljoni vodili su borbe protiv grupa grčkog Pokreta otpora, pre svega protiv prokomunističkih grupacija EAM i ELAS. Prema podacima Crvenog krsta (Wikipedia) za vreme marionetske vlade u Grčkoj živote je izgubilo oko 250.000 ljudi. Ralis je bio osuđen na doživotni zatvor i

tokom izdržavanja kazne je umro.

Pored postratnih suđenja u navedenim državama, slična su se održavala u brojnim evropskim državama konsolidovanih demokratija – u Holandiji, Belgiji, Danskoj, ali i u komunističkim državama. Jedno od takvih u komunizmu bilo je i suđenje Dragoljubu Mihailoviću.

Kratka analiza pravnih aspekata pokazuje sledeće:

– U nekim državama krivična suđenja su održana za dela koja u vreme izvršenja nisu bila predviđena kao takva (Francuska, Norveška, donekle i Grčka).

– Osuđenici su bili najviši vojni oficiri (Francuska, Grčka) ili visoko pozicionirani političari (Norveška, Grčka).

– Osuđenici su odgovarali ili pred *ad hoc* sudskim telima (Francuska, Norveška) ili pred redovnim sudovima (UK).

– Među osuđenima bilo je onih koji su za delo izdaje osuđeni zbog verbalne nacističke propagande (UK).

– Osuđenima su izrečene najteže kazne – smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora.

Očigledno je da su postratna suđenja za izdaju i kolaboraciju i/ili ratne zločine bila smatrana tranzicijskom pravnom merom, neophodnom za denacifikaciju društva i države zahvaćene kolaboracijom sa nacističkim ili fašističkim režimima.

3. Današnji odnos država konsolidovane demokratije prema postratnim suđenjima

Sva napred opisana suđenja sprovedena su u državama koje su danas članice EU (izuzev Norveške) i koje su sve članice Saveta Evrope. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su i ratifikovale Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Gore opisana suđenja koja su okončana izricanjem i izvršenjem smrtno kazne, po današnjim standardima ne bi bila uklopiva u Evropsku konvenciju koja ne prihvata predviđanje i praktikovanje smrtno kazne. U svima njima, danas bi se suđenje moralo odvijati pred redovnim sudom, ustanovljenim zakonom, tj. nedopušteno bi bilo suđenje pred *ad hoc* sudovima. Danas se u svim ovim državama ne

bi moglo suditi za krivična dela koja kao takva nisu bila predviđena zakonom u vreme kada su izvršena. Međutim, *ni u jednoj od opisanih država nije izvršena rehabilitacija postratnih osuđenika niti ima znakova da se ozbiljno razmišlja o tome*. Štaviše, bilo je akata kojima se ishodi postratnih suđenja i u današnje vreme, potvrđuju. Jedan od najznačajnijih takvih akata bila je odluka francuskog Državnog saveta (*Conseil d'État*) najvišeg organa upravnog pravosuđa, iz februara 2009. godine, da prizna odgovornost Francuske za deportacije Jevreja za vreme višijskog režima. Ova odluka je prva zvanična odluka, objavljena u službenom glasilu, kojom se priznaje odgovornost Francuske, kao države, za radnje jednog njenog kolaboracionističkog režima. Štaviše, Švajcarska, država koja nije imala postratna suđenja uporediva sa gore opisanim, krajem 2011 godine, okončala je postupak rehabilitacije 137 lica koja su u toku Drugog svetskog rata pomagala Jevrejima da izbegnu nacističke progone. Odluku je donela parlamentarna rehabilitaciona komisija. Samo jedna žena od svih ovih lica doživela je svoju rehabilitaciju, izvršenu 2004. godine (nju je švajcarski Vojni sud 1945. godine osudio na 15 dana lišenja slobode zbog pomoći da petnaestoro jevrejske dece koja su ostala siročad, ilegalno uđu u Švajcarsku). Jedna od retkih evropskih država koje su ozbiljnije stavile na dnevni red rehabilitaciju kolaboracionista bila je Belgija u vreme krize vlade. Radikalna desničarska partija *Vlaams Belang*, koja se već preko dvadeset godina bezuspešno zalaže za ovu rehabilitaciju, približila se njenom ostvarenju 2011. godine, dok je trajala politička kriza dugotrajnih pokušaja izbora vlade. Za sada nije uspeła u tome.

4. Primena kriterijuma i standarda na rehabilitaciju Dragoljuba Mihailovića

Kao što je gore citirano, ZR Srbije sadrži samo oskudne odredbe o uslovima za rehabilitaciju. Ponavljam, pravo na rehabilitaciju imaju lica koja su „lišena života, slobode ili drugih prava iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga“. U dosadašnjem razvoju postupka, sud je sa velikom pažnjom ispitivao „lišenje života“, tj. utvrđivanje smrti Dragoljuba Mihailovića. Da li će istu pažnju posvetiti i ostalim uslovima za rehabilitaciju? Koji će od teorijskih kriterijuma

primeniti – motivacioni, tipološki, Poznerov (formalna predviđenost u zakonu) ili koncept Džudit Sklar o primeni principa pravne države na novonastale okolnosti, poštovanje prava na odbranu? Iz dosadašnjeg toka postupka, ništa od ovoga se ne može zaključiti. Izuzev da se izvode dokazi saslušanjem istoričara koji iznose saznanja o tvrdnjama iz ranije tajnih dokumenata stranih bezbednosnih službi. Međutim, u pravosudnom smislu reči, ovakav pristup je *van-pravni*, tj. usmeren na ispitivanje mogućnosti da se revidira istorija, a ne da se ispitaju povrede načela pravne države i ljudskih prava.

Šta bi, međutim, valjalo ispitati, da bi se utvrdilo da li su ispunjeni pravni uslovi za rehabilitaciju?

1) Koji sud je sudio? Suđenje je sproveo i presudu doneo Vrhovni sud FNRJ – Vojno odeljenje u veću od troje sudija (nije bilo sudija porotnika). (Vidi http://www.znaci.net/00001/60_3_34.pdf, odeljak o objavljivanju presude). U pitanju je redovni najviši sud, čiji zadatak obično nije da sudi u prvom stepenu. Ista praksa primenjena je prilikom suđenja Džojso, a suprotna – suđenje od strane *ad hoc* suda u Petenovom slučaju.

2) Za koja dela je osuđen Dragoljub Mihailović? Presuda je izrečena za krivična dela izdaje, direktne kolaboracije sa nemačkom nacističkom okupacionom silom, priključivanjem ovoj sili u izvođenju vojnih akcija protiv partizanskih jedinica, indirektna kolaboracije sa marionetskom vladom Milana Nedića, za delo raspirivanja nacionalne mržnje i razdora, za terorizam i za naređivanje ubijanja i za ubijanje partizana i ne-Srba (videti tač. 1 – 8 izreke presude koja se odnosi na D. Mihailovića, http://www.znaci.net/00001/60_3_34.pdf).

3) Na koje zakone se pozvao sud? To je bio Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države, tj. zakon koji je donesen pošto su krivična dela koja su mu stavljena na teret, bila izvršena, te je ovaj zakon delovao retroaktivno. Međutim, sud će u rehabilitacionom postupku biti dužan da ispita da li činjenični opisi odgovaraju biću, na primer, krivičnog dela izdaje i kolaboracije iz Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine, čiji paragraf 105. glasi:

„Državljanin Kraljevine Jugoslavije koji se u vreme rata što se protiv Kraljevine ili njenih saveznika vodi, primi službe u neprijatel-

jskoj vojsci ili u njoj i dalje ostane i ako na to nije prisiljen, kazniće se robijom do petnaest godina.

Ako je takav državljaniin učestvovao i u samom ratu kao borac kazniće se smrću ili većitom robijom.“

4) Kako je poštovano pravo na odbranu? Ovde valja napomenuti da je D. Mihailović imao dva advokata.

5) Kada je suđenje održano? Odmah posle rata, početkom 1946. godine.

Što se tiče ubijanja nesrpskog stanovništva, kao i pripadnika partizanskih jedinica, sud koji odlučuje o rehabilitaciji, morao bi da ima u vidu Hašku konvenciju o pravilima i običajima rata, koja je važila u Kraljevini Jugoslaviji, naročito čl. 1. Aneksa ove Konvencije o pravilima i običajima rata na zemlji (komandna odgovornost i način vođenja ratnih operacija), čl. 3 – 12 (ratni zarobljenici) i čl. 22 (ograničenja u nanošenju povreda sukobljenih strana).

Na osnovu uvida u dostupne dokumente, suđenje D. Mihailoviću jeste imalo neke odlike *političkog suđenja*, najpre kad je reč o tome na koje zakone se sud pozvao prilikom donošenja odluke, s tim što se mora imati u vidu i Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine kao i Haške konvencije iz 1907. Ono je imalo sve odlike postratnog suđenja. Držanje suda i kvalitet odbrane, pokazali su više poštovanja prema pravičnosti suđenja, nego što je to bio slučaj sa, na primer, suđenjem Pjeru Lavalu u Francuskoj ili Vilijamu Džojso u UK. Francuska i UK posle Drugog svetskog rata su bile demokratske države. Srbija (i FNRJ) je bila komunistička država i to je jedina *differentia specifica* u odnosu na suđenja u Francuskoj, Britaniji, Norveškoj i Grčkoj. Ta se razlika naročito potencira banalno zlom primedbom da su Mihailoviću sudili pobednici. Međutim, oružani sukobi obično završavaju nečijom pobedom, odnosno porazom, a sasvim retko pomirenjem. I de Gol je kao pobednik organizovao suđenje poraženom Petenu. Postratna suđenja zbog kolaboracije i izdaje su upravo, po definiciji takva. Takođe se tvrdi da je, budući održano pred komunističkim sudom, ovo suđenje ujedno bilo partijsko, najviše zbog visoke partijske uloge javnog tužioca, Miloša Minića. Podsećam još jednom da je javni tužilac u postupku protiv Kvislinga bio Sven Arncen, prvi policajac i bezbednjak nor-

veškog Pokreta otpora, što bi bilo uporedivo samo sa eventualnom tužilačkom ulogom Krcuna Penezića.

Posebnost suda, retroaktivnost i pravo na odbranu u slučaju Mihailovića su, ipak, imali manje devijacija u odnosu na prosek, nego što je to bio slučaj u Francuskoj i Britaniji. Ni u jednoj od obuhvaćenih država nije došlo do rehabilitacije postratnih osuđenika za dela izdaje, kolaboracije i/ili ratnih zločina.

Prihvatiti rehabilitaciju D. Mihailovića, mimo standarda postratnih suđenja u konsolidovanim demokratijama, samo zato što je suđenje sproveo *komunistički sud*, kome se odmah nužno imputira primena ideoloških kriterijuma u suđenju, ili primeniti današnje standarde pravičnog suđenja na jedno postratno suđenje, *bilo gde da je održano*, značilo bi sprovođenje *političkog suđenja*. Jedno je političko suđenje u postratnim uslovima, a sasvim nešto drugo, *politička rehabilitacija* u državi koja je zasnovana makar na formalnoj parlamentarnoj demokratiji. Prvo se, na osnovu komparativne prakse toleriše, drugo ne.

Neću kriti – protivim se rehabilitaciji D. Mihailovića iz osnovnog razloga koji sam iznela na početku ovog teksta: rehabilitacija je u nas, iako to nije tako zakonski postavljeno, shvaćena kao ideološka i politička mera revizije istorije, a ne kao pravna mera. Protivim se rehabilitaciji D. Mihailovića i iz „političkih“ razloga – smatram da je bilo dovoljno dokaza i pred *komunističkim* sudom da je izvršio teška krivična dela. Protivim se rehabilitaciji D. Mihailovića zato što bi ona legitimisala nekažnjivost i omogućila proširenje ideje nekažnjivosti na ratne zločine iz devedesetih. Ipak, nastojala sam da primenim legitiman komparativni i kontekstualni pravni pristup. Na sreću, njegov rezultat se poklopio sa mojim političkim stavom. Možda je bilo i obrnuto – prihvatila sam komparativni i kontekstualni pristup, *zbog* mog političkog stava. Ali, ne vidim zašto komparativni i kontekstualni pristup imaju manju pravnu vrednost od ideološkog legalizma i pravne države shvaćene kao svrha samoj sebi.

Peščanik, 1. april 2012.

REHABILITACIJI DRAŽE IZMIČE SUŠTINA

Dubravka Stojanović

Razgovor vodila Nastasja Radović

Već izvjesno vrijeme, a nekoliko posljednjih nedjelja intenzivno, u Srbiji i susjednim zemljama kritikuje se sudska procedura koja se vodi u vezi sa rehabilitacijom Draže Mihailovića. Kako vi kao historičarka gledate na to?

- Za početak ne volim kada se historijom bave institucije čiji to nije posao – sudovi ili skupština. To su skoro uvek političke odluke i ja lično ne vidim veliku razliku između suđenja Mihailoviću posle rata ili ovog sudskog postupka – ako ništa drugo ni sad još nismo čuli „drugu stranu“, odnosno nekoga ko bi izneo stavove suprotne od onih u čije ime se pokreće rehabilitacija. U historijskom smislu mislim da se radi o tužnom pokušaju sadašnjih vlasti da nađu svog „historijskog oca“, da nađu svog pretka. Da bi našli svoj identitet, oni ga traže na strani suprotnoj od one koja je bila historijski predak prethodnog režima – tako da je ovo jedna vrsta utakmice na terenu historije, što je pogubno za historiju. Za politiku to je još pogubnije jer se time Srbija vezuje za stranu koja je izgubila Drugi svetski rat, što neminovno stvara nove političke probleme i u samoj Srbiji, sa susjedima i sa Evropom koja počiva na antifašizmu.

Zanimljivo je da se podnosioci zahtjeva za rehabilitacije zadovoljavaju poništavanjem presuda zbog procesnih razloga ili zato što su tužbe promašile kvalifikaciju djela u smislu valjanosti tužbi. Ima li „suštine“ koja tu izmiče?

- Čitava suština izmiče! Izmiče pitanje kolaboracije koje je nedvosmisleno od novembra 1941. na teritoriji same Srbije, da ne pominjemo kolaboraciju u Bosni, Crnoj Gori i Hrvatskoj. Izmiču ratni zločini nad Srbima i nad Bošnjacima, Hrvatima i Crnogorcima. I na kraju ili na početku – izmiče ideologija koja je dovela do tih zločina

i do kolaboracije. Ideologija je počivala na konceptu stvaranja „homogene Srbije“ u okviru Jugoslavije. Ta Srbija imala je granice zamišljene velike Srbije i trebalo je da bude etnički čista, kako je pisalo u programskim dokumentima. Tako će ovim postupkom biti zapravo rečeno da je procedura bila manjkava, ali će se ustvari rehabilitovati čitava Mihailovićeveva politika.

Da li bi obnavljanje postupka protiv Draže Mihailovića, što je moguće prema zakonu, dalo šansu i tužbi i odbrani, koristeći demokratskiju klimu i tekovine pravne države, ali i doprinos historijske nauke, da pokažu, bar, kako je taj postupak protiv njega trebalo da izgleda?

- Za sada, kao što sam rekla, nije niko pozvan ko bi svjedočio ili ekspertskim mišljenjem pobijao stanovišta onih koji su rehabilitaciju pokrenuli. Po tome ovaj proces nije ništa pravno ispravniji od onog koji se dovodi u pitanje.

Kada je riječ o temi Drugog svjetskog rata i posebno u Srbiji važne priče o „četnicima i partizanima“, predratnoj i poslijeratnoj zemlji, koliko je historijska nauka uradila držeći se naučnih, a ne ideološko-političkih zahtjeva i potreba?

- Problem s tom temom bio je u tome što je posle socijalističkog razdoblja postojala snažna zasićenost tim pitanjima i što u nauci niko više time nije želeo da se bavi. Otvarale su se nove teme, nova historijska razdoblja, napravljen je veliki prodor u period socijalizma ili Kraljevine... Jedna grupa mladih historičara, politički bliskih Mihailovićevom pokretu, je počela da se tim pitanjima bavi tokom devedesetih i oni su nosioci tog historijskog revizionizma. Ipak, dok je to u nauci, mi možemo voditi rasprave, ne slagati se, iznositi argumente. Problem je kad to postane državna politika i sudska odluka.

Javnost se prilično polarizovala na „Dražinom slučaju“. Da li su srpsko društvo i društva u državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije sposobna da se suoče sa ne tako jednostavnim tokovima vlastite historije, bar kada se radi o Drugom svjetskom

ratu i vremenu poslije njega?

- Ona za to nije sposobna, kao što nije sposobna da se bavi ni nekim drugim važnim pitanjima. Ja često mislim da se država bavi historijom upravo da se ne bi bavila tim temeljnim državnim pitanjima. Ne bavi se putevima i prugama, školstvom ili zdravstvom, nego historijom. To je već potpuno jasan znak užasne slabosti države i njene potpune dezorijentisanosti. Uz to, ovakvim postupcima se šalje poruka da je u historiji sve moguće, da nema čvrstih činjenica i pozicija. Da sve može da bude, al ne mora da znači. Time šaljete pogubnu poruku jednom društvu da je tako i u sadašnjosti, da su sve opcije otvorene. Ako može da se kaže da Draža nije kolaborirao, onda može da se kaže i da se u Evropu može, ali i ne mora. Onda je sve relativno, što je dokaz ozbiljne društvene dekadencije.

Najneposrednije žrtve bile su zanemarene decenijama, kao žrtve logora na Starom sajmištu, na primjer. Političke kampanje su sve razuzdanije i sve što misle da im je korisno nije im strano, a do danas se ne zna broj poginulih tokom NATO bombardovanja. Kakva je to kultura koja slavi mrtve a nije spremna da žrtvama „obezbijedi“ ime i prezime?

- To je kultura laži, kako se zove knjiga Dubravke Ugrešić. To je kultura manipulacije, zloupotreba, poluznanja. To je lažno slavljenje mrtvih, jer ni jedne žrtve nisu prebrojane – ni one iz Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, ni Drugog, ni devedesetih. I to nije ni bilo čiji cilj. To niko i neće da sazna, jer je cilj manipulacija tim brojevima, a ne stvarna počast i sećanje. Ali to je i odnos prema životu, prema svakom pojedincu. Oni se u toj kulturi ne cene. Ona ceni samo ljudski materijal smešan u kolektivu kašu.

Kako vama izgleda predizborna kampanja u Srbiji? Koliko su se političke partije promijenile od 90-ih, o kojima ste pisali u zborniku „Srpska strana rata“?

- Za početak, niko se nije odrekao programa koji je Srbiju odveo u ratove 90-ih. Niko čak taj program ne pominje, kao da ga nije bilo, kao da je to sve bila neka letnja nepogoda, prirodna pojava. Tu

je koren te dezorijentisanosti. Niste odustali od tog programa, a kao hoćete ili morate u Evropu. To jesu suprotni pravci razmišljanja i zato Srbija tako glavinja ne nalazeći svoje jasnije ciljeve.

Monitor, 06. april 2012.

TADIĆ PREKO DRAŽE REHABILITUJE MLADIĆA

Srđa Popović

Razgovor vodio Robert Frank

Beogradski odvjetnik Srđa Popović jedan je od najistaknutijih srbijanskih intelektualaca. Zbog protivljenja velikosrpskom nacionalizmu i Slobodanu Miloševiću devedesete je uglavnom proveo u Americi.

Unatoč dobi od 76 godina, još uvijek je aktivan u svom poslu koji ga je svojedobno doveo u situaciju da brani Andriju Artukovića s jedne, a Vojislava Šešelja s druge strane. Posljednjih devet godina zastupa obitelj ubijenog premijera Zorana Đinđića u njihovoj pravnoj borbi s ciljem razotkrivanja političkih nalogodavaca atentata. Za sve srpske vlasti, otpočetak devedesetih pa dosad, Popović je, upravo zato jer stvari naziva pravim imenom, persona non grata.

Taj status ga ne smeta, već dodatno motivira na kritičko preispitivanje srpske stvarnosti. Nekoliko je neposrednih povoda za razgovor sa Srđom Popovićem: rehabilitacija Draže Mihailovića koju podržavaju sve vodeće, ali i oporbene stranke u Srbiji, deveta godišnjica atentata na premijera Đinđića, parlamentarni i predsjednički izbori za točno mjesec dana na kojima su kandidati za srbijanskog premijera, kao i za predsjednika države, uglavnom osobe koje smatra (in)direktno upletenim u ubojstvo Đinđića.

Osim o Vojislavu Koštunici, Vojislavu Šešelju, Tomislavu Nikoliću i Čedi Jovanoviću, Popović je otvoreno i najviše progovorio o odlazećem predsjedniku Borisu Tadiću i svim slabostima njegove politike, pomanjkanju osobnosti, praznim izjavama, netransparentnosti i afirmiranju negativnih vrijednosti.

Gospodine Popović, nedavno je bila deveta godišnjica atentata na premijera Zorana Đinđića. Kao zastupnik njegove majke i

dalje ustrajavate na razotkrivanju političke pozadine atentata. Posebnog uspjeha, nažalost, nemate?

- Još u studenom 2005. pokrenuo sam pitanje odgovornosti tadašnjeg premijera Vojislava Koštunice i načelnika vojne službe sigurnosti Aleksandra Tomića za kazneno djelo oružane pobune koja je prethodila ubojstvu premijera Zorana Đinđića. Ta oružana pobuna bila je krčenje puta, priprema terena, za atentat na Đinđića. Pobuna je, nažalost, i uspjela. Njen uspjeh se sastojao u smjeni čelnih ljudi obavještajnog sustava koje je postavio Đinđić. Tu pobunu su politički podržavali i pomagali Koštunica i Tomić, prije svega kao protivnici suradnje s Haškim tribunalom.

Bilo je zanimljivo kad je u akciji Sablja, nakon Đinđićevog ubojstva, uhićen i sam Tomić kojem je Koštunica poslao pismo s indikativnom porukom – da se njih dvojica najbolje razumiju dok šute. Tako je savjetovao Tomića da „šuti i izdrži“. Kaznenu prijavu protiv njih podnio sam 2011. godine, a nešto kasnije i protiv Nebojše Čovića koji je u Đinđićevoj vladi bio potpredsjednik, a ustvari Koštuničina krtica, dok je za vrijeme Miloševića bio gradonačelnik Beograda. Sada je predsjednik Košarkaškoga kluba „Crvena zvezda“.

Kriminalci Simović i Kalinić, koji su nedavno iz Hrvatske izručeni Srbiji, potvrdili su da je i Čović bio naručitelj Đinđićevog ubojstva, a sličnu izjavu dao je ranije i jedan zaštićeni svjedok na suđenju atentatorima. Zato ga i teretimo za poticanje na atentat.

Smatrate li i dalje da su neki novinari, poput Aleksandra Tijanića, sudjelovali u medijskoj pripremi terena za Đinđićevo ubojstvo? Tijanić je, inače, poznat po izjavi koju je dao neposredno pred atentat: „Ako Đinđić preživi, Srbija neće“.

- Tijanić je bio Koštuničin savjetnik i bio je najaktivniji u priči oko duhanske mafije za koju je otkriveno da je kreirana u Koštuničinu kabinetu iz kojeg su išli tako daleko da su konstruirali navodne dokaze o Đukanovićevoj i Đinđićevoj vezi u švercu duhana koje su onda prevodili na talijanski i slali ih istražiteljima u Italiju. Nevjerojatno mi je da ih je u tome pomagao i američki veleposlanik William Montgomery. To zaključujem jer je kontakt prema talijanskom tužilaštvu odrađen preko jednog agenta CIA-e lociranog u Beogradu.

Ispada kako je Koštunica Amerikancima u jednom trenutku bio prihvatljiviji od Đinđića.

- U prvom trenutku je bilo tako. Amerikancima se činilo da će Koštunica ići polako, da je on umjeren, da je tradicionalist i političar građanskog tipa. Koštunica je, međutim, srbijanski i vjerski fanatik koji sebi traži mjesto u srpskoj povijesti. Iako želi pustiti dojam akademskog čovjeka, pomalo nesnalažljivog u javnom životu, iza te fasade odmah se okružio opasnim i beskrupuloznim ljudima spremnim na sve u rušenju Đinđića. On je sebe zamislio kao vođu koji ima veliki i sveti cilj koji opravdava sva sredstva i svaku žrtvu te da je zato opravdano okružiti se i ljudima koji će izvršiti neke ružne i prljave, ali neophodne poslove. U biti, u dubini duše, tješio se da sve što radi, radi da bi spašavao srpski narod.

Tobože „umjereni“ Vojislav Koštunica tada je odgovarao Amerikancima, za razliku od Đinđića, čovjeka revolucionarnoga habitusa i ljevičarske provenijencije koji je Amerikancima izazivao nepovjerenje i činio se nepredvidivim.

Kad je riječ o politici SAD-a prema Srbiji u tom trenutku, Montgomeryjevu ulogu u svemu tome, posebno oko Koštunice, nitko nikad nije potpuno shvatio. Danas se pak Montgomery, koliko mi je poznato, ne može vratiti u SAD, navodno zbog poreznih problema. On je, naime, u Srbiji, zajedno s jednim čovjekom iz Koštuničine stranke, imao tvrtku koja se bavila zaštitarstvom i sigurnošću. Očito svoje poslove nije prijavljivao američkim poreznim vlastima pa se nalazi u neugodnoj situaciji.

Vratimo se rehabilitaciji Mihailovića. Koliko je istine u tezi da Amerikanci inzistiraju na tome, i to navodno nekadašnji senator, a sada potpredsjednik SAD-a John Biden?

- Mislim da to nije vjerojatno. Bio sam kod Bidena, razgovarao sam s njime. Biden se u pitanju ratova 90-ih savršeno držao. Sve mu je bilo jasno, tko je bio agresor, a tko sve napadnut. Podržavao je vojnu intervenciju jer je bio svjestan da s Miloševićem nema dogovora. I zato mislim da SAD i Biden nisu intervenirali za rehabilitaciju Mihailovića, unatoč tome što je bio antikomunist pa su ga Amerikanci tokom hladnog rata podržavali i unatoč spašavanju američkih pilota

u Drugom svjetskom ratu.

Nije li nevjerojatno, pa i sumnjivo, da je Tadić protiv otkrivanja istine o ubojstvu Đinđića?

- Jedna osoba snažnog imena i prezimena, no sada je neću spominjati zbog neugodnosti i indiskrecije, tijekom suđenja Legiji i ostalima rekla mi je kako joj je Tadić govorio, očito u to uvjeren, o luđačkoj tezi da je Đinđić ubijen s druge lokacije, trećim metkom. Po Tadiću je ispalo da Legija i ostali uopće nisu umiješani u likvidaciju!

Priču o tom fantomskom trećem metku lansirala je Legijina obrana i sud ju je odbacio. Onda je ta osoba pitala Tadića kako može vjerovati u takve gluposti i kako može tako nezainteresirano pratiti suđenje i normalno živjeti sa spoznajom da Koštunica opstruira proces. I tada je Tadić rekao, po meni, možda i ključnu rečenicu: „Ti znaš da mene Đinđić nije previše volio i da me zato držao na ledu.“

Morate znati da Tadić u svom političkom životu izbjegava sve oštrije političke sukobe. On se pojavljuje kao kralj-ujedinitelj, kao predsjednik svih Srba koji nikada ni s kime ne ide u suštinski sukob. On je proglasio i nacionalno pomirenje, koje je izazvalo šok i u njegovoj stranci, sa socijalistima Ivica Dačića, sadašnjeg ministra unutarnjih poslova, inače bliskim Miloševićevim suradnikom koji je vodio sve srpske ratove devedesetih. Čak je u koaliciji i s Jedininstvenom Srbijom Dragana Markovića Palme, gradonačelnikom Jagodine, sljednikom stranke Željka Ražnjatovića Arkana. On je pomogao i neiskreno presvlačenje stranke Tomislava Nikolića u „proeuropsku stranku“.

U stvarnosti, Tadić je politički prilično slab, ima minimalnu većinu i zato se pozicionirao na centru ne otvarajući nikakve frontove. Istodobno ima snagu da svakom od tih likova nešto oprosti, nekome zločin, a nekome kriminal. U javnosti se drži kao veliki miritelj, a sa svima dijeli plijen. On sve relativizira pa tako i rehabilitaciju Draže Mihailovića.

Kako to mislite?

- Tadićeva skupština je najprije donijela zakon kojim su par-

tizani i četnici izjednačeni kao antifašisti. Sada se išlo i korak dalje – da se rehabilitira i samog Mihailovića. To je Tadićev ustupak desnici koja četnički pokret gleda na drugačiji, povijesno krivi način. To je isti projekt četništva koji je postojao u ratu devedesetih godina. Radi se o kukavičkoj filozofiji i taktici Borisa Tadića koji čini razne političke i nacionalističke ustupke samo da bi na političkom spektru ostao u centru. Draža Mihailović je pravedno osuđen za kolaboraciju i ratne zločine. On je, u ime iste ideologije, etnički čistio Bosnu od muslimana, kao i Mladić 50 godina poslije. Analogijom, Tadić, na neki način, rehabilitira i Mladića.

Uloga Dobrice Ćosića

Je li Tadićevo koketiranje s četništvom i rehabilitacijom Draže Mihailovića tek predizborno pragmatično ponašanje s ciljem privlačenja birača desnice ili srpski predsjednik doista vjeruje u to što govori?

- Tadića znam dosta dobro, još iz njegovih studentskih dana. Da bi na to pitanje što preciznije odgovorio, moramo se malo vratiti u povijest, u početak 90-ih kad je stvarana Demokratska stranka koja je u svojoj naravi ambivalentna. Đinđić je otpočetak bio unutra i mene je zvao da se priključim. Pogledao sam program. S prvim dijelom sam se složio odmah: vladavina prava, tržišna ekonomija, gradnja demokratskih institucija...

Drugi dio programa, primijetio sam, čisti nacionalizam. To me je zaprepastilo. Đinđić mi je rekao da je društvo u takvom, nacionalističkom stanju te da je potrebno privući umjerenije nacionaliste. Rekao sam tada Đinđiću da će napraviti monstruma. Ta politika Demokratske stranke prati je do danas. Da bi zadovoljio oba krila stranke, Tadić napravi dva koraka u jednu pa dva koraka u drugu stranu.

Možete li biti još precizniji oko Tadićevog stava prema četništvu – pragmatika ili uvjerenje?

- Njegov otac, politički i ideološki dakako, Dobrica Ćosić, odigrao je veliku ulogu u Tadićevoj odluci da podrži rehabilitaciju četništva i njegovo izjednačavanje s partizanskim pokretom u pers-

pektivi antifašizma. To je ta ambivalentnost, njegova podijeljenost s ciljem da malo zadovolji jedne, a malo druge. Znači, on malo igra s ultranacionalistima, a malo je za Europu koja to isključuje. To je nepomirljivo.

To je i Jovo Kapičić, bivši šef UDB-e i jedan od najvećih protivnika rehabilitacije četništva i Draže Mihailovića kojeg je priveo Rankoviću, nedavno rekao za Tadića – da bi on i četnike i partizane, i Kosovo i RS, ali i Europsku uniju. Nije li to sve za što se Tadić zalagao, a sigurno će se i zalagati na predsjedničkim izborima za mjesec dana – spoj nespojivog?

- Ili ovo ili ono, Tadić mora izabrati. Ne može sve kako bi on htio. Tadić je za političko manevriranje izabrao uzak put kojim se ustvari nemoguće kretati. Stvar je u tome što u Srbiji postoje dva puta, dvije opcije – proeuropska i ona druga, nacionalistička, pravoslavna, vezana za Rusiju. Proeuropski put u nasljeđe je, unatoč svemu, ostavio Zoran Đinđić. Tadić se toga u potpunosti ne može odreći, iako bi se toga možda i rado odrekao, ali bi uništio identitet stranke. Bio bi izdan Đinđić u kojeg se ipak, pa makar i formalno, u njegovoj stranci zaklinju. Zbog svega toga, iz ove pozicije koju sada ima Tadić i jednima i drugima, i partizanima i četnicima, i onima koji su proeuropski, ali i onima sa suprotnih nacionalističkih pozicija, djeluje neiskreno, neefikasno i neuvjerljivo. On hoće pomiriti nepomirljivo; on je čovjek koji jednom nogom daje gas, a drugom koči. Stoji na mjestu i auto se trese dok se ne raspadne.

Njegova je želja samo da preživi još samo jedan mandat, još jednu godinu, još jedan mjesec ili još samo jedan dan. Na taj način pokazuje da nema politiku, da vuče u stagnaciju, a to za zemlju znači propast.

Nisam očekivao toliko kritike na Tadića.

- Tadić je prazan čovjek. On je ono što vidite na javnoj razini. I to je sve. Iza toga nema ništa. On je politički maneken.

Novi List, 10. april 2012.

A N T I F A Š I Z A M I K O L A B O R A C I J A

Zlatko Paković

General Dragoljub Draža Mihailović, za vreme Drugog svetskog rata vođa četničkog pokreta, odnosno komandant Jugoslovenske vojske u otadžbini i ministar vojni Jugoslovenske vlade u izbeglištvu, 1946. godine osuđen na smrtnu kaznu kao narodni neprijatelj i saradnik okupatora, do poslednjeg časa života bio je, bez sumnje, uveren u sopstveni antifašizam. Oni koji ga i danas slave kao svetao istorijski lik i dalje žive u tom njegovom uverenju o antifašističkom idealu oružane formacije koju je predvodio. Stvar je, međutim, u tome što je četnički pokret samo nominalno antifašistički.

Intencionalno antifašistički, on kolaborira nacističkom i fašističkom okupatoru. Tako govore evidentirana dela. Oglušiti se o njih, znači živeti u lažnom uverenju. To je legitimno sve do trenutka kad prelazi granicu privatnosti i postaje javna stvar.

Saradnja s partizanima

Kako je došlo do toga da pukovnik Dragoljub Mihailović koji, kao načelnik štaba Druge armije, posle Aprilskog rata ne priznaje kapitulaciju otadžbine te, sa 26 odanih nižih oficira i podoficira, 11. maja stiže iz Doboja na Ravnu goru da nastavi borbu protiv okupatora, i kojeg, u novembru te iste godine, preko Radio Londona, Dušan Simović, predsednik Jugoslovenske vlade u izbeglištvu, proglašava komandantom „svih jugoslovenskih oružanih snaga u zemlji“ – pred kraj rata, u septembru 1944, takođe preko Radio Londona, bude odbačen od samog kralja Petra II Karađorđevića i vlade koja ga je tri godine glorifikovala, a sad poziva Srbe, Hrvate i Slovence da se stave pod komandu maršala Tita?

Od maja do novembra 1941, u razrušenoj Jugoslaviji postoje dva antifašistička pokreta – onaj pod Dražinim rukovodstvom, ko-

jem je cilj oslobođenje otadžbine i restauracija monarhije, i onaj pod Titovim rukovodstvom, kojem je cilj oslobođenje domovine i revolucionarna promena režima.

Dana 25. avgusta, sklopljen je sporazum između Podrinjskog Narodnooslobodilačkog pokreta i Cerskog četničkog odreda o zajedničkim borbama protiv nemačkog okupatora. To je početak kratkotrajne saradnje dva pokreta koja, pored ozbiljnih ideoloških razlika, imaju, dakle, zajedničkog neprijatelja. Tok ove saradnje i razlog njenog rascepa, ključan je za definisanje Mihailovićevog neaktivnog antifašizma i delotvornog odnosa prema okupatoru.

Izdaja

Već na prvom sastanku s Brozom, u Struganiku, 19. septembra, Mihailović će izraziti sumnju da još nije vreme za ustanak, jer treba čekati na jačanje saveznika i na njihove akcije u blizini Jugoslavije. Na drugom sastanku, u Brajčićima, 27. oktobra, Josip Broz Dragoljubu Mihailoviću predlaže stvaranje zajedničkih narodnooslobodilačkih odbora i svestranu saradnju (u 12 tačaka). Iste noći, četnici hapse i ubijaju komandanta Prvog šumadijskog Narodnooslobodilačkog odreda Milana Blagojevića. Saradnja, ipak, teče još nekoliko dana.

Pošto su četnici zaposeli Požegu, kad su je napustili okupatori, partizani ulaze u napuštenu Užice. Tu slobodnu teritoriju, poznatu pod imenom Užička republika, zajedno, dakle, drže partizani i četnici. Međutim, 2. novembra, četnici, neuspešno, napadaju partizane u Užicu. Sledećeg dana, partizani zauzimaju Požegu. Vrhovni štab NOPOJ-a tada, ipak, nudi sporazum četničkom štabu da se „obustave neprijateljstva, formiraju zajedničke komande i obrazuju mešovite komisije koje bi ispitale uzroke neprijateljstava i kaznile krivce, ali je Mihailović, dva dana docnije, uputio ultimatum Vrhovnom štabu da njegove jedinice napuste Požegu“, piše Branko Petranović u svojoj izuzetnoj, posthumno objavljenoj knjizi „Strategija Draže Mihailovića 1941-1945“ (Centar za savremenu istoriju jugoistočne Evrope, Otkrovenje, 2000), koja nam je ovde osnovni izvor.

Dakle, izvan je svake razumne sumnje da upravo Mihailović krši sporazum s partizanima koji su, bez obzira na revolucionar-

nu intenciju, smatrali da je primarni cilj borbe oslobođenje naroda od zavojevača. Taj stav svoje izvorište ima u istovetnom tadašnjem stavu Kominterne.

Kolaboracija

Odmah posle razgovora s Titom u Brajčićima, Draža iziskuje sastanak s nemačkom okupacionom komandom! Do tog sastanka, zbog nemačkog uslovljavanja, dolazi dve nedelje kasnije, 11. novembra, u Divcima. Vođa četnika potpukovniku Kogartu objašnjava tada da je njegov glavni strateški cilj uništavanje komunista, a da se neće boriti protiv Nemaca, čak i ukoliko bi se Englezi iskricali na jadranskoj obali. To je bit strategije četničkog pokreta: prekid sporazuma s partizanima, koji postaju glavni neprijatelji koje treba uništiti, i odricanje od borbe protiv okupatora. Dakako, za ovakvu prookupacionu strategiju ne manjkaju racionalizacije.

Mihailović, naime, drži da treba pričekati pogodan trenutak za akciju protiv fašista, da treba delovati tek kad Turska uđe u rat ili kad saveznici stupe na tlo Bugarske i Mađarske, ako se već prethodno ne iskrcaju na jugoslovenskoj teritoriji. Takođe, nemačke i italijanske vojnike ne treba ubijati zbog strahovite odmazde koju okupacione vlasti sprovode nad civilnim stanovništvom, smatra on. Dakle, treba se pritajiti, ojačati i udariti tek kad za to dođe vreme. Vreme, međutim, prolazi a četnici ne ratuju protiv Nemaca i Italijana, već s njima napadaju partizane. Vreme prolazi, a imaginarni antifašizam četničkog pokreta popločava put njegovoj otvorenoj kolaboraciji sa fašizmom.

Legalizacija i genocid

Defanzivna strategija četničkog pokreta, taj odloženi antifašizam koji sebe ukida, iznudiće kriminalne poteze Dragoljuba Mihailovića. Ideologiju te strategije pregnantno određuju reči četničkog vođe, izgovorene u Lipovu, 28. februara 1943, i to pred višim britanskim oficirima: „Moji neprijatelji su partizani, ustaše, muslimani i Hrvati. Kada se s njima budem obračunao, onda ću krenuti protiv Italijana

i Nemaca.“

Prvo, Mihailović naređuje legalizaciju jednog dela četničkih jedinica u okvirima Srpske državne straže, odnosno Nedićeve kvislinške vojske.

Drugo, naređuje saradnju četnika i Italijana na teritoriji koju su okupirale Musolinijeve fašističke jedinice.

Treće, naređuje „četničke akcije genocida, decembra 1941, avgusta 1942. i početkom 1943. u Sandžaku“, Foči i Goraždu.

„Pavle Đurišić je 10. januara javljao da je ubijeno 400 muslimana – boraca i 1000 žena i dece“, a 13. februara 1943, da su, u fočanskom, čajničkom i bjelopoljskom okrugu: „Sva muslimanska sela popaljena, pobijeno je 2000 boraca i do 8000 žena, staraca i dece.“

Nacionalistički program

Kad se vidi politički program četničkog pokreta, čiji su glavni ideolozi Dragiša Vasić i Stevan Moljević, onda postaje jasno da su vojna strategija defanzive i sporazum sa zavojevačima nešto što iz njega proishodi. Taj program je šovinističko nacionalistički, a njegova suština je velika Srbija u okviru Jugoslavije.

Prema tom programu, Srbija, etnički čista, ne samo što bi trebalo da zauzima i teritoriju Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Bačke, te delove Slavonije nego bi od Bugarske trebalo da inkorporira Vidin i Ćustendil, a od Albanije – Skadar.

Frapantna je sličnost između ovog programa četničkog pokreta i njihovih akcija ubijanja civila 1941-1945. s programom i akcijama protiv civila koje su srpske vojne i paravojne formacije preduzimale od 1991. do 1995. godine.

Zbog genocidnih akcija i šovinističkog ideološkog programa, zbog odsustva demokratske vizije za buduću Jugoslaviju, zbog otvorene kolaboracije s neprijateljem i zbog zajedničkih akcija s njim protiv nesumnjive antifašističke borbe partizana – po okončanju rata, saveznici, a među njima Velika Britanija i SAD, kojima je svakako više odgovarala monarhistička i kapitalistička Jugoslavija

nego ona pod vođstvom KPJ, odbacili su Dražin pokret, a neophodnu pažnju i zasluženu počast odali Titovom ofanzivnom antifašističkom pokretu.

Predanost s kojom su četnici učestvovali sa okupatorom u borbi protiv partizanskog pokreta, egzemplarno u bici na Neretvi, svedoči i danas koliko je težak ratni put morao da pređe Narodnooslobodilački pokret, kao jedina međunacionalno kohezivna i antifašistička snaga na okupiranom i razdeljenom prostoru zajedničke države. Rehabilitacija Dragoljuba Mihailovića i četničkog pokreta, izdaja je antifašizma.

Danas, 12-13. maj 2012.

„NEMA REHABILITACIJE ZA RATNE ZLOČINCE I SARADNIKE OKUPATORA“

Branka Prpa, neautorizovani transkript izlaganja na tribini „Nema rehabilitacije za ratne zločince i saradnike okupatora“ održane 20. juna 2012. godine u Kulturnom centru Rex u Beogradu

Mi jesmo došli u jednu situaciju u kojoj istorijsku nauku možemo nazvati paranaukom. Dakle mi jesmo došli u situaciju jedne virtuelne stvarnosti koja jeste proizvod opsenarstva – podržala bih termin – političke klase. Jer politička klasa jeste nova klasa koja se stvorila upravo tako – vršeći vlast, stvarajući materijalna bogatstva, utemeljujući novu moć, menjajući strukture i institucije, stvarajući nove ideologije, i mi zaista imamo posla sa novom klasom. Mislim da je to jako dobra definicija koja je naravno upravo ona (klasa) buržoaskog tipa, nije sigurno na fonu levice. Toj vrsti opsenarstva političke klase koja je zapravo privatizovala državu pa zato i nemate treću vlast, nema sudske vlasti, sudije postavljaju oni, tužioce postavljaju oni, sve to u okviru manipulacije onih koji sebe definišu kao gospodare lutaka, oni ljudi sebe tako i osećaju. Ali ono što je suštinski zaista problem sa rehabilitacijom Ravnogorskog pokreta i Draže Mihailovića, s tim problemom se mi susrećemo više od dve decenije. Možemo reći gotovo 25 godina. Zašto je onda bilo potrebno rehabilitovati nešto što se kosilo sa temeljnim idejama i vrednostima antifašizma? Zato što je to bilo jedino moguće da bi se opravdao rat. Da biste ubijali ljude samo zato što su druge vere ili nacije, morali ste rehabilitovati ideologiju koja počiva na toj vrsti rasizma. To je u nekakvom istorijskom iskustvu bila četnička ideologija i zato je ona i rehabilitovana već od ranije i zato u Vukovar ne ulaze samo jedinice JNA, nego ulaze i četnički odredi, dakle to je jedan od ključnih snimaka ulaska u Vukovar i početka jugoslovenskog rata, što i jeste bilo definisano kao nastavak nečega što i jeste bila četnička ideologija tokom Drugog svetskog rata. Zašto je bio potreban sukob, odnosno destruiranje antifašističke baštine?

Zato što više nisu želeli da priznaju AVNOJ. Kad se ne priznaje AVNOJ ne priznaju se ni granice republika. Drugi rečima, to je bilo novo Načertanije, da biste ostvarili koncept velike Srbije kako ideološki, tako i teritorijalno, morali ste poništiti nešto što je rezultat AVNOJ-a i što je bio rezultat antifašističke borbe. I to u kontinuitetu imamo proteklih 25 godina. To je politička ideja, to dakle nije nebuloza. To je jasna politička koncepcija koju danas takođe imamo vrlo jasno i temeljno definisanu u vladajućim političkim elitama. Time zapravo poručuju svima da pitanje granica nije rešeno. Pitanje granica ostaje otvoreno. Da tako kažem, kao istoričar se bavim tom vrstom aktualizacije u nečemu što je recentna istorija, u onom što sada gledamo kao političku praksu i političku ideologiju.

Ono što je važno reći za oblast opsenarstva jeste da u suštini proizvodi shvatanje da je pitanje istorije pitanje mišljenja. Neke od mojih kolega kada smo u bilo kojoj vrsti dijaloga ili polemike kažu – to je vaše mišljenje. Ja stalno pokušavam da kažem da to nije moje mišljenje, da su to činjenice. Istorijska nauka nije polje slobode. Istorijska nauka je egzaktna nauka omeđena činjenicama. U tim činjenicama istoričar ima strašno malo prostora za tzv. interpretacije. Zato se mi u interpretacijama fakticiteta sa silnim nijansama i silnim pokušajima da budemo neopisivo kreativni razlikujemo. Jer polje činjenica je takvo kao što jeste. Prema tome, zaista treba napor da iz tog vrlo omeđenog polja slobode za kretanje istoričara stvorite jednu sliku vremena. A šta je zapravo posao istoričara, to je ono što je rekao Leopold Ranke, čovek koji je utemeljio naučnu ili kritičku historiografiju na početku XIX veka, da je zadatak istoričara – jednostavno pokazati šta se zaista dogodilo. Šta se dogodilo? Zna se. O tome postoji ceo niz dokumenata. Sve ostalo su tlapnje. Jedna od neverovatnih teza jeste da je Draža Mihailović osuđen zbog svojih političkih ideja, što nije tačno. Draža Mihailović i nema političke ideje. Do '44. godine, kad je nakon Teheranske konferencije shvatio da su gotovi, da su pušteni niz vodu i onda u januaru 1944. imamo Svetosavski kongres u selu Ba. Tada možemo da gledamo prve premise neke buduće ideologije koju Draža gradi kad mu postaje jasno da je antifašistička koalicija sveta eliminisala njega kao saveznika. I da je samo bilo pitanje dana kada će to uraditi Jugoslavenska vlada što se naravno i desilo smenom Slobodana Jovanovića kao predsednika

te vlade. On je čovek, tek tada, tog trenutka, počeo da gradi neku političku koncepciju i nudi novu političku koncepciju za jugoslavensku državu. Ali ono što njega bitno definiše, to je, da je, po Haškim konvencijama, on vojni komandant Jugoslavenske vojske u otadžbini. Prema tome, bio on lično pesnik, humanista, bio on lično umetnik i sanjarska duša, to je njegova privatna stvar. On je odgovoran i on je odgovarao za ono što jeste definicija komandne odgovornosti koju je utvrdio Nirnberški sud. Prema tome, po toj osnovi je Draža Mihailović odgovarao: za kolaboraciju, za ratne zločine i za prekračenja svih pravila rata, upravo po haškim konvencijama koje smo, kao što ste videli, ponovo imali prilike da upoznamo vezano za iskustvo Haškog tribunala za ovo što jeste poslednji jugoslavenski rat. Prema tome, on je zato osuđen.

Sledeća teza, da je on legitimni predstavnik izbegličke vlade u Londonu takođe do kraja ne drži vodu. Jer nakon njegove smene odnosno nakon zahteva izbegličke vlade u Londonu i kralja Petra II, da se pridruži partizanskim odredima NOVJ, a on to odbio i onda zapravo bio ekskomuniciran od te iste vlade, on je čovek od 1944. godine može se reći –odmetnik. On ne predstavlja nikoga. Niti ima legitimitet te vlade, niti ima legitimitet kralja Petra II, na kojeg se poziva kao kraljevski oficir, on je prosto čovek odmetnik, šumski. I pri tom je onda, u tom statusu, izdao dokument kojim je dao nalog da se sprovede opšta mobilizacija, dobro se setio u avgustu 1944. i isto tako pozvao narod da se bori protiv okupatora i protiv komuniste. To je ono što je rezultat delovanja Draže Mihailovića u četiri godine rata. Potpuno je irelevantno da li je on naređivao klanja ili nije naređivao klanja. On je čovek kao vrhovni komandant te vojske trebao o tome da nešto zna. I trebao je to da spreči, što nije uradio. Prema tome, u tu vrstu diskusije, da li je on politički odgovoran, nije on političar, on je čovek najobičniji vojnik, on se time ne bavi, cela stvar ne može da se koristi na nivou argumenata, bilo kakvih, kada mi istoričari raspravljamo na tu temu, što oni neprekidno pokušavaju, nekoliko njih, da razgovor odvuku u tom pravcu.

Kada je u pitanju rehabilitacija, koliko je meni poznato, sud kao institucija u svojoj istoriji postoji zbog žrtve, sud ne postoji zbog krvnika, postoji zbog žrtve, koja preko te institucije traži svoju sat-

isfakciju. Ovde ispada obrnuto. Mi imamo procese rehabilitacije u kojima nema žrtava. Viktimološko pitanje nije otvoreno i to je neverovatni apsurd, to je nonsens, to je Beketovska situacija, to je zaista nihilizam koji ništi uopšte ideju pravne države. Kako možete imati ljude koji su osuđeni za ubistva drugih ljudi, dakle za ratne zločine, ne zato što su pisali, ili govorili protiv Josipa Broza Tita, nego su počinili ratne zločine, i vi ih oslobađate, odnosno rehabilitujete ih, a da pritom ni jednog trenutka ne otvorite viktimološko pitanje, koje su to njihove žrtve? To je između ostalog, prepoznatljiv manir totalitarnih sistema i to je ono o čemu Kami govori u svom „Pobunjenom čoveku“, na kraju II svetskog rata, kad kaže da krvnik ima samo jedan problem, a to je – ne oseća se nevin. I onda u prinudno saučesništvo, ćutanjem, uvodi sve više i više ljudi i neprestano radi na tome da nevinog proglasi krivim. Verovatno su svi Jevreji koji su na kraju završili svoj život po koncentracionim logorima, u jednom trenutku se i osećali da su krivi zbog toga što su Jevreji. I kad ideja nevinosti nestane i kod samog nevinog, onda se bez ikakvih problema vlada jednim očajnim svetom. E to je ono što se nama danas dešava. Nevini postaju krivi, i u ovim procesima rehabilitacije njihovi krvnici postaju nevin. To zaista više nije pitanje nijedne struke kao što je istorijska nauka, istorijska nauka neće stradati od ovoga, odmah da vam kažem. Prosto zato što ne možete da ukinete činjenice. Ova generacija će proći, za dvadeset godina će doći nova generacija istoričara i istraživača koji će se suočiti sa onim činjenicama koje su ovi hteli da prikriju ili falsifikuju. Prema tome neće istorijska nauka imati štete od ovoga, imaće samo mentalne, intelektualne, civilizacijske i kulturne štete generacija mladih ljudi koji se odgajaju u ovakvim obrazovnim sistemima sa ovakvim sistemom udžbenika i sa ovakvim ljudima koji upravljaju ovom zemljom i tzv. istinom, aspolutnom istinom o srpskoj istoriji. Dakle, taj nihilistički princip, u kojem se istorija briše kao nazivi ulica, pa su čas jedni pa su čas drugi, u kojem se briše nešto što je jedna od temeljnih kategorija kulture, a zove se kultura sećanja. Na kulturi sećanja počiva identitet pojedinca i građana. I zapravo mi postojimo preko naših mrtvih i način na koji trajemo u vremenu jeste trajanje preko naših mrtvih. Bez njih mi ne trajemo, jer onda isto tako prestankom naših života sećanje na nas zauvek prestaje a to nam se baš nekako i ne dopada. I

tako je kultura sećanja ono što čini temelj našeg identiteta i kultura sećanja jeste ono što od nas u svakom slučaju čini bolje ljude.

C V I K E R I D R A Ž E M I H A I L O V I Ć A

Stefan Aleksić

Ovih dana se završava proces rehabilitacije Draže Mihailovića. Pre nekoliko dana je uz prisustvo države, oličene u predsedniku, i uz crkveni orgazam, poznat i kao liturgija, na Oplencu resahranjen rehabilitovani knez Pavle Karađorđević, čiji je uticaj bio ključan kada je Kraljevina Jugoslavija potpisala pristup Trojnom paktu 1941. Sahrana Pavla Karađorđevića je bio poslednji čin u „bojna-Kosovu“ histeriji sakupljanja mrtvih tela sa velikim simboličkim kapitalom, koja je počela još krajem osamdesetih godina – dok je proces rehabilitacije Dragoljuba Mihailovića original svih ostalih procesa rehabilitacije kod nas.

Rehabilitacija je, objasnimo i to, jedan od mehanizama tranzicione pravde. Njen cilj je ispravljanje nepravdi nanetih radikalnim kršenjima ljudskih prava pojedinaca, čime se obnavlja osećaj pravde i pravednosti u nekom društvu. Korišćena je u Istočnoj Evropi nakon pada berlinskog zida kao deo procesa tranzicije. Međutim, kontekst u kojem se dešava proces rehabilitacije prošlosti u Srbiji, radikalno je različit po svome *cilju*. Namesto da bude važan zato što ispravlja posledice montiranih sudjenja, u Srbiji se on zloupotrebljava jer rehabilituje *najsporniju* dimenziju naše prošlosti: dugu i gotovo uvek nasilnu istoriju nacionalističkog projekta na ovim prostorima.

Nacionalizam se počeo nadimati osamdesetih godina prošlog veka, a politička elita u svim republikama bivše Jugoslavije ga je prigrlila, ne bi li sebi obezbedila alternativni politički narativ u odnosu na raspali somupravno-socijalistički. Kumulativni efekat je bio razoran za bivšu državu. U Srbiji je Miloševićeva nomenklatura bila ta koja ga je zgrabila, upakovala u oblandu socijalnog populizma i iskoristila. Direktna posledica nacional-autističnog obrtanja oko sopstvene ose su bili ratovi devedesetih. Ali za nas ostaje otvoreno pitanje zašto i kako je nacionalizam došao u situaciju da i danas bude neizbežni deo svake političke opcije. Zašto ga nova postmi-

loševićvska politička elita nije odbacila? Zašto se devedesetih na Miloševićevu agresivnu nacionalističku politiku odgovorilo istim takvim (možda još agresivnijim?) nacionalizmom? Odgovor na ovo pitanje može da nam objasni zašto je nacionalistički način razmišljanja postao univerzalni pečat na svakom političkom i simboličkom činu.

Smatram da odgovornost leži na tadašnjoj opoziciji, tačnije na onoj najartikulisanoj i najvidljivijoj opozicionoj političkoj partiji devedesetih godina: Srpskom pokretu obnove. Njegova nacionalistička, a u isto vreme i antimiloševićvska retorika omogućila je jednu maltene paradoksalnu stvar: da se opozicioni narativ konstituiše u okviru nacionalističkog diskursa, terena na kojem je Milošević, imajući medije i bivajući u prilici da podgreva pa onda hrani populizam, bio neprikosnoven. Jedini suvisli odgovor na nacionalističku budalaštinu bio je i ostao građanski i liberalni diskurs¹⁰, koji je kod nas, upravo usled manjka artikulacije, ostao zakržljao.

Kako je opozicija Miloševiću morala biti skupljana s` koca i konopca, morao se pronaći neki zajednički istorijski imenitelj, neko zajedničko utemeljenje. Građani se sećaju tog ideološkog mišmaša Giške, Belog, rimtutituki pokreta i Milana Mladenovića koji želi da se probudi iz lošeg sna.¹¹ Zajednička ikona, barem što se tiče Srpskog pokreta obnove, pronađena je u liku Dragoljuba Draže Mihailovića, koji je proglašen za romantičnog heroja, Don Kihota svog vremena u borbi protiv rukuatih komunističkih vetrenjača. Nacionalističku komponentu nije teško identifikovati: čovek je bio nacionalistički ekstremista, a većina istorijskih izvora prilično jasno ga identifikuje kao najobičnijeg ubicu, prethodnika Ratka Mladića. Ali odakle pacifizam u nekome ko ubija i mrzi po etničko/verskoj liniji? Kao i sve teorije, i ova je blesava: u cvikerima.

10 Odmah da razjasnim: po mom mišljenju, u datoj situaciji taj diskurs bi nužno bio i levičarski.

11 Srpski pokret obnove je pokušavao da iskoristi simbolički kapital studentskih protesta, iako su možda motivi tih protesta bili u direktnoj koliziji sa eksplicitnom ideologijom SPO-a. Naravno, ovde postoji jedan otklon: „mišmaš“ o kojem govorim je moj utisak i možda je posledica toga što sam tada bio dete. Sa istorijske distance, meni se čini da su ove nespojive stvari bile, zapravo, strpane u isti koš i da je zbog toga trebalo ulagati mnogo energije u „peglanje“ unutrašnjih antagonizama.

Setni pogled Draže Mihailovića na većini fotografija gleda iza cvikera koji neodoljivo podsećaju na cvikere Džona Lenona, koji su s pravom dobili oreol pacifizma i borbe protiv svakog oblika tiranije. Baš preko njegovih (a Lenonovih) naočara uspostavljena je veza između 9. marta 1991. i kasnijih studentskih protesta čija je himna, ako me sećanja ne vara, bila upravo pesma *Give peace a chance* Džona Lenona. Potreba tadašnje opozicije¹² da pomiri neverovatnu diversifikovanost onih koji su bili protiv Miloševića tražila je upravo jednog ovakvog lika, uz pomoć kojeg će na drugoj strani pacifikovati sam nacionalizam, tako što će mu dati oreol antimiloševićevskog, ali i antiautoritarnog narativa.

Budući da je nacionalizam stekao oreol *sine qua non* političkog angažmana (baš zato što su ga koristili i Milošević i njegovi protivnici), u njegovo očuvanje i delikatno gajenje se ulaže mnogo. Strukturalno, od njega su zavisni svi politički činioci, jer ga uzimaju kao jedan od svojih aksioma, pa bi njegovo razotkrivanje kao ideologije intelektualnih slabića (što on jeste), koštalo sve te činioce (i personalno i kolektivno) velikog komada političkog narativa, koji bi trebalo popuniti racionalnim političkim predlozima, čemu naša elita nije previše vična. Sa druge strane, intelektualna elita je takođe strukturalno zavisna od nacionalističkog diskursa jer je, kao i politička, svoju karijeru izgradila upravo na nacionalizmu. Da bi nacionalizmu prišili ono što je sa njim nespojivo, pacifizam, ove dve elite se ponašaju kao SPO devedesetih, i u iluziji nacionalno-miroljubivog Mihailovića identifikuju original srpskog političkog delovanja. Odatle potiče nepobediva sinergija političke i intelektualne elite, koja braneći Mihailovića brani *nacionalizam* kao način na koji se misli pripadanje kolektivu.

Peščanik, 18. oktobar 2012.

12 Tačnije, Srpskog pokreta obnove. Još jednom ostaje nejasno „šta/ko je opozicija Miloševiću devedesetih godina“? Opozicija nije bila jedinstven blok i reč je o zbiri stranaka, pojedinaca, činova, ponašanja i slično. Ova kategorija, kroz medijsku reprezentaciju i samoreprezentaciju poprima karakteristike sedimenta: nečega što je u isto vreme i kompaktno i segmentovano. SPO je pokušao da iskoristi iluziju jedinstvenosti upravo tražeći ličnost kao što je Mihailović da bi napravio ideološki most i do onih koji tu partiju nikada ne bi podržali.

STIDI LI SE SRBIJA SVOG AN TIFAŠIZMA

Dubravka Stojanović, Srđan Milošević

Razgovor vodio Omer Karabeg

Tema najnovijeg Mosta Radija Slobodna Evropa bila je odnos Srbije prema Drugom svetskom ratu. Sagovornici su bili beogradski istoričari Dubravka Stojanović, vanredni profesor na Katedri za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, i Srđan Milošević, saradnik Instituta za noviju istoriju iz Beograda.

Razgovaralo se o motivima revizije istorije Drugog svetskog rata koja u Srbiji traje već više od decenije, zašto se zatiru tragovi partizanske borbe, da li se Srbija odriče vlastitog antifašizma, u kojoj meri je revizija istorije posledica antikomunizma, zašto je savetnik predsednika Tomislava Nikolića rekao da bi za Kraljevinu Jugoslaviju bilo bolje da nije raskinula Trojni pakt sa fašističkom Nemačkom, kakav je odnos premijera Ivice Dačića prema partizanskoj borbi, o rehabilitaciji Draže Mihailovića i četničkog pokreta, o tome kako se u školskim udžbenicima tretiraju četnici a kako partizani, da li se može očekivati rehabilitacija Milana Nedića, zašto se rehabilitacije vrše u sudskim procesima i kakav je njihov značaj za istorijsku nauku, kao i o tome kakve će posledice revizija istorije Drugog svetskog rata imati po evropsku budućnost Srbije.

U Srbiji već više od jedne decenije traje revizija istorije Drugog svetskog rata čiji je cilj da se uloga partizanskog pokreta marginalizuje, pa čak i kriminalizuje, a onima koji su ranije bili smatrani kvislinzima dodeli uloga branilaca srpstva. Da li je ta revizija završena?

Dubravka Stojanović: Revizija ne može da bude završena jer vlast, koja zloupotrebljava istoriju kad god joj to zatreba, neprekidno menja svoj odnos prema prošlosti. I to nema kraja. Recimo, Boris Tadić je nedavno u jednoj televizijskoj emisiji izjavio da je Draža Mi-

hailović bio kvisling, a dok je bio predsednik, sve je učinjeno da se Mihailović rehabilituje. I nova vlast će imati svoje razloge za zloupotrebu istorije, tako da tu kraj ne vidim.

Srđan Milošević: Mislim da je revizija istorije Drugog svetskog rata u izvesnom smislu završena, budući da je zainteresovani deo javnosti, odnosno onaj deo javnosti koji se o tim pitanjima javno izjašnjava, uglavnom i u najvećoj meri prihvatio osnovne postavke te revizije. Teško je, međutim, proceniti da li je revizija završena u smislu da je većina društva zaista prihvatila tezu da su takozvane nacionalne snage, u koje spadaju svi – od Draže Mihailovića do Nedića i Ljotića, predstavljale ispravnu opciju u ratu.

Šta je bio glavni pokretač te revizije?

Dubravka Stojanović: Mislim da je to bio pokušaj novih vlasti da posle 2002. nađu svoj identitet i svog, da tako kažemo, istorijskog oca. Dakle, da nađu figuru za koju bi se vezali. Njima se činilo da tog istorijskog oca treba da traže na suprotnoj strani od one gde je bio Tito, a na suprotnoj strani od Tita bio je Draža Mihailović. Motiv je, dakle, bio izgradnja sopstvenog identiteta.

Gospođa Stojanović je pomenula 2002. godinu kao početak revizije. Zanimljivo je da je do zvanične revizije došlo tek posle pada Miloševića. Miloševiću nisu smetale kokarde, niti paravojne formacije koje su u nedavnom ratu na prostoru bivše Jugoslavije koristile četnička znamenja, ali u njegovo vreme nije došlo do zvanične revizije. Kako to tumačite?

Srđan Milošević: Milošević i njegov režim su nastojali da na neki način zadrže antifašizam partizana kao deo ideološkog paketa kojim je on svoju vlast legitimisao, ali ne kao neki naročito značajan deo. S druge strane, antifašizam je u to vreme već bio nacionalizovan isticanjem jedino srpskog činioca u partizanskom pokretu. Devedesetih godina je partizanski antifašizam u toj novoj obradi izgubio svoju ključnu ideologemu, a to je bratstvo i jedinstvo, čime je zapravo bio obesmišljen. U postoktobarskoj Srbiji dominantna percepcija bila je da je padom Miloševića srušen komunizam, što je bilo be-

smisleno, ali sasvim u skladu sa stavovima glavnine Miloševićevih protivnika.

Dubravka Stojanović: Ja to više vidim kao dve faze srpskog nacionalizma, pri čemu je Milošević držao jednu nogu u prethodnom socijalističkom diskursu, retorici i simbolima zbog čega je imao podršku onih koji su ostali verni starom tumačenju prošlosti, a ne treba nikako zaboraviti da mu je veoma važna bila i JNA, koja je još uvek gledala na partizane kao na svoje duhovne očeve. On je tu komplikovanu igru igrao i na tlu istorije, pa je u udžbenicima istorije pokret Draže Mihailovića bio predstavljen kao antifašistički, što je bilo nezamislivo u prethodnom periodu i što istorijski nije tačno, ali su partizani zadržali prvenstvo. Prema tome, Miloševićev stav prema Drugom svetskom ratu karakteriše dualizam koji je bio vidljiv u njegovoj politici. Ona se oslanjala na nacionalističku ideologiju, ali je zadržala ostatke stare socijalističke retorike.

Ima li u Srbiji još uvek obeležja koja podsećaju na partizansku borbu ili su svi njeni tragovi uklonjeni. Koliko znam, u Beogradu je nakon 1991. godine 1.500 ulica promenilo ime, partizanski spomenici su ili uklonjeni ili zapušteni, ukinuti su praznici koji podsećaju na antifašističku borbu, a porodice koje su se ponosile svojom partizanskom prošlošću danas je kriju.

Srđan Milošević: Neka od obeležja antifašističke borbe još uvek postoje ali, na žalost, to više nisu mesta sećanja, već su to svedoci zaborava. Oni danas podsećaju na poraz svega onoga što su simbolizovali, pa njihova devastacija ne bi značila ništa i ne bi imala nikakvu simboličku poruku. Naravno, povremeno ih skrnave ekstremisti, ali to malo ko registruje. Ti spomenici su danas samo zapušteni ostaci prošlosti i oni svedoče o potpunom trijumfu nove ideologije.

Dubravka Stojanović: Ponegde je nešto od spomenika ostalo, neki su čak i vraćeni posle prvog talasa rušenja, ali oni zapravo nemaju nikakvu svrhu zato što sam spomenik nema nikakvog smisla ukoliko nije u javnoj vizuri. Oni su potpuno potisnuti iz svesti i postoje samo kao kamen.

Da li je glavna posledica revizije istorije Drugog svetskog rata to da se Srbija danas odriče vlastitog anifašizma, da ga se stidi, kako je neko rekao?

Dubravka Stojanović: Tu imate vrlo neobične interpretacije. Kada se rehabilituju četnici insistira se na tome da su oni bili antifašistički pokret. To istorijski nije tačno. Oni su od jeseni 1941. godine bili u kolaboraciji sa okupacionim snagama i tako su rat i završili. Tvrdi se, dakle, da su četnici bili antifašiti, pa bi se po tome moglo zaključiti da se Srbija svog antifašizma ne odriče. Međutim, čitav niz drugih stvari – kao što su odnos prema partizanima, rehabilitacija kneza Pavla, pozitivan odnos prema Trojnom paktu, činjenica da Srbija nije poslala svoje predstavnike na proslave kojima je obeležena 60. godišnjica završetka Drugog svetskog rata – govore o tome da se tu antifašizam pojavljuje samo kao neki ukras, da bi se zamaskirala suština koja nije samo u tehničkoj kolaboraciji na terenu tokom rata, već je to dubinski ideološka kolaboracija sa fašizmom.

Srđan Milošević: Reč je, zapravo, o više varijacija nečega što je u biti osporavanje i falsifikovanje antifašizma proglašavanjem da je antifašizam nešto što nije bilo, niti se danas može nazvati antifašizmom. Za antifašizam nije bilo dovoljno samo mrzeti Hitlera i Nemce, čekati u nekoj maloj kolibici, spavati i čuvati kraljeve epolette, kako kaže pesma, uz intenzivne borbe protiv partizana, i to okupatorovim oružjem. Čudno kako su neke elementarne činjenice danas postale gotovo jeretičke teze.

Savetnik predsednika Nikolića, Oliver Antić, nedavno je rekao da bi za Kraljevinu Jugoslaviju bilo bolje da je ostala u Trojnom paktu. On doslovno kaže: „Da nije došlo do puča generala Simovića i izlaska Jugoslavije iz Trojnog pakta, sačuvali bismo nekoliko miliona Srba“.

Dubravka Stojanović: To nije ništa novo. To je je nešto što se moglo čuti poslednjih dvadeset, pa i trideset godina. To je bila jedna od omiljenih tema u „slavskim krugovima“ Beograda. U njihovoj interpretaciji demonstracije i vojni puč 27. marta 1941. godine imali su za posledicu velike srpske žrtve. To je za njih bila velika istorijska greška. Vremenom je takvo tumačenje 27. marta postalo državna

politika, što vidimo iz rehabilitacije kneza Pavla i svečane sahrane njegovih posmrtnih ostataka. Rehabilitacija je, zapravo, pobedila.

Srđan Milošević: Ja bih rekao da je rehabilitacija kneza Pavla jedan od najboljih primera pobede antikomunističkog narativa u srpskoj historiografiji i javnosti. Tu nema nikakvog obzira ni prema činjenicama, ni prema hronologiji, ni prema pravu. Medijski izveštaji o tome bili su groteskni. Mogli smo pročitati da je Trojni pakt potpisan 27. marta, da je knez Pavle uhapšen 28. marta, da je pakt potpisao Vlatko Maček za koga se tvrdilo da je vođa hrvatske opozicije, iako je on u to vreme bio potpredsednik vlade, ali ni u tom svojstvu on nije potpisao protokol o pristupanju Trojnom paktu. Sve se svodilo na antikomunističku mantru, koja polazi od toga da treba poništiti sve što je vezano za socijalističku Jugoslaviju, pa makar i po cenu najvećeg ogrešenja o činjenice.

Zanimljivo je da se u sadašnjoj vladajućoj koaliciji mogu čuti i drugačiji tonovi. Kako tumačite nedavnu izjavu premijera Dačića da je Srbija svojom borbom protiv fašizma i žrtvama zaslužila da bude članica Evropske unije jer je, kako on kaže, borbom za ljudske i evropske vrednosti dala mnogo više nego neke evropske države, koje su veoma lako postale članice Evropske unije?

Dubravka Stojanović: Ne treba tome mnogo verovati, jer je taj isti premijer bio na sahrani posmrtnih ostataka kneza Pavla, tako da tu nema konzistentne politike. Ali ovo što je Dačić rekao veoma je važno za njegov odnos prema istoriji. Za njega je vreme zaleđeno. Neprijatelji su uvek isti – Nemci su uvek Nemci iz Drugog svetskog rata. On ne vidi nikakve promene u poslednjih šezdeset godina. Ne vidi da je nova, moderna Nemačka nastala upravo na suprotnosti sa onom Hitlerovom. Današnja Evropa ne sudi po tome ko je bio na kojoj strani u Drugom svetskom ratu, već po tome kakav ko ima odnos prema tom ratu. Ako je to tako, o Srbiji se danas sudi po procesima rehabilitacije saradnika fašizma, a ne po tome da je zaista bila na strani antifašizma tokom Drugog svetskog rata. I to je ono što je porazno.

Može li se reći da su Draža Mihailović i njegov četnički pokret praktično rehabilitovani, mada još nije završen sudski proces njegove rehabilitacije. Na javnoj sceni se taj pokret favorizuje u odnosu na partizanski. Televizija Srbije snima seriju u kojoj se jako afirmativno govori o četnicima, a koliko znam, i u školskim udžbenicima taj pokret se favorizuje.

Srđan Milošević: Javno favorizovanje svakako postoji. U udžbenicima koji su pisani posle 2000. godine o četničkim zločinima govori se kao o nekakvim incidentima, dok se za zločine partizana koriste najteže kvalifikacije. Partizani uvek prolaze mnogo gore.

Dubravka Stojanović: Tačno je da se u udžbenicima o partizanskim zločinima govori kao o najgorim, dok se za četnike kaže da su samo šamarali protivnike. Ista je stvar i sa kolaboracijom, pa tako četničke kolaboracije više gotovo da i nema u udžbenicima za prvi razred, a u onima za drugi govori se samo o saradnji sa Italijanima, pa se onda dodatno objašnjava da je to bilo najbolje moguće ratno rešenje. Na takvom tumačenju Drugog svetskog rata obrazovano je poslednjih deset generacija đaka u Srbiji. To je porazno i za istoriju i za društvenu svest u ovoj zemlji, ali se bojim da će presudnu ulogu odigrati televizijska serija koju ste pomenuli, zato što je iz nemačkog slučaja poznato da je tek serija o holokaustu, koja je u osam sati uveče ušla u svaki dom, izvršila takav potres u svesti ljudi da su posle nje deca pitala očeve: „Tata, šta si radio tokom rata?“. Bojim da će ova naša serija biti završni udarac i zacemenirati reviziju istorije Drugog svetskog rata.

Zanimljivo je da se istorijske rehabilitacije vrše u sudskim procesima. Sud je rehabilitovao kneza Pavla, pre toga predsednika vlade Kraljevine Jugoslavije, Dragišu Cvetkovića, koji je potpisao Tojni pakt, sada se očekuje sudska odluka o rehabilitaciji Draže Mihailovića. Kakva je vrednost sudskih odluka o rehabilitaciji za istorijsku nauku?

Srđan Milošević: Sudske rehabilitacije ličnosti koje su delovale pre više decenija za istoričare su zanimljive pre svega kao pokazatelj savremenog odnosa prema prošlosti i dominantnih ideologija u sadašnjem vremenu. Za istorijsku nauku te „sudske istine“ su

savršeno bezvredne, kao uostalom i odluka suda od pre nekoliko decenija, kojom je Draža Mihailović osuđen na smrt. Niko od istoričara, koji smatraju da je Mihailović odgovoran za zločine, ne misli to zato što je 1946. godine sud tako presudio, već zato što tako kažu relevantni istorijski izvori. Ja se ne protivim rehabilitaciji Draže Mihailovića zato što mislim da je sudski proces koji je protiv njega vođen pre više od šest decenija bio besprekoran, već zato što bi njegova rehabilitacija, zapravo, bila veće ogrešenje o pravdu nego što su to propusti koji su učinjeni tokom suđenja 1946. godine. Činjenica je da to suđenje, imajući u vidu pravne standarde tog vremena, nije bilo sasvim regularno, ali prostora za rehabilitaciju nema. Naročito se ne bi smelo desiti da sud, bez ulaženja u meritum same stvari, donosi rešenja o rehabilitaciji onih koji su osuđeni za najteža krivična dela.

Dubravka Stojanović: Nijedan istoričar se neće obzirati ni na sudske, niti na skupštinske odluke, ali one su za istoričara važne, jer govore o tome koliko je vlast spremna da menja čak i istorijske činjenice da bi zadovoljila svoje dnevopolitičke potrebe. Sećam se da su 2005. godine, nakon što je skupština Srbije donela odluku da se četnički pokret izjednači sa partizanskim, novinari pitali jednog poslanika tadašnje vladajuće većine da li je ta odluka u suprotnosti sa istorijskim činjenicama. On je odgovorio: „Pa kako, molim vas, pa to piše i u školskim udžbenicima“. Naravno da piše, jer su udžbenici fabrikovani upravo iz krugova bliskih četničkoj ideologiji. Kad je to tako, onda uvek možemo da se pozovemo na ono što piše u udžbenicima, na skupštinsku odluku, na sudsko rešenje, i tako u krug. To se onda pretvara u biblijsku istinu. To, međutim, nema nikakvog uticaja na nauku. Nauka će se baviti svojim poslom. Ako Srbija misli da postane ozbiljno društvo, bolje bi joj bilo da se u stvarima istorije poziva na nauku, a ne na odluke političkih i sudskih organa.

Očekujete li da bi mogao biti rehabilitovan i Milan Nedić? Uostalom, zahtev za njegovu rehabilitaciju podnet je pre nekoliko godina.

Srđan Milošević: Možda sam previše skeptičan, ali mislim da je ovde moguće očekivati sve. Iskreno se nadam da neće biti rehabili-

tovan, ali me uopšte neće iznenaditi i ako bude.

Dubravka Stojanović: U izvesnom smislu Nedić je prvi rehabilitovan. To je bilo krajem 80-tih godina kada je, da bi se napravio srpsko-hrvatski konflikt, počelo da se govori o genocidu nad Srbima u NDH. To je bila glavna tema i TV dnevnika i svih emisija. Istoričari su se tada samo time bavili. Tada je Milan Nedić suštinski rehabilitovan. Proglašen je srpskom majkom zato što je spasavao srpske izbeglice koje su dolazile iz NDH – što je tačno. U tom trenutku njegova rehabilitacija je bila u funkciji zaoštavanja srpsko-hrvatskih odnosa i pripreme za rat. Kasnije je on malo zaboravljen, pa se naglasak pomerio najpre na Mihailovića, pa na kneza Pavla i tako dalje, ali verujem da će i Milan Nedić doći na red.

Kakve su posledice revizije istorije Drugog svetskog rata po evropsku budućnost Srbije?

Srđan Milošević: To zavisi od toga šta se podrazumeva pod evropskom budućnošću. Ukoliko to znači vladavinu prava, poštovanje humanističkih vrednosti, nemirenje sa zločinom i nasiljem, onda će posledice tih rehabilitacija po tu evropsku budućnost Srbije biti poražavajuće. A ako je reč samo o evropskim integracijama, onda to neće imati neke ozbiljnije posledice. Prateći blage reakcije Evropske unije na rehabilitacije u istočnoj Evropi, ne bi me iznenadilo da Milan Nedić bude rehabilitovan možda i nakon ulaska Srbije u Evropsku uniju. Jako me obeshrabruju rehabilitacije Hortija u Mađarskoj i Antoaneskua u Rumuniji, kao i dodeljivanje najviših litvanskih odlikovanja prononsiranim saradnicima fašista.

Dubravka Stojanović: Moderna Evropa počiva na antifašizmu i ona ga uvek slavi kao svoju osnovu. Francusko-nemačkog ujedinjenja ne bi bilo bez velikog reza koji je napravila Nemačka. Ona je našla svoju drugu stranu koja je bila tu, ali je jedno vreme bila u manjini. To je suština moderne Evrope. Ako tako gledamo stvari, onda Srbija tumara na pogrešnoj strani i prošlosti i sadašnjosti. S druge strane, tačno je i ovo što kaže kolega Milošević i to ne samo za istočnu Evropu. I zapadna Evropa je napravila ozbiljne propuste zato što je u svom antikomunizmu bila spremna da progleda kroz prste zemljama koje su u ime antikomunizma rehabilitovale suprotnu stranu.

Mislite da Srbija ne može biti moderna evropska država sa ovakvim stavom prema antifašizmu?

Dubravka Stojanović: Mislim da ne može. To se potpuno isključuje. Ona može da nastavi svoje evropske integracije, ali odnos prema fašizmu je unutrašnje pitanje Srbije i ona ne može da izađe iz svoje sopstvene prošlosti na način kako se to sada radi.

Most Radija Slobodna Evropa, 25. novembar 2012.

[celokupan intervju dostupan na stranici: <http://www.slobodnaevropa.org/content/stidi-li-se-srbija-svog-antifasizma/24780280.html>]

O PRAVNOJ VALJANOSTI SUĐENJA DRAŽI MIHAILOVIĆU 1946. GODINE I O PRAVNOJ VALJANOSTI POSTUPKA ZA NJEVOU REHABILITACIJU

Dr Aleksandar Sekulović

Da bi se izrekao sud o pravnoj valjanosti suđenja Draži Mihailoviću 1946. godine neophodno je imati u vidu kritike koje se upućuju tom suđenju od strane zagovornika rehabilitacije, u prvom redu od strane takozvanih svedoka koji su dali svoje iskaze pred Višim sudom u Beogradu – istoričara Bojana Dimitrijevića, Koste Nikolića i Slobodana Markovića. Ali, pre svega, neophodno je utvrditi iz kojih razloga Zakon o rehabilitaciji dozvoljava rehabilitaciju osuđenog lica i da li ti razlozi stoje u slučaju Draže Mihailovića. Jednom rečju, ako ti razlozi stoje, onda znači da suđenje Draži nije bilo pravno valjano, a ukoliko ti razlozi i kritike koje se danas upućuju suđenju ne stoje, onda znači da je suđenje Draži bilo korektno i pravno valjano. Sve se to praktično svodi na pitanje šta je predmet postupka rehabilitacije koji se vodi pred Višim sudom u Beogradu i koji su to razlozi zbog kojih sud može prihvatiti zahtev za rehabilitaciju Draže Mihailovića?

U javnosti preovlađuje uverenje da je razlog rehabilitacije samo procesno-pravna korektnost postupka koji je nekada vođen protiv lica čija se rehabilitacija traži, a ne i materijalno-pravna strana stvari, tj. da li je to lice počinilo ili ne neko krivično delo. To uverenje su pothranjivali i neki državni funkcioneri koji su govorili da se sud neće upuštati u optužbe protiv lica čija se rehabilitacija traži već samo u to da li je postupak bio korektan, da li je to lice imalo mogućnost da se brani, da iznosi protvodokaze, da se žali na presudu itd.

Ovakvo uverenje je potpuno pogrešno, a kada su u pitanju državni zvaničnici, koji su to uverenje pothranjivali, može se reći da se radi o namernoj manipulaciji i prevari i to iz sledećih razloga:

Pre svega, članom 1 Zakona o rehabilitaciji propisana je rehabilitacija lica koja su „iz političkih, verskih, nacionalnih ili ideoloških razloga, lišena života, slobode ili drugih prava“ do dana stupanja na snagu tog zakona.

Više puta do sada ukazali smo na to da ovaj zakon stavlja pred sudstvo nemoguć zadatak jer se sud bavi isključivo pravom a ne politikom, religijom, etničkim pitanjima ili ideologijom te da zbog toga sud nema instrumentarij putem kojeg može da utvrdi i da kaže da je neko osuđen iz tih razloga. Zapravo, *jedini* instrumenat putem kojeg sud može da *dokaže* da je neko osuđen iz političkih i sličnih razloga jeste *da sasvim pouzdano utvrdi* da to lice nije počinilo nikakvo krivično delo i da nije zbog toga osuđeno. A to sud može utvrditi *samo upuštajući se u meritum stvari*, samo ako sa materijalno-pravnog aspekta izvrši reviziju procesa i utvrdi da su optužbe protiv tog lica bile neosnovane i da to lice nije počinilo nikakvo krivično delo.

Da bi ova naša tvrdnja bila jasnija poslužićemo se nekim aktuelnim primerima.

Na primer, veliku medijsku pažnju i u Italiji i u svetu izazivaju dva sudska procesa protiv Silvija Berluskonija na kojima je on već oglašen krivim u prvom stepenu. I Berlusconi i njegova stranka tvrde da se tu radi o „političkim“ procesima, da on nije počinio nikakva krivična dela već ga neki tužioci i sudije, simpatizeri komunizma, proganjaju iz političkih i ideoloških razloga.

Nešto slično se događa i u Srbiji. Demokratska stranka odlučno tvrdi da Srpska napredna stranka proganja njene kadrove i da su sve one afere u kojima su hapšeni kadrovi Demokratske stranke „politički motivisane“, da se sve to radi samo iz „političkih razloga“ i da ti ljudi nisu počinili nikakva krivična dela. Sa tvrdnjom da je „presuda politički motivisana“ izašla je i stranka Velje Ilića Nova Srbija kada je njen kadar Šarančić, bivši direktor Železnica Srbije, osuđen na pet godina zatvora zbog nekih zloupotreba, a pre neki dan su i advokati Miškovića izjavili da je postupak protiv njega „politički motivisan“.

U svim ovakvim slučajevima ne postoji drugi način da se kaže ko je u pravu a ko greši osim da sud (pod pretpostavkom da je zaista pravi sud, što danas u Srbiji nije) pristupi suđenju, utvrdi činjenično stanje i kaže (u poslednjoj instanci) da li je to lice izvršilo krivično delo ili nije; ako jeste, tada se za suđenje ne može reći da je političko, a ako nije, onda bi se eventualno moglo govoriti o tome da je krivično gonjenje preduzeto iz nekih vanpravnih razloga. Kažemo „eventualno“ jer i onda kada se definitivno utvrdi da je neko lice bilo nevino, ne znači automatski da je postupak protiv njega pokrenut iz političkih ili sličnih razloga. Jednostavno, možda je prvostepeni sud pogrešio, možda je pogrešno utvrdio činjenično stanje ili je dao pogrešnu pravnu kvalifikaciju i pogrešno protumačio pravo itd. Ovakve greške se redovno događaju i u savremenoj sudskoj praksi i viši sudovi, kada poništavaju takve pogrešne prvostepene presude, ne kažu da su one donete iz političkih, verskih, nacionalnih i ideoloških razloga već daju uputstvo nižem sudu kako da ispravi greške koje je počinio, kako da pravilno utvrdi činjenično stanje i pravilno primeni materijalno pravo.

Dakle, iz stava 1 člana 1 Zakona o rehabilitaciji jasno proizlazi da se sud u postupku rehabilitacije mora baviti *suštinom stvari* i mora reći da li su optužbe protiv lica čija se rehabilitacija traži bile osnovane ili ne, da li je to lice počinilo ili ne neko krivično delo. Samo putem takvog ispitivanja i nesumnjivog utvrđenja da krivično delo nije počinjeno sud bi mogao da kaže da su kod osude bili odlučujući politički ili slični razlozi.

Ovakav naš zaključak, zasnovan na ispravnom tumačenju teksta zakona, vodi nas u sferu apsurdna. Naime, u praksi se rehabilitacija uglavnom traži za lica kojima je suđeno u toku drugog svet-skog rata ili neposredno po njegovom završetku. U svakom slučaju, radi se o suđenjima održanim pre šezdeset i više godina, a ni jedan današnji sud nije u stanju da organizuje suđenje za nešto što se dogodilo pre više od šest decenija. Ako je tadašnji sud pogrešio i osudio nekoga čija krivica nije nesumnjivo dokazana, gde su garancije da će današnji sud biti u stanju da utvrdi istinu? U međuvremenu su, po pravilu, nestali svi materijalni dokazi, gotovo niko od tadašnjih svedoka nije više među živima, a u mnogo slučajeva nije sačuvana

ni dokumentacija sa suđenja jer je prošao zakonski rok za njeno čuvanje, pa današnji sud jednostavno nema na raspolaganju ni jedno sredstvo putem kojeg bi mogao da utvrdi materijalnu istinu.

Suočeni sa ovim apsurdom koji su sami kreirali, autori ovog zakona su u stavu 2 člana 1 Zakona iz 2011. godine dodali i procesno-pravni uslov. Naime, tu se kaže da pravo na rehabilitaciju imaju osuđeni iz političkih i sličnih razloga ako je odluka doneta „protivno načelima pravne države i opšteprihvaćenim standardima ljudskih prava i sloboda“.

Ali ovaj dodatak, umesto da razjasni situaciju, samo je stvorio još veću konfuziju. Naime, ova odredba predstavlja tipičnu „kaučuk normu“, tj. normu koja se može tumačiti kako kome odgovara. Jer, šta su to „načela pravne države i opšteprihvaćeni standardi ljudskih prava i sloboda“? Radi se o jednom difuznom i rastegljivom pojmu oko kojeg nema opšte saglasnosti, a i ukoliko je ima to se odnosi na tzv. univerzalna prava čoveka (pravo na rad, na obrazovanje i sl) o kojima ovde nije reč. Očigledno je da je zakonodavac namerno upotrebio ovako nepreciznu formulaciju da bi stvorio mogućnost za njenu proizvoljnu primenu, iako iz dikcije citirane odredbe jasno proizlazi da se ovde radi samo o onim „pravnim standardima“ koji se tiču procesnih pravila, a eventualno i materijalnog krivičnog prava.

Na primer, danas su u krivičnom procesnom pravu opšteprihvaćeni standardi da lice lišeno slobode ne mora da daje nikakve izjave bez prisustva advokata, da policija može neko lice lišiti slobode najduže 48 sati a zatim ga predaje sudu, da rok za žalbu ne može biti manji od osam dana itd. Logično je pretpostaviti da su ovi standardi 1946. godine kršeni u većem broju suđenja i to ne samo u Jugoslaviji, nego i u drugim zemljama, uključujući tu i suđenje nacističkim zločincima u Nirnbergu, ili suđenje Kvislingu u Norveškoj i maršalu Petenu u Francuskoj. A šta tek reći za kršenje procesnih prava holandskom nacisti Musertu gde je od početka suđenja pa do izvršenja smrtne kazne proteklo samo šest časova. Ili, šta reći o kršenju standarda o policijskom zadržavanju od 48 časova u slučaju Adolfa Ajhmana koga je izraelski Mosad uhvatio u Argentini, držao devet dana u nekom tajnom skrovištu a zatim, protiv njegove volje i bez mogućnosti da se konsultuje sa advokatom, tajno prebacio u

Izrael. I konačno, šta reći za Musolinija koga su italijanski partizani, među kojima je bio i budući predsednik Italije Sandro Pertini, jednostavno likvidirali bez ikakvog sudskog procesa.

U odnosu na sve ove slučajeve suđenje Draži Mihajloviću predstavlja primer poštovanja i materijalnih i procesnih normi toga vremena. To suđenje se ne može procenjivati (kako Zakon sugerira izrazom „standardima ljudskih prava i sloboda“) sa stanovišta današnjih normi i današnjeg nivoa razvoja prava, već samo sa stanovišta onoga što je važno i bilo uobičajeno u doba suđenja. Na primer, današnji Ustav Srbije propisuje u članu 24: „U Republici Srbiji nema smrtna kazna“ i to je jedan pravni standard savremenog doba, iako on nije opšteprihvaćen; šta više, u dve vodeće države sveta, SAD i Kini, smrtna kazna se vrlo široko praktikuje. U svakom slučaju, besmisleno je na vreme od pre 67 godina primenjivati današnje pravne standarde pa reći da je Draža Mihailović protivpravno osuđen na smrt jer Ustav Srbije zabranjuje smrtnu kaznu.

Da zaključimo: Sud koji odlučuje o rehabilitaciji dužan je da nekadašnje suđenje procenjuje kako sa stanovišta materijalnog prava tako i sa stanovišta procesnog prava, a i jedno i drugo predstavlja pravnu besmislicu. Takav stepen proizvoljnosti, bahatosti, samovolje i infantilnosti, kakav su ispoljili poslanici Skupštine Srbije prilikom usvajanja ovog zakona, nije viđen još od vremena kada je jedan nemački vojnik osuđen na smrt i streljan zato što je pucao u Hitlerovu sliku. Kako će, u atmosferi totalne četničke hegemonije u društvu u kojem čak i šef države nosi titulu četničkog vojvode, sudije pojedinci u praksi primenjivati ovu normu o „opšteprihvaćenim standardima“, to uopšte nije teško zamisliti. Uostalom, već i dosadašnja sudska praksa u predmetima rehabilitacije pokazuje da je sudovima dovoljno samo da je osuđeni bio u četnicima i da ga je osudio „komunistički“ sud, a svi dokazi o zločinima koje je taj počinio proglašavaju se za „falsifikat“ i jednostavno smatraju nepostojećim. Kod takvog stanja stvari nije čudo što je do sada, kako navodi profesor Đorđe Stanković, rehabilitovano čak 14 ratnih zločinaca, čime su sudovi u Srbiji na najgrublji način pogazili Ustav Srbije koji propisuje da ratni zločini ne zastarevaju!

1. Pre prelaska na analizu suđenja Draži Mihajloviću neophodno je dati nekoliko podataka o toku i organizaciji suđenja. Dakle, suđenje je održano od 10. juna do 15. jula 1946. godine pred Vojnim većem Vrhovnog suda FNRJ i to nije bilo, kako se obično misli, suđenje samo Draži Mihajloviću. Pored njega bilo je optuženo još 23 lica među kojima je bilo visokih vojnih i političkih rukovodilaca četničkog pokreta, zatim ministara kvislinške Nedićeve vlade, članova emigrantske vlade u Londonu i drugih, pri čemu je deseterici njih suđeno u odsustvu jer su se nalazili u inostranstvu. Pored Draže na smrt su osuđena još osmorica optuženih, dok su ostali osuđeni na vremenske kazne. Ovo grupno suđenje neophodno je posmatrati u celini jer se ne može reći da je ono samo u pogledu Draže bilo „montirano“ a u pogledu ostalih korektno. Bilo jedna bilo druga ocena mora da važi za sve jer nije bilo nikakvog razloga da se različito postupi prema Draži i prema Dragomiru Jovanoviću, zloglasnom upravniku grada Beograda tokom okupacije i osnivaču Banjičkog logora.

Suđenje je, za ondašnje prilike, bilo vrhunski organizovano: pratilo ga je preko 100 novinara od čega skoro 60 iz inostranstva; celokupni tok procesa preveden je simultano na ruski, francuski i engleski i strani novinari su bili u mogućnosti da sami procenjuju korektnost pitanja i ponašanja suda i tužioca i valjanost odgovora optuženih; bio je organizovan direktan radio prenos celog toka suđenja tako da je svaki građanin mogao da ga prati. Jednom rečju, princip javnosti bio je poštovan u najvećoj mogućoj meri, nezamislivo čak i za današnje uslove, i niko u to vreme, ni u domaćoj ni u inostranoj javnosti, osim četničke emigracije, nije tvrdio da je proces montiran ili da je pokrenut iz političkih i ideoloških razloga i sl. Simptomatično je da se takve tvrdnje javljaju tek 60 godina posle suđenja, što samo po sebi dovoljno govori o njihovoj neosnovanosti.

2. Što se tiče dokaznog postupka, on je izveden po svim procesnim pravilima, pa se primedbe koje su u tom pogledu u postupku rehabilitacije izneli tobožnji svedoci Bojan Dimitrijević i Kosta Nikolić mogu oceniti kao obične konstrukcije. Glavninu dokaza predstavlja dokumentacija iz zaplenjene četničke arhive. Radi se o depešama, pismima, izveštajima, fotografijama i brojnim drugim autentičnim

dokumentima prikupljenim iz različitih izvora u zemlji i inostranstvu, a sve to u okviru sprovođenja stavova antifašističke koalicije. Naime, poznato je da su saveznici još dok je rat trajao utvrdili kao jednu od svojih osnovnih obaveza krivično gonjenje ratnih zločinaca. U tom smislu je na Drugom zasedanju AVNOJ-a osnovana *Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača* kojoj je, pored ostalog, stavljeno u zadatak prikupljanje i objavljivanje svih dokumenata o tim zločinima i zločincima. Treba reći da je za predsednika ove komisije imenovan jedan od najviđenijih intelektualaca toga doba, profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu dr Dušan Nedeljković, prevodilac Hegela, koji je rad komisije podigao na najviši nivo stručnosti i preciznosti. Prikupljanje dokaza pretvorilo se u opštenarodnu akciju i hiljade ljudi se angažovalo na pronalaženju dokumenata i drugog dokaznog materijala, pre svega o delovanju okupatora i Dražinih četnika, ali i Nedića, Ljotića, Pećanca, Pavelića, Rupnika i drugih. U ovoj akciji prikupljeno je više hiljada dokumenata i drugog dokaznog materijala koje je zatim Državna komisija objavila u nekoliko knjiga. Ta dokumentacija predstavljala je glavni dokazni materijal na suđenju Draži i njegovoj grupi, ali je paralelno sa tim izvedeno i drugo dokazno sredstvo: saslušanje velikog broja svedoka među kojima je bilo ne samo žrtava četničkih zločina, već i brojnih pripadnika četničke organizacije.

Sa svim ovim dokazima, koji su izvedeni javno i po načelu neposrednosti, osim jednog manjeg broja svedoka kod kojih su pročitane izjave koje su dali u istražnom postupku, Draža Mihailović i njegova odbrana imali su mogućnost da se neposredno upoznaju i da se o njima izjasne. Tako, po zapisniku sa glavnog pretresa od 24. Juna 1946. godine¹, predsednik veća pukovnik Mihailo Đorđević, obraćajući se braniocima optuženih kaže: „Vi ste upoznati sa priloženim dokazima uz optužnicu i sa dokazima koji su u toku pretresa ponuđeni pismenim podnescima od tužioca...Duplikati su vam bili stavljeni na raspoloženje“. Iz zapisnika se ne vidi kada su ti duplikati stavljeni odbrani na raspoloženje, da li jedan, dva ili pet dana

¹ Svi citati u tekstu uzeti su iz knjige *Izdajnik i ratni zločinac Draža Mihailović pred sudom, stenografske beleške i dokumenta sa suđenja Dragoljubu Draži Mihailoviću*, Beograd 1946, izdanje Saveza udruženja novinara FNRJ.

pre suđenja, ali stoji činjenica da niko, ni Draža, ni drugi optuženi, niti njihovi branioci, nije sudu stavio prigovor da su im dokazi optužbe kasno stavljeni na raspoloženje. Prema tome, ono što je pred Višim sudom u Beogradu, na ročištu od 20.06.2012, izjavio tobožnji svedok Bojan Dimitrijević da „Mihajlović nije imao na raspolaganju dokazni materijal koji je imao tužilac“ i da „branioci nisu dobijali tu građu na vreme, nego su je dobijali neposredno pred dan suđenja“ predstavlja običnu izmišljotinu. Kao što je već rečeno, dokazni materijal koji je tužilaštvo prezentiralo na suđenju uglavnom potiče iz zaplenjene Dražine arhive. Radi se o pismima, depešama, naredbama i sl. koje je on pisao, potpisivao i slao, dakle o materijalu sa kojim je on *godinama* raspolagao, pa priča o tome da on „nije imao“ na raspolaganju dokazni materijal koji je imao tužilac predstavlja bezočnu manipulaciju.

Ovaj tobožnji svedok izjavio je pred sudom da su „tužilac, a i predsednik veća, Mihailovića prekidali ili ga skretali sa teme kad god bi njegov tok misli ili ono što je govorio išlo u pravcu nekog objašnjenja kompleksnosti ratne situacije i kompleksnosti vojske kojom je komandovao“.

Ne znam kako će Viši sud u Beogradu ceniti ovu laičku improvizaciju, ali što se tiče materijalnog i procesnog prava stvari stoje ovako:

Prvo. Zadatak tužioca jeste da dokaže krivicu optuženog i da ga, putem unakrsnog ispitivanja, navede da kaže istinu, koju optuženi želi na svaki način da sakrije. To je tako bilo i 1946. godine a tako je i danas ne samo u srpskom pravosuđu već u svakom pravosuđu u svetu. Ako ovi tobožnji svedoci ne poznaju sudsku praksu valjda su gledali neki od brojnih američkih filmova o sudskim procesima iz kojih su mogli da vide kakav je odnos tužioca i optuženog.

Drugo. Što se tiče predsednika veća pukovnika Mihaila Đorđevića mogu reći da način na koji je on vodio glavni pretres i način na koji se ophodio prema Draži i ostalim optuženima, kao i prema tužiocu i odbrani, predstavlja do danas neprevaziđen primer sudske korektnosti, stručnosti i objektivnosti. Kada bi tobožnji svedoci Slobodan Marković, Kosta Nikolić i Bojan Dimitrijević znali kako danas većina predsednika veća u Srbiji vodi rasprave i u kriv-

ičnim i u građanskim stvarima i koliko neznanja, arogancije i netolerantnosti pritom pokazuje, oni bi se (valjda) postideli onoga što su rekli o predsedniku Mihailu Đorđeviću.

O čemu se zapravo radi. Uloga predsednika veća je da, s jedne strane, vodi glavni pretres i stara se o redu na njemu jer svaka od strana (tužilaštvo i odbrana) nastoji da zloupotrebi svoja procesna prava, a, s druge strane, da ispitivanje optuženih i svedoka usmerava samo na ono što je predmet optužbe. Pritom odbrana i optuženi (a to je tako u svim pravosudnim sistemima u svetu i to je tako od početka istorije suđenja) nastoje da tok ispitivanja skrenu u drugom pravcu, da izbegavaju odgovore na pitanja, da daju neprecizne odgovore, da pričaju opširno i bez veze sa predmetom ispitivanja itd. U svim takvim slučajevima *dužnost* je predsednika veća da optuženog, koji želi da sudnicu pretvori u propovedaonicu i koji želi da drži predavanje i izbegne odgovor, prekine, vrati na konkretno pitanje i zahteva precizan odgovor.

Evo jednog primera takve uloge predsednika veća i kako je to radio pukovnik Đorđević:

Tužilac je postavio Draži konkretno pitanje: „Je li po vašem naređenju Lukačević napao Pljevlja?“ a Draža je, u nameri da razveze opširnu priču, počeo: „Ja bih želeo da se objasne stvari. Kada je Lukačević pošao...“ i u tom trenutku predsednik Đorđević ga je prekinuo rečima: „Zašto ne kažete kratko: Po mom naređenju ili bez mog naređenja“, na šta je Draža dao sledeći odgovor: „Ja sam ostavio da on reši prema situaciji“.

Primeri ovakvih „prekidanja“ od strane predsednika veća Đorđevića ima vrlo malo jer je on, kako Draži tako i ostalim optuženima i njihovim braniocima, uglavnom dozvoljavao da iznesu sve što su želeli. Šta više, onaj koga je predsednik Đorđević najviše prekidao i opominjao tokom pretresa bio je tužilac, pukovnik Miloš Minić. U jednoj prilici (str.381), dok je Dražin branilac Đonović ispitivao Dražu, Miloš Minić je upao sa svojom primedbom: „Samo što su naoružavali i četnike“, a predsednik Đorđević strogo ga je opomenuo: „Molim vas, družite tužioče“. U drugoj prilici, Miloš Minić, nezadovoljan iskazom jednog svedoka, ljutito se obratio predsedniku Đorđeviću: „Ja protestvujem, gospodine predsedniče“, na šta ga

je predsednik oštro upozorio: „Molim vas, ja rukovodim pretresom, a vi sedite“. Čak i danas ovako nešto predstavlja raritet u srpskom pravosuđu.

U čemu se onda sastoji to famozno „prekidanje“ Draže u izlaganju i skretanje misli i kakve to veze ima sa utvrđivanjem materijalne istine. Za Dražinu odgovornost uopšte nije bitno zbog čega su četnici saradivali sa okupatorom i čime je on u toj saradnji bio motivisan. Činjenica je da je te saradnje bilo i to se u procesu utvrđivalo, a sve druge eksplikacije i opravdanja nisu ni od kakvog značaja. Uostalom, ni Draža ni dva njegova iskusna branioca nisu tokom pretresa reklamirali to „prekidanje“ i „skretanje misli“ jer toga nije ni bilo, to je „otkriće“ Bojana Dimitrijevića posle 60 godina od suđenja!

Kako su se ovi tobožnji svedoci služili manipulacijama i poluistinama radi stvaranja neke predstave o navodno montiranom suđenju Draži, pokazuju i dva navoda Koste Nikolića i Slobodana Markovića o istražnom postupku.

Tako Kosta Nikolić naglašava da su Dražu uhapsili pripadnici srpskih snaga „i to na teritoriji druge republike“, što bi sud trebalo da navede na zaključak da je hapšenje bilo nelegitimno, jer je ta druga republika danas nezavisna država. Zatim, navodeći da su ga isledivali pripadnici federalne policije, dodaje i svoju izmišljotinu da je to trajalo dva meseca „bez mogućnosti da Mihailović ima kontakte sa spoljnim svetom, niti sa advokatima“. A kao kruna ove konstrukcije dolazi tvrdnja da ga je u tom periodu ispitivao Josif Malović „visoki funkcioner OZNE... koji je predhodno bio na specijalizaciji u Moskvi“, što bi trebalo da znači da je Josif Malović, koji je ustvari bio pomoćnik javnog tužioca FNRJ i nije bio nikakav visoki funkcioner OZNE, prilikom ispitivanja Draže koristio metode NKVD-a, da ga je mučio i da mu je iznuđivao iskaze.

Srećom, predsednik veća pukovnik Mihailo Đorđević, kao da je znao da će doći vreme falsifikata i prepravljavanja istorije, potrudio se da i ovo pitanje bude razjašnjeno do kraja. Pošto je Draža na glavnom pretresu često govorio drugačije nego u istrazi, predsednik veća je odlučio da se to razjasni i obratio se (str.109) Draži rečima: „Dobro, da vas upitam kakav je postupak bio prema vama prilikom davanja iskaza?“, a Draža odgovara: „Bio je vrlo dobar“.

Predsednik: „Jeste li bili maltretirani: da ili ne?“

Draža: „Ne, nikako“

Predsednik: „Da li vam je neki iskaz iznuđen?“

Draža: „Nije“.

U drugoj prilici (str.219) predsednik je pročitao Draži šta je rekao u istrazi i zatim ga upitao: „Je li to tačno i bez prinude upisano u zapisnik?“ a Draža je odgovorio: „Tačno je i bez prinude je upisano u zapisnik“. U trećoj prilici (str.235) i tužilac Minić se obratio predsedniku veća sa pitanjem: „Da li mu je iznuđen taj iskaz?“ a sam Draža je odmah i odlučno odgovorio: „Ne, nijedan iskaz. Ja sam to već rekao“.

Dakle, i ovde, kao i inače, ni Draža ni njegovi branioci nisu stavili nikakvu primedbu na postupak prema njemu tokom istrage, postupak za koji sam Draža kaže da je bio vrlo dobar, tako da su sve insinuacije u tom pogledu samo stvar naknadne pameti današnjih istoričara.

Što se tiče Slobodana Markovića, ono što je on naveo o postupanju sa Dražom u istražnom postupku predstavlja najniži nivo manipulacije i podvaljivanja. On najpre citira izjavu nekog S.B. koji je bio stražar u zatvoru gde je Draža bio u pritvoru i koji je rekao: „Draža je stalno tražio pečeno meso sa lukom, tražio je ljute papričice i rakiju. Pio je četvrt litre da bi završio sa litrom i četvrt dnevno jer je navikao“, da bi zatim sugerirao sudu sledeći svoj zaključak: „Želeo bih samo da dodam i da je veliki broj novinara koji je to pratio primetio neku vrstu dezorijentisanosti i odsutnosti tokom suđenja“. Iz ovoga, naravno, sud treba da zaključi da je suđenje Draži bilo montirano jer je on opijan da bi davao iskaze po volji suda. Ostaje samo da se pretpostavi kakve bi sve dramatične zaključke Slobodan Marković izveo da tadašnje vlasti nisu udovoljavale Dražinom alkoholizmu i da su mu uskraćivale alkohol.

Dva glavna prigovora dokaznom postupku izneta od strane ovih tobožnjih svedoka pred Višim sudom u Beogradu tiču se navodnog „nepozivanja“ nekih svedoka i korišćenja navodno falsifikovanih dokumenata izrađenih na takozvanim „blanko papirima“.

Što se tiče prvog prigovora, Bojan Dimitrijević samo iznosi uopštenu primedbu da „određeni svedoci nisu pozvani“, dok Kosta Nikolić potpuno svesno izvrće činjenično stanje i kaže da „sudsko

veće nije uvažilo zahtev odbrane da se saslušaju američki piloti na okolnost da su ih Mihailovićeve snage spašavale, već im je država zabranila da dođu u Jugoslaviju tokom suđenja uz pretnju da će biti uhapšeni ako dođu“.

Laži koje Nikolić iznosi su sledeće:

Prvo, odbrana nije tražila da se ti piloti saslušaju „na okolnost da su ih Mihailovićeve snage spašavale“, kako izmišlja Nikolić, već je Dražin branilac Joksimović predložio da se oni saslušaju „na okolnosti da optuženi Mihailović *nije sarađivao sa okupatorima*“, što je nešto sasvim drugo od onoga što tvrdi Nikolić.

Drugo, predsednik veća Đorđević izričito je pitao Dražu: „Prihvatate li ili ne i slažete li se sa predlogom branioca ili ne?“, na šta je Draža odgovorio: „U principu se ne slažem“. Dakle, sam Draža je bio protiv tog predloga, pa je odluka suda o odbijanju predloga, za šta je sud dao valjane razloge, utoliko logičnija.

Treće, sud je odbio ovaj predlog zato što američki piloti, koji su kod Draže boravili po nekoliko nedelja 1944. godine, ne mogu biti verodostojni svedoci na okolnost da li je on sarađivao sa okupatorom tokom rata od 1941. do 1945. godine.

Četvrto: Da je država zabranila ovim pilotima da dođu u Jugoslaviju „uz pretnju da će biti uhapšeni ako dođu“, to je jedna vulgarna izmišljotina Koste Nikolića svojstvena beskrupuloznom četničkom mentalitetu.

Kad je reč o famoznim „blanko papirima“, ono što su Bojan Dimitrijević i Kosta Nikolić izjavili pred Višim sudom u Beogradu ne samo da je prepuno laži, već prelazi u sferu apsurdna. Njihova polazna teza, kako je formulisao Kosta Nikolić, jeste da su od Draže prilikom hvatanja oduzeta njegova lična dokumenta, „između ostalog i blanko papir na kojima je bio njegov potpis sa pečatom Jugoslovenske vojske u otadžbini i postoji opravdana sumnja da su na ovim papirima naknadno unošeni sadržaji“. Pritom je Kosta Nikolić svoju tvrdnju tako uopšteno formulisao da ispada da su sva dokumenta pronađena kod Draže naknadno falsifikovana, dok Bojan Dimitrijević to tvrdi za tri dokumenta: za Dražinu naredbu iz decembra 1941. njegovim komandantima u Crnoj Gori da se „vrše određeni zločini protiv pripadnika komunističkog pokreta i drugih nacionalnosti“,

zatim za Dražino pismo Stepincu i za neko Dražino pismo Paveliću koje na suđenju uopšte nije figuriralo nego su ga naknadno izmislili Kosta Nikolić i Bojan Dimitrijević.

Iznoseći svoje izmišljotine o „blanko papirima“ Bojan Dimitrijević kaže da su „naknadne istoriografske obrade“ pokazale da se radi o falsifikatima, dok Kosta Nikolić kaže da je to utvrdio „po mojim istraživanjima do kojih sam došao“. Međutim, nikakve naknadne istoriografske obrade nije bilo, niti pak nekih istraživanja, već se radi samo o tome da su ovi tobožnji svedoci Dražinu odbranu na suđenju uzeli kao dokaz da se radi o falsifikatima.

Naime, Draža Mihailović je na suđenju, poučen od svojih advokata, negirao da je dao pomenutu naredbu komandantima u Crnoj Gori i da je pisao pismo Stepincu i to tobožnje pismo Paveliću. Branioci Đonović i Joksimović, suočeni sa činjenicom da su pronađeni originali mnogih kompromitujućih dokumenata, poučili su ga da kaže kako je on imao detinjast običaj da svojim komandantima daje „blanko papire“ sa svojim potpisom, a ko je kasnije na te papire upisivao različite sadržaje, to on ne zna. Kada je sudsko veće ovu dokumentaciju pokazivalo Draži, on je odgovarao: „Potpis je moj, ali sadržaj nije“.

Naravno, ovde je reč o vrlo providnom izgovoru radi izbegavanja odgovornosti. Notorno je da skoro svaki optuženi u krivičnom postupku odbija priznanje krivice i izmišlja najneverovatnije izgovore da bi sebe opravdao, ali je notorno i to da ni jedno sudsko veće ne uzima ozbiljno takve izgovore. Jer, kada bi se takvi izmišljeni izgovori uvažavali, onda nikada niko ne bi bio osuđen za počinjeno krivično delo. I zato je logično što je sudsko veće odbilo da uvaži ovakvu Dražinu odbranu jer se ona zasnivala samo na njegovoj goloj tvrdnji i bila je u suprotnosti sa utvrđenim činjeničnim stanjem i sa onim što je Draža govorio i radio od početka rata do njegovog hapšenja.

A evo kako je nastala priča o „blanko papirima“. Na suđenju Draži njegov branilac Đonović postavlja mu sugestivno pitanje:

„Da li ste Mihailoviću davali više primeraka vaših potpisa na blanko papire vašim štabovima, saradnicima, komandantima, novinarima, prijateljima ili onim poverljivim licima koja su dolazi-

la kod vas?“, na šta je Draža odgovorio: „Davao sam i legitimacije i blanko potpise. Jedan je blanko potpis otišao čak i Nemcima“.

Ova priča spada u red takozvanih „priča za malu decu“ u koju niko normalan ne može da poveruje. Jer da neko, u doba rata kada svako svakome radi o glavi, može i šakom i kapom da deli papire sa svojim potpisom i pečatom, tako nešto još nikada nije viđeno u istoriji. A ako bi to učinio neko ko ima titulu ministra vojske i načelnika štaba Vrhovne komande takozvane „Jugoslovenske vojske u otadžbini“, neko ko je ranije bio obaveštajac i vojni ataše i ko se celog života kretao u svetu špijuniranja, mutnih operacija, prevara i podvala, onda bi to značilo da je taj neko bio malouman, što Draža sigurno nije bio. Šta više, i sam Bojan Dimitrijević, negirajući da je Draža saradivao sa okupatorom, argumentuje to tvrdnjom da je Draža „morao da pazi i pazio je sa kim i u kakvoj situaciji razgovara“. Pa kako onda tako oprezan čovek može da deli blanko papire sa svojim potpisom i pečatom kao da se radi o vizit-kartama?

Uostalom, čak i kad bi ova Dražina priča o blanko papirima bila tačna, to ni najmanje ne bi umanjilo njegovu krivičnu odgovornost i to iz sledećih razloga:

Prvo, ako je on raznim licima davao blanko papire sa svojim potpisom morao je biti svestan da neko od njih to može da zloupotrebi pa je on, dajući te papire, unapred prihvatio sve negativne posledice koje iz toga mogu da proizađu.

Drugo, ako su pomenuta tri dokumenta falsifikovana, ostaje još uvek masa drugih Dražinih dokumenata koja on na suđenju nije sporio, iako je pokušavao da im da drugi smisao, a koja su bila dovoljna za njegovu osudu.

Treće, i ono što je najvažnije jeste to da, u krajnjoj liniji, nije mnogo bitno da li je Draža davao svojim komandantima naredbu o „uništenju komunista i njihovih simpatizera i pripadnika drugih naroda“ te da, kako tvrdi Kosta Nikolić, „ne postoje dokazi da je Mihailović izdavao naredbe za likvidacije“. Postavlja se pitanje, koje ove tobožnje svedoke ne interesuje, *da li je tih likvidacija bilo*, da li su četnici u Sandžaku izvršili genocid nad Bošnjacima i masakrirali na hiljade žena, dece i staraca i šta je Draža učinio, ako te likvidacije nije naređivao, da ih spreči i da svoje komandante kazni za zlodela

koja su počinili? O tome će kasnije još biti reči, ali sada treba samo konstatovati da Draža nije ništa učinio da te likvidacije spreči, nego je čak i pohvaljivao svoje komandante za uspešno izvedene akcije.

U svom pokušaju da sa Dražinom tezom o „blanko papirima“ falsifikuju istorijske događaje, Kosta Nikolić i Bojan Dimitrijević su na krajnje nedostojan način zloupotrebili i knjigu Josipa Hrnčevića *Svjedočanstva*, izd. Globus, Zagreb 1986. Josip Hrnčević je u vreme suđenja Draži bio javni tužilac FNJR, a Nikolić i Dimitrijević nisu bili u stanju čak ni taj podatak korektno da navedu nego prvi tvrdi da je on „učestvovao u suđenju u svojstvu pomoćnika saveznog javnog tužioca“, dok drugi kaže, doduše da mu se čini, da je Hrnčević bio „jedan od članova sudskog veća i pukovnik jugoslovenske armije“. A činjenica je, i to je moglo prosto da se prepíše iz Hrnčevićeve knjige, da on nije učestvovao u suđenju već je bio član grupe konsultanata koja je imala zadatak „da prati tok istrage i svojim savjetima pruža pomoć isljednicima“. Dalje, ova Hrnčevićeva knjiga su ustvari njegovi memoari u kojima je on opisao neka značajnija suđenja iz tog doba, kao što su bila suđenja Stepincu, Đilasu i drugima, a nije, kako tvrdi Nikolić, napisao knjigu o „tim događajima“, tj. o suđenju Draži jer u knjizi od 287 strana samo 10 strana se odnosi na suđenje Draži. Neistina je, takođe, da je Hrnčević u toj knjizi, kako kaže Nikolić, „izneo upravo neke stavove koje sam ja danas izneo“ jer se stavovi Hrnčevića potpuno razlikuju od Nikolićevih.

Ali, glavne manipulacije Nikolića i Dimitrijevića sa Hrnčevićem tek slede.

Njih dvojica pompezno proglašavaju za falsifikat optužbu da je Draža pisao Stepincu i Paveliću, a Nikolić još dodaje i Musoliniju. Međutim, tokom pretresa ni tužilac ni sudsko veće nisu pomenuli nikakvo pismo Musoliniju i takvu optužbu niko nije stavio na teret Draži. Pismo Musoliniju izmislio je Nikolić da bi mogao da tvrdi kako je Draža lažno optuživan.

Slično je i sa pismom Paveliću. Niko nije tvrdio da je Draža pisao Paveliću i to je nešto što su Dimitrijević i Nikolić svesno iskonstruisali. Predmet razmatranja na pretresu bilo je samo pismo koje je Draža pisao „Gospodinu B-u“, datirano 15. aprila 1945. godine, u kome Draža tom gospodinu daje instrukcije za razgovor sa „Eksel-

encijom“ (a jasno je da je u pitanju Pavelić) radi zajedničke borbe protiv partizana. Dakle, nema nikakvog pisma Paveliću već samo pisma tome „B-u“ za koga je Draža na suđenju priznao da se zove Ranko Brašić i da ga je više puta slao u Zagreb, navodno radi kontakta sa mačekovcima, ali je imao kontakt i sa istaknutim ustašama.

Što se tiče Dražinog pisma Stepincu i ono nosi datum 15. april 1945. godine, ali to ne smeta Nikoliću da kaže da se falsifikovanje Dražinih pisama „pogotovo pokazalo kod pisma Alojzu Stepincu koje je navodno Mihailović uputio Stepincu u toku 1942. godine, baš u vreme kada je Stepinac bio u Vatikanu i fizički nije bio u Zagrebu“. Zatim, postavljajući retoričko pitanje kako je javni tužilac došao do tih pisama, kao da je to uopšte bitno, Nikolić kaže da je Josip Hrnčević „po mojim istraživanjima do kojih sam došao tražio objašnjenje u vezi navedenih pisama od Minića, u vezi ovog pisma i pisma Paveliću, ali je dobio odgovor da ta pisma nisu nađena kod Mihajlovića...već navodno kod Stepinca, koji je navodno ta pisma dostavio organima vlasti kako bi se dokazala krivica Mihailovića, a za Pavelića uopšte nema objašnjenja“.

Gotovo je nemoguće na manjem prostoru izreći veći broj laži i poluistina od onih koje ovde iznosi Nikolić. Dovoljno je samo uporediti ono što Hrnčević piše u svojoj knjizi sa ovim što tvrdi Nikolić da bi se videlo o kakvoj se providnoj manipulaciji radi. Pre svega, Hrnčević nije tražio nikakvo objašnjenje od Minića i nije od njega dobio nikakav odgovor. On u svojoj knjizi, pisanoj četrdeset godina posle suđenja, samo postavlja pitanje na koje ni sam nema odgovor: „Nije, dakle, isključeno da je ta pisma Mihailoviću neko podmetnuo. Pritom treba imati u vidu i to da je ostalo neraščišćeno i pitanje: na koji je način Mihailovićevo pismo od 15. aprila 1945. godine, ako je bilo upućeno i dostavljeno Stepincu, iz njegovih ruku stiglo u ruke suda“.

Iako Hrnčević ovde ispoljava blagonaklon stav prema Draži, što Nikolić obilato zloupotrebljava, njegov zaključak je ipak nedvosmislen i nema veze sa zaključkom koji izvodi Nikolić. Hrnčević kaže: „No bez obzira na to da li su navedena pisma Draže Mihailovića – kako ono od 15. aprila 1945, tako i ono, navodno, upućeno talijanskom generalu – autentična ili ne, valja reći da ona po svom sadržaju

nimalo ne mijenjaju činjenično stanje na kojem su utemeljene optužnica i presuda Draži Mihailoviću i družini. Ona samo osvjetljavaju bezizlaznost situacije u kojoj su se našli četnici i ostali kolaboracionisti u zadnjim danima rata.“

A što se tiče Nikolićeve tvrdnje da Draža nije mogao da piše Stepincu u vreme kada ovaj nije bio u Zagrebu već u Vatikanu, što bi trebalo da znači da se pismo nekome može uputiti samo onda kada taj sedi u kući, takva tvrdnja, da nije smešna, bila bi žalosna.

Sličnim falsifikatima poslužio se pred Višim sudom i Bojan Dimitrijević. On najpre lažno tvrdi da je Draža na suđenju „odbio da je potpisao ta dva dokumenta“, iako je Draža na suđenju izričito priznao da je potpis na tim pismima njegov ali je odrekao autorstvo rečima: „Potpis je moj i smatram da su mi oba pisma u zgodnoj prilici podmetnuta“ (str.294). Nakon što se ovako predstavlja kao „veći katolik od pape“ Dimitrijević kaže da su u pitanju dva pisma i to „Paveliću i nadbiskupu zagrebačkom Alojziju Stepincu, oba datirana u martu 1945. godine“.

O famoznom pismu Paveliću već smo pokazali da su nje ga izmislili Nikolić i Dimitrijević, a što se tiče datuma, oba pisma, i Stepincu i Ranku Brašiću nose datum 15. april 1945. godine, pa jedan istoričar, koji mora da se služi egzaktnim podacima, ne može da kaže da su ta pisma „datirana u martu 1945. godine“.

3. U materijalno-pravnom pogledu javna tužba je Dražu tere-tila za dva krivična dela:

- Što je stupio u „saradnju sa nemačkim i italijanskim okupatorima i drugim slugama okupatora“ i

- Što je svoju organizaciju upotrebio za izvršenje „bezbroy raznovrsnih ratnih zločina“.

Kada se radi o Dražinoj *saradnji sa okupatorom* i „slugama okupatora“ (misli se na Nedića, Ljotića, ustaše i dr), treba reći da je na suđenju izneto malo dokaza o njegovoj ličnoj saradnji sa njima, tj. o njegovom ličnom i neposrednom učešću u toj saradnji. On se par puta sastajao sa nemačkim oficirima, zatim sa Milanom Nedićem sa kojim je sklopio usmeni sporazum o uzajamnoj pomoći i saradnji,

a postoje i njegova pisma Stepincu direktno i Paveliću indirektno kojima je nudio dogovor radi zajedničke borbe protiv partizana. Ali, njegovi lični kontakti nisu ni bili glavna tačka optužnice, već saradnja četničkog pokreta sa okupatorom i domaćim izdajnicima, saradnja koju je Draža lično naređivao, odobravao ili je za nju znao i sa njom se saglašavao. Za tu saradnju, koja je bila vidljiva tokom sve četiri godine rata na prostoru bivše Jugoslavije i koja je kao takva spadala u red notornih i opšte poznatih činjenica, na suđenju Draži i njegovim saradnicima izneti su mnogobrojni dokazi.

Opređenije četničkog pokreta za saradnju sa okupatorom logično je proizlazilo iz njegove strateške orijentacije, kojoj je ton davao lično Draža Mihailović, da su takozvani komunisti, kako je on nazivao sve pripadnike Narodnooslobodilačke vojske, glavni neprijatelj srpskog naroda i da je prvenstveni zadatak četničkog pokreta uništenje komunista. Postoje brojne njegove depeše i naredbe u kojima on svoje komandante usmerava upravo na borbu protiv „komunista“ a ne okupatora, iz čega, i kada se ne kaže, logično proizlazi da borbu protiv okupatora treba ne samo suspendovati već i pretvoriti u saradnju sa njim u cilju uništenja partizanskog pokreta. Tako u jednoj depeši popu Đujiću Draža kaže: „Sve što mi je u moći preduzimam da sprečim propagandu Londona za partizane. Predsednik vlade Slobodan Jovanović preduzima najenergičnije mere da ovo spreči. Budite u to uvereni. Zato uništimo čas pre ove hijene našeg naroda – pa onda neće moći radio London da ih hvali lažima. Englezi nisu na njihovoj strani, ali pokušavaju na sve načine da razviju našu ljubomoru da bi smo što pre napali Nemce i Italijane, a mi to ne možemo dok prethodno ne uništimo Mošu Pijade.“

U jednoj drugoj prilici, 1943. godine, Draža Mihailović je to strateško opredeljenje ovako definisao: „Moji neprijatelji su partizani, ustaše, muslimani i Hrvati. Kada se s njima budem obračunao, onda ću krenuti protiv Italijana i Nemaca“. A u raspisu komandantima u Srbiji od 16. Januara 1943, Draža kaže: „...Naročito podvlačim da je komunistička opasnost jedna od najvećih. Te zlotvore i krvnike našeg naroda uništavajte bez milosti... Bez milosti ih uništavajte. Svi komandanti odgovorni su mi za svoje rejone da budu čisti od ovih mangupa i probisveta...“.

Ne postoji ni jedan dokumenat u kome Draža na sličan način i sličnim izrazima poziva svoje komandante na borbu protiv Nemaca i Italijana. Iz toga su oni logično zaključili da je borba protiv partizana ne samo najvažniji zadatak, već i to da je u toj borbi dozvoljeno koristiti sva sredstva, pa i saradnju sa okupatorom.

Prema tome, ova saradnja nije bila, kako se Draža pravdao na suđenju, „slučajno sadejstvo“ i „ubačena intriga“, ili pak samovoljni postupci pojedinih komandanata za koje je on na suđenju čas govorio da nije znao a čas da je znao ali „nisam mogao sprečiti, a pokušavao sam na sve načine da sprečim to“, iako nije naveo ni jedan konkretan način i primer kako je to pokušavao da spreči.

Budući da je saradnja četnika sa okupatorom notorna stvar, ovde ćemo, samo ilustracije radi, navesti neke od najvažnijih oblika i primera te saradnje.

Pre svega, notorno je, a to ni Draža na suđenju nije negirao, da su se četnici u Srbiji „legalizovali“ kod Nedića, a time posredno i kod Nemaca, dok su se četnici u Crnoj Gori, Hercegovini i Dalmaciji „legalizovali“ kod Italijana. To je četnicima omogućilo da se sasvim slobodno kreću po okupiranoj teritoriji, uključujući i gradove, pa čak i da im sedište štabova bude u gradovima koji su bili pod kontrolom okupatora. Tako je četnički komandant za Dalmaciju Ilija Trifunović Birčanin živeo u Splitu a komandant četnika za Crnu Goru general Blažo Đukanović na Cetinju. A o saradnji sa Italijanima četničkog komandanta za sever Crne Gore Pavla Đurišića, koga je čak i Hitler odlikovao „gvozdenim krstom“, nije potrebno ni govoriti. Takođe je notorna stvar da su u najvećoj vojnoj operaciji tokom drugog svetskog rata na tlu Jugoslavije, u tzv. Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi, učestvovala združene nemačke, italijanske i četničke snage pod komandom Draže Mihailovića koji je na suđenju priznao da su četnici u toj operaciji angažovali 12 do 15 hiljada ljudi i da su četnici Baja Stanišića od Nikšića do Mostara došli vozom, a oni Petra Baćovića do Splita brodovima, naravno sve u režiji okupacionih italijanskih snaga. Uostalom, predsednik veća Đorđević pitao je Dražu poimenično za svakog komandanta da li je saradivao sa okupatorom ili ne, a Draža je za 40 od 55 komandanata potvrdio da su saradivali. Međutim, na suđenju četničkim komandantima Dragutinu Keser-

oviću i Vojislavu Lukačeviću pred Vojnim sudom u Beogradu 1945. godine, iznerviran čestim pitanjima predsednika sudskog veća da li je ovaj ili onaj četnički komandant saradivao sa Nemcima, Lukačević je uzviknuo: „Ako vam neko od naših komandanata kaže da nije saradivao, laže. Morali smo saradivati, to je bila direktiva Vrhovne komande“.

Dakle, sve ono što je tobožnji svedok Bojan Dimitrijević izjavio pred Višim sudom u Beogradu o saradnji četnika sa okupatorom tvrdeći da su se četničke i nemačke snage „dodirivale slučajno ili namerno“ i da Draža tu saradnju „nije odobravao“, ne predstavlja nikakav naučni iskaz na osnovu obavljenih istoriografskih istraživanja, već prosto i doslovno ponavljanje onoga što je Draža govorio na suđenju, a što predstavlja klasično izgovaranje svakog optuženog.

A šta tek reći za „svedočenje“ Slobodana Markovića pred Višim sudom u Beogradu koji je pronašao vrlo „originalan“ način da dokazuje da Draža nije saradivao sa okupatorom. Naime, ovaj tobožnji svedok se nije izjašnjavao o istorijskim činjenicama već je pred sudom pričao o tome kako je on proučavao depeše britanskih diplomata iz ambasade u Vašingtonu i u tim depešama se negira da je Mihailović „u bilo koje vreme saradivao sa Nemcima“. Sudija Ivanović, umesto da ovog tobožnjeg svedoka prekine, jer sud ne treba da se bavi time šta je ko mislio o suđenju Draži, te da ga pita šta je njemu lično poznato o tom suđenju, pustio ga je da raspreda priču o Dražinoj nevinosti i da stvara atmosferu kakvu četničko zakonodavstvo i predviđa da se stvori u procesu rehabilitacije.

Treba reći da je sam Draža, kako tokom suđenja tako i tokom rata, bio potpuno svestan, za razliku od nekih današnjih istoričara, da saradnja sa okupatorom predstavlja izdaju. Zato je on svoje komandante, naređujući im da saraduju sa okupatorom, upozoravao da pritom ostanu na „nacionalnoj liniji“, što će reći da tu saradnju prikrivaju i da u narodu i pred saveznicima stvaraju privid kao da se bore protiv okupatora. Tako Draža komandantu južnomoravskih četnika Radoslavu Đuriću – koji je, kada ga je engleska misija pitala ko je srušio neki most, odgovorio „partizani“ – upućuje oštro upozorenje: „Ubuduće misiju ne obaveštavati o akcijama partizana, već

sve ono što partizani urade, izvestite da su naši odredi uradili“.

4. Kada je reč o drugom krivičnom delu koje je Draži stavljeno na teret – o *zločinima* koje su četnici počinili tokom rata naročito prema civilnom stanovništvu, od kojih onaj prema Bošnjacima ima sva obeležja genocida - i činjenice o tome spadaju u kategoriju opštepoznatih. Pa ipak, evo samo nekih od tih masovnih pokolja opisanih u presudi Draži i ostalim ratnim zločincima:

U decembru 1941. godine i tokom januara 1942. godine četnici su poklali preko 2.000 muslimana, ljudi, žena i dece, iz okoline Foče, Goražda i Čajniča. Klanja su vršili na mostovima na Drini u Foči i Goraždu.

Avgusta 1942. godine Mihailovićeви četnici pod komandom Petra Baćovića prilikom zauzeća Foče zaklali su u Foči i u selima koja se skupa nazivaju Bukovica oko 1.000 lica muslimanske veroispovesti, među kojima je bilo oko 300 žena, dece i staraca.

Avgusta 1942. godine na terenu oko Ustikoline i Jahorine (Istočna Bosna) Mihailovićeви četnici pod komandom majora Zaharije Ostojića i Petra Baćovića zaklali su oko 2.500 lica muslimanske veroispovesti, a sela popalili.

Septembra 1942. godine četnici Petra Baćovića ubili su u Makarskoj oko 900 Hrvata, nekoliko katoličkih sveštenika su žive odrali i 17 sela zapalili.

Oktobra 1942. godine četnici Petra Baćovića ubili su u okolini Prozora zajedno sa Italijanima kojima je komandovao italijanski poručnik Viđak oko 2.500 Muslimana i Hrvata, među kojima je bilo žena, dece i staraca, a veliki broj sela popalili.

U oktobru 1942. godine četnici Petra Baćovića ubili su u selu Gat, Niklice i Čišlu u Dalmaciji zajedno sa Italijanima 109 Hrvata kao simpatizere narodnooslobodilačkog pokreta.

U februaru 1943. godine četnici pod komandom Zaharije Ostojića, Petra Baćovića, Pavla Đurišića, Voje Lukačevića, Vuka Kalaitovića i drugih, u srezovima pljevaljskom, čajničkom i fočanskom zaklali su 1.200 muškaraca i 8.000 staraca, žena i dece i opljačkali pa potom spalili oko 2.000 domova.

Decembra 1943. godine četnici pod komandom potpukovni-

ka Miodraga Paloševića i majora Svete Trifkovića zaklali su u selu Vraniću, blizu Beograda, 72 lica među kojima jedno dete od 2 godine, drugo od tri meseca. Jednu od žrtava su kastrirali. Pored toga opljačkali su seljačke domove.

Evo, to je samo nekoliko primera iz serije četničkih zločina. Ono što je za te zločine bilo karakteristično jeste da su četnici u njihovom izvršavanju pokazivali neviđeni sadizam i patološko uživanje u mučenju i surovom ubijanju žrtava. Specijalnost četnika bilo je klanje žrtava, pri čemu su se pojedinci međusobno nadmetali ko će to više i bolje da uradi. Ima podataka da su se čak i neki nemački oficiri zgražavali nad tim bestijalnim postupcima četnika. Na jednoj od prethodnih tribina ovde je iznet primer Vojislava Rajčića Požarevca koji je u Istočnoj Srbiji zaklao 48 ljudi, što je i priznao na suđenju, a evo kako je na suđenju Draži jedan svedok opisao nekog četničkog koljača:

„Savo Bradonja, dželat iz Istočne Bosne, vršio je na najsvirepiji način mučenja. Na sebi je nosio 12 noževa raznih oblika, podešenih prema tome da li su potrebni za vađenje očiju, kidanje ušiju ili nosa, rezanje vena i delova kože, pravljenje petokrake ili raznih figura na telu žrtve. On je izvršio bezbrojna klanja i mučenja. Znao je žrtvi prerezati vene i otkinuti nos pa onda na žrtvu sestri i mučiti je; otkinuti parče tela žrtvi, metati joj u usta i terati je da jede.“

Kako je Draža komentarisao ove monstruoze zločine i kako je odgovarao na pitanja suda u vezi sa iznetim dokazima?

Dražini odgovori uglavnom su bili onakvi kakve svi optuženi daju pred sudom želeći da prikažu kako nemaju veze sa onim što im se stavlja na teret. To su bili odgovori „Ne znam“, „Ne sećam se“, „Ja nisam imao podatke o takvom radu“ i sve u tom smislu. Kao ostrašćeni srpski nacionalista Draža se u potpunosti ponašao u skladu sa onom Orvelovom definicijom nacionaliste: „Nacionalista ne samo da ne osuđuje zločine koje počinu njegova strana nego ima izvanrednu sposobnost da za njih čak i ne čuje“. Tako i Draža nije ništa ni čuo ni znao o zločinima četnika i najčešće je odgovarao da je o tome saznao „iz optužnice“. A kada mu je predloženo nekoliko njegovih naredbi, kao što je ona već citirana od 16. Januara 1943, u kojoj zapoveda uništavanje partizana „bez milosti“, Draža je odgovarao da

je „borbe bilo, ali ubijanja nikada“, „to je samo borba i ništa više“ i tome slično. Međutim, ove njegove naredbe njegovi komandanti su shvatali u njihovom pravom značenju, tj. da treba pobiti „sve komuniste i njihove jatake“ pa su sledstveno tome izvršili bezbrojne pokolje civilnog stanovništva. Ali, čak i pod pretpostavkom da su Dražini komandanti pogrešno shvatili njegove instrukcije i da su postupali suprotno njegovim namerama, postavlja se pitanje zbog čega on to nije sprečio, zbog čega nije kaznio svoje komandante koji su tako postupali.

Tu dolazimo do pitanja odnosa izmedju Draže i njegovih komandanata. Na suđenju je Draža o svojim komandantima izneo vrlo loše mišljenje, i kao ljudima i kao vojnicima. To je sigurno bilo izraz njegove želje da na njih prebaci krivicu i za počinjene zločine i za saradnju sa okupatorom, ali se stiče utisak da su te Dražine ocene bile uglavnom tačne i da je njegov komandni sastav bio jedna skupina loših profesionalaca i još gorih ljudi. Tako Draža kaže da su tokom bitke na Neretvi njegov komandant operacija Zaharija Ostojić i major Lukačević „potpuno samovoljno i proizvoljno“ saradivali sa Nemcima i Italijanima, da je Dobrosav Jevđević bio „jedan nesređen tip čoveka koga niko nije mogao obuzdati“, koji je radio šta je hteo i bio „vrlo nesrećan po organizaciju“; da je komandant četvrte grupe jurišnih korpusa Račić „neumešno vodio operacije“ tog korpusa dok je njegov načelnik štaba Neško Nedić „bio avanturista“, da je Bačović, koristeći blanko papire koje mu je Draža sa poverenjem dao, uputio Nemcima ponudu da se „četnička organizacija stavi u službu Nemaca“, što je Dražu „zaprepastilo“, da je kapetan Nedeljković bio „čovek koji uopšte nije bio pri svesti“, da je Bajo Stanišić „igrao samo poker“ itd. Čak je i verovatno najbolji četnički oficir major Aleksandar Mišić, sin vojvode Mišića, kada ga je Draža poslao u Beograd da pregovara sa Nedićem, tri dana lumpovao u kafani „Barajevo“. Jednom rečju, kako je to Draža na suđenju opisao, „Imao sam takvu okolinu, koja je i sama dokazala do kraja šta je radila. Teška je ta okolina... radio je sve šta je ko hteo“, a njegova naređenja izvršavali su „kad im se dopadne“.

Ovim ocenama četničkog komandnog sastava treba dodati i to da je i sam Draža spadao u tu kategoriju vojnika i ljudi. Po rečima

njegove ćerke Gordane, njegov jedini interes bio je „rakija, kocka, sve ono što kafana pruža“. A činjenica da je Draža, kao pukovnik, dva puta kažnjen zatvorom od po 30 dana, dovoljno govori o tome kakva je atmosfera vladala u oficirskom koru bivše jugoslovenske vojske.

Kod takvog stanja stvari, logično se nameće pitanje koje je i tužilac postavio Draži na suđenju: „Bili ste ministar vojni, ministar emigrantske vlade, načelnik štaba vrhovne komande. Pa kakva je to organizacija u kojoj vi nemate sile da sprovedete naređenja...“, na šta je Draža u svom evazivnom stilu odgovarao: „Ne mogu sve“, „Nisam bio u stanju da popravim“, a na pitanje „...Jeste li mogli da odvratite vaše komandante da ne saraduju sa okupatorom?“ Draža odgovara: „Nisam mogao“.

Evidentno je da su ovi Dražini odgovori samo pokušaj izbegavanja odgovornosti i prikazivanja sebe kao žrtve objektivnih okolnosti. Potpuno je logično što sud takvu odbranu nije uvažio jer nije tačno da Draža nije mogao da spreči zločine svojih jedinica i saradnju sa okupatorom jer se tu nije radilo o incidentnim situacijama i „slučajnostima“ već o generalnoj orijentaciji pokreta. On je bio apsolutni vrhovni komandant te vojske u zemlji, raspolagao je, po sopstvenom priznanju, sa 100 radio stanica, što znači da je sa svojim komandantima imao dnevnu vezu, bio je potpuno informisan o njihovim aktivnostima i mogao je da izdaje odgovarajuća naređenja. Osim toga, on je imao i drugih mogućnosti da ih natera na poslušnost. On je odlučivao o odlikovanjima svojih komandanata, unapređenjima i kažnjavanjima a, što je najvažnije, preko njega su išla ogromna finansijska sredstva i on je lako mogao da dodelu tih sredstava pojedinim komandantima uslovi njihovim odgovarajućim ponašanjem. Što on to nije činio, dokaz je da nije hteo, a ne da nije mogao, dokaz je da je hteo upravo takvo njihovo ponašanje u kome je borba protiv partizana bila ne samo najvažniji već i jedini zadatak. Tom borbom su se Draža i četnički pokret, u jednom svet-sko-istorijskom trenutku kada se trebalo opredeliti izmedju fašizma i antifašizma, objektivno stavili na stranu fašizma. Takav karakter delovanja Draže i njegovih sledbenika najjasnije je došao do izražaja pri kraju rata. Kada je celom svetu postalo jasno da se u Jugoslaviji jedino Narodnooslobodilačka vojska bori protiv okupatora, onda je

kralj Petar ukazom od 29. avgusta 1944. godine oduzeo komandu Draži nad „Jugoslovenskom vojskom u otadžbini“, a 12. septembra pozvao sve Srbe, Hrvate i Slovence da se ujedine i pristupe „Narodnooslobodilačkoj vojsci pod maršalom Titom“. U tom njegovom pozivu kaže se:

„Svi oni koji se oslanjaju na neprijatelja protiv interesa svog naroda i njegove budućnosti, i koji se ne bi odazvali ovom pozivu, neće uspeti da se oslobode izdajničkog žiga ni pred narodom ni pred istorijom.

Ovom mojom porukom vama odlučno osuđujem zloupotrebu imena Kralja i autoriteta Krune, kojom se pokušala opravdati saradnja sa neprijateljem i izazvati razdor među borbenim narodom u najtežim časovima njegove istorije, koristeći time samo neprijatelju.“

Zar može biti jasnijeg kvalifikovanja četništva i Draže Mihailovića kao izdajnika koji su zloupotrebili ime kralja i time pokušali opravdati saradnju sa okupatorom?

U skladu sa ovim pozivom kralja Petra, Tito odmah, 15. septembra, izdaje sledeću naredbu:

„Sve jedinice i pojedince koji se nalaze na strani neprijatelja poslije 15. septembra, a nisu mogli iz bilo kojih razloga da pređu na vrijeme na stranu narodnooslobodilačke vojske prihvaćati i ubuduće ukoliko dobrovoljno pređu na našu stranu i uvrštavati ih u naše jedinice... Ova naredba važi do opoziva odnosno do izdavanja nove naredbe.“

Postupajući po ovim pozivima kralja Petra i Tita veliki broj četnika pristupio je narodnooslobodilačkoj vojsci i time se definitivno svrstao na stranu antifašizma. Radi se o onim ljudima koji su pristupili Draži i četnicima sa uverenjem da će se boriti protiv okupatora. Međutim, vrlo brzo oni su uvideli da su Draža i četnici krenuli putem izdajstva i saradnje sa okupatorom, pa je jedan deo njih još tokom rata napustio četnike i pristupio partizanima, dok je jedan deo njih nevoljno ostao u četnicima i nerado je išao u borbu sa partizanima. Time se može objasniti i činjenica, o čemu je i sam Draža govorio na suđenju, da je moral četnika u borbi protiv partizana bio veoma slab. Tako svedok Radoslav Đurić, bivši komandant četničkih južnomoravskih odreda, koji je jula 1944. godine prešao

kod partizana i dobio čin pukovnika, upitan na suđenju Draži kakav je bio moral četnika kaže: „Nikakav. U proleće 1944 u Toplici 800 partizana razbilo je Keserovićeve snage od 6.000 četnika.“ A kada su objavljene ove naredbe kralja Petra i Tita, onda su i ovi neodlučni četnici prelomili i prišli partizanima. Od onih četnika koji su ostali verni ravnogorskoj ideji i koji su znali da će biti kažnjeni za zločine koje su počinili, većina se povlačila sa Nemcima, a jedan manji deo, na čelu sa Dražom, odlučio je da nastavi borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske i nove vlasti. Draža je čak pristupio formiranju terorističkih grupa sa ciljem da vrše sabotaže i diverzije po Srbiji, miniraju pruge i mostove i ubijaju predstavnike nove vlasti. Ali, od 12. Septembra 1944. godine Draža nije više imao nikakvu funkciju i postao je, sa stanovišta međunarodnog ratnog prava, običan odmetnik i bandit i to je bio punu godinu i po dana sve dok nije uhvaćen. Prema tome, on nije bio nikakav legalni predstavnik jugoslovenske vojske, kako tvrde Nikolić i Dimitrijević, već je uhvaćen kao običan šumski razbojnik i kao takvom mu je i suđeno.

Republika, br. 556-557, septembar 2013.

SADRŽAJ

REČ IZDAVAČA	5
MOLBA DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA POMILOVANJE	7

IZLAGANJA NA TRIBINI U SUSRET DANU POBEDE – NE REHABILITACIJI DRAŽE MIHAILOVIĆA ODRŽANOJ 3. MAJA 2012. GODINE U CENTRU ZA KULTURNU DEKONTAMINACIJU U BEOGRADU

Radovan Pantović

9. MAJ – DAN ANTIFAŠIZMA	9
--------------------------	---

Srđan Milošević, istoričar iz Beograda

ZLOUPOTREBA POJMA ANTIFAŠIZAM U SRBIJI	13
---	----

Milivoj Bešlin, istoričar iz Novog Sada

KOLABORACIJA JE FAŠIZAM	18
-------------------------	----

Dr Aleksandar Sekulović

PRAVNI I SRODNI ASPEKTI REHABILITACIJE DRAŽE MIHAILOVIĆA	24
---	----

REAGOVANJA ORGANIZACIJA

POVODOM PREDLOGA DA SE IZJEDNAČE ČETNICI I PARTIZANI	33
---	----

SKUPŠTINA SRBIJE ARGUMENTIMA NE VERUJE	36
---	----

PREDLOG ZA OCENU USTAVNOSTI „RAVNOGORSKOG ZAKONA“	47
--	----

PODGORIČKI BORCI NOR-A	50
------------------------	----

PISMO PREDSEDNIKU USTAVNOG SUDA SRBIJE	51
---	----

ZAJEDNIČKA AKCIJA ANTIFAŠISTA PROTIV REHABILITACIJE DRAŽE MIHAILOVIĆA	52
---	----

*SUBNOR Srbije, Savez antifašista Srbije i
Društvo za istinu o NOB-u i Jugoslaviji*

USTAVNOM SUDU REPUBLIKE SRBIJE	55
-----------------------------------	----

Savez antifašista Srbije

POVODOM POSTUPKA ZA REHABILITACIJU DRAŽE MIHAILOVIĆA	58
---	----

ANTIFAŠIZACIJA FAŠIZMA	61
------------------------	----

*Savez antifašista i boraca NOR-a Tuzlanskog kantona
Savez antifašista i boraca NOR-a kantona Sarajevo*

PROGLAS	63
---------	----

Jure Galić, Predsjednik SABNOR-a BiH

ŠAOPŠTENJE ZA JAVNOST SABNOR BIH	67
-------------------------------------	----

Apel međunarodnoj javnosti

ČETNICI SU BILI I OSTALI ZLOČINCI!	69
------------------------------------	----

ZVEZA ZDRUŽENJ BORCEV ZA VREDNOTE NARODNOOSVOBODITELNEGA BOJA SLOVENIJE	73
---	----

Predsjedništvo SUBNORA CG

ZA RATNE ZLOČINCE NEMA MILOSTI	74
-----------------------------------	----

REAGOVANJA JAVNIH LIČNOSTI

Branislav Čanak

JOŠ JEDNA BRUKA	77
-----------------	----

<i>Milenko Marković</i> ZAŠTO SE SUSEDIMA GURA PRST U OKO	78
<i>Nebojša Dragosavac</i> REHABILITACIJA ILI IGRA BEZ GRANICA	80
<i>Dragoslav Beli Dimitrijević</i> O ČETNICIMA, SARADNJI SA NEMCIMA I ZLOČINIMA	84
<i>Dubravka Stojanović, Svetlana Lukić</i> PRAVDA ZA DRAGOLJUBA	87
<i>Jure Galić, predsjednik SABNOR-a BiH</i> ZAHTJEV ZA ODBIJANJE PRIJEDLOGA O REHABILITACIJI DRAŽE MIHAILOVIĆA	89
OMEROVIĆ: DRAŽA MIHAILOVIĆ KAO NAJVAŽNIJE DRŽAVNO PITANJE	96
<i>Bojan Tončić</i> NEVINOST GENOCIDNOG KOLJAČA	97
<i>Bojan Tončić</i> VUK JE VIDEO DRAŽU	101
JELKO KACIN: DRAŽA MIHAILOVIĆ JE SIMBOL ŠOVINIZMA	104
<i>Saša Kosanović</i> KOM PENZIJA, KOM REHABILITACIJA	106
<i>Vuk Perišić</i> SLUČAJ DRAŽA, ILI PONOVDNA REHABILITACIJA NACIONALIZMA	107
<i>Aleksej Kišjuhas</i> MALA SRBIJA	111

<i>Mirko Đorđević</i> ŠUBARA U VIHORU I CVEĆE NA NJOJ	113
<i>Marinko Čulić</i> ČIJI JE DRAŽA?	116
<i>Vesna Rakić-Vodinelić</i> REHABILITACIJA D. MIHAILOVIĆA KAO POLITIČKO SUĐENJE	119
<i>Dubravka Stojanović</i> REHABILITACIJI DRAŽE IZMIČE SUŠTINA	138
<i>Srđa Popović</i> TADIĆ PREKO DRAŽE REHABILITUJE MLADIĆA	142
<i>Zlatko Paković</i> ANTIFAŠIZAM I KOLABORACIJA	148
<i>Branka Prpa</i> „NEMA REHABILITACIJE ZA RATNE ZLOČINCE I SARADNIKE OKUPATORA“	153
<i>Stefan Aleksić</i> CVIKERI DRAŽE MIHAILOVIĆA	158
<i>Dubravka Stojanović, Srđan Milošević</i> STIDI LI SE SRBIJA SVOG ANTIFAŠIZMA	161
<i>Dr Aleksandar Sekulović</i> O PRAVNOJ VALJANOSTI SUĐENJA DRAŽI MIHAILOVIĆU 1946. GODINE I O PRAVNOJ VALJANOSTI POSTUPKA ZA NJEGOVU REHABILITACIJU	170

